

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

HATODIK ÉVFOLYAM.

NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1896.

TARTALOM.

	Lap
Adalékok a régibb magyar irodalomhoz. <i>Széchy Károly</i>	385
Hory Farkas. <i>Dr. Versényi György</i>	409
Petőfinék egy ismeretlen költeménye. <i>Borsos István</i>	424
Balassa Bálint nyugtái. <i>Dr. Illéssy János</i>	429
Fejér kineveztetése a pesti egyetemi könyvtár prefectusává. <i>Wertheimer Ede</i>	431
Az ősmagyar csillagos ég. II. és befej. közl. <i>Kandra Kabos</i>	434

Adattár :

Görcsöni Ambrus. <i>Dr. Illéssy János</i>	443
Cornides Dániel levele Sinai Miklóshoz <i>Dr. Dézsi Lajos</i>	444
Fábián Gábor levelei Édes Alberthez. (II. közl.) <i>Lévay József</i>	447
Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz. (Hatodik közl.) <i>Dr. Récsény Viktor</i> ...	456
A Mondolatperhez. <i>H. Kiss Kálmán</i>	473
Jászai Pál naplója. (XII. közl.) <i>Czékus László</i>	482
Bernát Gáspár egy levele. <i>Ádám Kálmán</i>	497
Codexceink forrásai III.	498

Ismertetések, bírálatok :

Régi magyar könyvtár. III-ik kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve 1 rész. Irták Szabó K. és Hellebrant Á. <i>Dr. Dézsi Lajos</i>	501
Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai cziszterci rend. Szerk. Békefi Remig. <i>D.</i>	504
Irodalomtörténeti Repertorium. <i>Hellebrant Árpádtól</i>	506

— 0 —

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalom-
történeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartal-
maért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas.*

ADALÉKOK A RÉGIBB MAGYAR IRODALOMHOZ.

I.

A Szent Miklós éneke.

A magyar költészet XVI. századi maradványai között fölötte érdekes emlék *Péchy Ferencz* ama fordítása, melylyel *Anthonus Manicellus Veliternus* hymnusát Szent Miklós csodatételeiről a magyar irodalomba átültette. A kísérlet a gyöngyösi ferencz-rendi kolostor egyik gyűjteményes kötetében jutott reánk.

Az a mívelt és hazafias szellem, mely már századokkal ezelőtt e tisztos és derék szerzet tagjai közül annyi érdemes munkást adott a nemzeti irodalomnak; úgy látszik, a Mátra tövében mindig elevenen lüktetett. A gyöngyösi ház a magyar költészetnek mindig hű ápolója, kegyeletes gondviselője volt. A Mátyás király emlék-dalának, a Szent László király énekének, Szent Brigida imádságának megőrzése, számos történeti följegyzéssel, nyavalyák ellen való utasítással és könyvészeti ritkasággal egyetemben, ékesen beszél ebbeli buzgóságáról: de beszédes bizonyság maga a Szent Miklós hymnusának megtartása is.

A *Régi Magyar Nyelvmélekek* között, *Frankenburg Adolf* másolatában és *Döbrentei Gábor* közlésében jelent meg először¹; s a mint a szerkesztő vallja: maga a kolostor főnöke, Magócsy István, ama mívelt és hazafias szellem méltó hagyományosa, kutatta fel és bocsátotta rendelkezésére több értékes kézirattal együtt.² Ez a hymnus a gyűjteményes kötet latin ős-nyomtatványai közé fűzött leveleken beírva fordult elő, még pedig szerencsére az eredetijével; de Döbrentei Gábor csupán a Péchy Ferencz kiadására szorítkozott. Mindössze akadémiai jelentésébe szötte bele az Anthonus Manicellus Veliternus énekének első vers-szakaszát; s ott említette

¹ *Régi Magyar Nyelvmélekek*. Szerkeszti Döbrentei Gábor. II. kötet. Buda, 1840. 23—26. l.

² *A magyar tudós társaság Évkönyvei*. III. k. Buda, 1837. 113., 116. l.
Irodalomtörténeti Közlemények. 25

meg, hogy ezután két levelen következik latinúl: Peregrinatio Laurentii Taar, Jegyzések Nándorfejérvár megvételeéről, a mohácsi csatáról stb. De virtute mamortici, receptek: Pokol war ellen. Qui non potest dormire prae nimio dolore capitis; végre három lapon jó a Péchy Ferencz kísérlete.¹

Döbrentei szerkesztői eljárása ép annyira félszeg, mint sajnálatos volt. Mert mint a gyügyögő gyermek minden szava, melylyel értelmi világa dereng, azonkép a fejledező irodalomnak minden megnyilatkozása, melylyel a költői szép kifejezésére törekszik, vonzó és tanulságos, a maga naivságában nem egyszer édesen bájos. S a mit ő elmulasztott, Szilády Áron a *Régi Magyar Költők Tárában* egyelőre hiában törekedett pótolni, mert a Döbrentei használta gyűjteményes kötetnek halála után nyoma veszett; így sem a *Péchy Ferencz* énekének kiadásakor, sem a *Tinódi Sebestyén* műveinek szerkesztésekor meg nem találhatta. Még csak azt sem sikerült megállapítania: »valjon megvan-e a könyv s benne vannak-e a beirt levelek, vagy külön választva, mint a Gyöngyösi Codex? Valjon Gyöngyösön kell-e keresnünk vagy az akadémia könyvtárában, vagy pedig Döbrentei halála után sajtos boltba kerültek?»²

S ezt a veszteséget annyival inkább fájlni kellett, mert a Döbrentei szövege hibás; a szó benne több helyen csonka és ki van pontozva. Szilády azonban nem tehetett egyebet, mint hogy az egészet újra lenyomatta; mert hiszen a hiányok kiegészítése bármi könnyű és természetes, az eredetivel való összevetés nélkül csak önkényes volna. A *latin* eredetit, az Anthonus Manicellus Veliternus énekét az ő kutató leleménye és szerencsés keze a középkori irodalomban később fölfedezte ugyan:³ de a szöveg megállapítására már fel nem használhatta; a *magyar* eredeti, a Péchy Ferencz kísérlete pedig tovább is lappang vala, s még a meglételének reménye is hiú volt. S növelte a veszteséget különösen az, hogy a Döbrentei tanúskodása szerint a latin hymnus után a *Peregrinatio Laurentii Taar* következett, tehát valószínűleg a Tar Lőrincz egész mondája, holott csak azt a töredéket ismerjük belőle,

¹ *Ugyanaz*: Ugyanott. 116. l.

² *Szilády Áron*: *Régi Magyar Költők Tára*. III. kötet. Budapest, 1881. 469. lap.

³ *Szilády Áron*: *Régi Magyar Költők Tára*. IV. kötet. Budapest, 1883. 391—394.

melyet Tinódi Sebestyén Zsigmond krónikájába átvett és megőrzött: de az kétségtelen bizonyosága, hogy a Tar Lőrincz tet-teiről országszerte szólt a hegedős-enek. Szilády Áron egyenesen ennek az éneknek fordítását vagy kivonatát gyanította az eltűnt bejegyzésben.¹

Hol lehet, ha általában megvan, az a könyv a Péchy Ferencz énekével és Tar Lőrincz mondájával? Lappang-e csakugyan valahol vagy megsemmisült? Ez a kettős kérdés ismét és ismét foglalkoztatott évek óta levelezéseinkben és előadásainkban; míg egyik kedves tanítványunk, dr. *Murajda Nándor*, a gyöngyösi ferencz-rendi ház lelkes és tehetséges fiatal tagja, ki tavaly a magyar kritikai irodalom fejlődéséről, főleg Bajza József működéséről, teljes figyelemreméltó tanulmányt írt,² fölkérésünkre örömmel vállalkozott, hogy a szerzet könyvtárában keresésére indul, előbb Gyöngyösön, majd Egerben, aztán tovább, mert a gyöngyösi ház gazdag gyűjteményéből sokat szétosztottak és széthordtak a többibe. S alig néhány hét múlva szerencsésen megtalálta Gyöngyösön, úgy hogy az ő buzgóságának az érdeme, ha immár a *Magócsy Imre* házfőnök úr engedelmével megküldött könyv irodalmi emlékeit tüzetesen megismerhetjük.

A kötet borítéka fehér pergamen régi hangjegy-töredékkel, négyes vörös alapvonalon három sorban, fölötte ezzel a felírással: »Peregrinatio hierosolymitana Patris Nostri Ordinis.« Ugyancsak ez olvasható a könyvnek hátán is, a mi nyilván elárúlja, hogy nem a hangjegy szövegére, hanem a kötet tartalmára vonatkozik. S benne valóban a magyarországi ferenczesek szempontjából a legfontosabb darab tartományi rendfőnöküknek, *Pécsváradi Gábornak* szentföldi úti rajza »Compendiosa quaedam, nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem atque omnium locorum terrae sanctae in Hierosolymis adnotatio.« A maga idejében híres munka, a tudás, hit és babona sajátos vegyüléke, mely többször megjelent; ezt a kiadást némi rövidítésekkel *Farnádi Miklós a saját neve alatt* bocsátotta közre. Elötte áll a *De continentia sacerdotum*. Sub hac quaestione nova: Utrum papa possit cum sacerdote dispensare, ut nubat. Nürnberg, 1510; meg a *Tractatus sacerdotalis* de sacramentis, deque divinis officiis et eorum adminis-

¹ *Ugyanaz*: Ugyanott. III. kötet. Budapest, 1881. 468. l.

² *Dr. Murajda Nándor*: A magyar kritika fejlődése, különös tekintettel Bajza József működésére. Eger, 1895. 208 l.

tratoribus. Argentina, 1512; utána pedig a beírt és beillesztett levelek jönnek, szám szerint *hat*, melyek szélmetszése nem egyszer a sorvégi szókat megcsonkítja; foglalatuk a Szent Miklós-ének latin eredetije, a Tar Lőrincz zarándoklása, történeti följegyzés Nándorfejérvár megvételeéről, a mohácsi csatáról, János és Ferdinánd királyok megválasztásáról, nyavalyák ellen való tanácsok; végre latin cízzel a Szent Miklós-ének magyar fordítása és pár jelentéktelen magyar-latin szó; aztán megint latin ősnymtatvány következik, a piacenzai *dr. Ferraris Albert* értekezése: *De horis canonicis*, Nürnberg, 1514.

Ime a könyv, a mint Döbrentei látta és használta a maga teljes épségében. Ős-nyomtatványai ugyan a század *tizes* éveiből valók: de a kötése minden bizonynyal későbbi, mert a Pécsvárad Gábor szentföldi útjának ez a kiadása csak az ő halála után kerülhetett ki a sajtó alól. Már pedig *1527-ben* még élt és a rendnek tartományi főnöke volt.¹ A beírt adalékok közül a Szent Miklós-ének másolata *1521-ből* ered, az ének fordítása és bejegyzése, a történeti aprósággal egyetemben *1529-ben* keletkezett; de a levelek szélmetszései a sorvégi szók megcsonkításával kétségtelen bizonyosságot tesznek, hogy maga a *colligatum* csak a század *húszas* éve után készülhetett.

Az ének latin szövege két teljes levelet foglal el, szép és határozott gömbölyű betűkkel; mégis nem egyszer annyira elszín-

¹ *Pécsvárad Gábor* többször állt a magyarországi szent Ferencz-rend élén. Először 1509-ben választották meg Ujlakon; szerénységével és buzgóságával, tudományos mivelttségével és kormányzó erélyével annyira megnyerte társai elismerését, hogy 1511-ben az atyai káptalanban újra megválasztották. Kormányzásának idejére súlyos csapás nehezült: pusztító járvány tört ki az országban; s a négy esztendő alatt csak a szerzet tagjai közül 412-en veszttek el; ekkor halt meg a jelesebbek közül: Kapronczai Bonaventura, Poroszlai István és Szegedi György, a kitűnő szónok. Már előbb elhunyt a rend két büszkesége: *Temesvári Pelbárt* 1504-ben és *Laskai Osvát*, valamivel utóbb. Pécsvárad Gábor, talán vezeklő töredelemből és rajongó hálából a csapás elmúlása után, 1514-ben az egyetemes rendfőnök írásbeli engedélyével Pászthóy János paptársával a szent földre zarándokolt. Könyve csakhamar megjelent Bécsben. Az érdemes író 1523-ban és 1527-ben, noha már az öregség megtörte, az egyhangú bizalom ismét főnöki székébe emelte: de kormányzásának ez az időszaka még szerencsétlenebb volt, egyfelől a protestáns eszmeáramlat hódításai, másfelől a mohácsi vész zavarai következtében alatta a szerzet szinte teljesen szétzüllött. (*Fridrich Orbán*: *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae ordinis minorum S. P. Francisci. Cassoviae. 1769. 19., 21., 25., 27. 1.*)

telenedve és annyira összekopva, mint a Tar Lőrincz zarándoklásának soraiban is, hogy egyes szavak megállapításánál dr. *Finály Henrik* t. kartársnak kitűnő szaktudományához és latinságához kellett folyamodnunk. A másolat a mellett hibás, nem az eredetinek közvetlen mása. Anthonus Manicellus Veliternus, az elismert középkori nyelvész és verselő ugyanis még a XVI. század elején, 1505-ben elhalt,¹ énekének ez a példánya pedig, a mint említettük, 1521-ben készült; s a szöveg bizonyossága szerint a gyöngyösi barát valami régibb írásból veszi át. Mind a mellett megvan az az értéke, hogy a Szilády-közölte szöveget néhány szakaszában megigazíthatjuk belőle.² Valjon a hymnus *Magyar Mihálynak*, (Michael Pannonius),³ kit Manicellus Veliternus ismerőseként emleget, vagy valamely magyar papnak, kinek összeköttetése ösmeretlen, közvetítésével jutott-e el hozzánk; annyival kevésbé sejtethetjük, mert szerzetes rendünk az egész középkoron át szervezetök-

¹ *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. II. kötet, Budapest, 1880. 373. lap.

² Így az I. szakasz második sorában numen helyett *festum*, a IV. szakasz első sorában *Veneri daturo* helyett *Veneri daturas*, a VI. szakasz második sorában: *Liberas illos Helenae minantis* helyett *Liberes illos gehennae minantis*, a VIII. szakasz második sorában *primi muneris* helyett *primum munus*, a XVI. szakasz első sorában *secius* helyett *serius*, a XVII. szakasz harmadik és negyedik sorában: *Quaesumus tutor Nicolae fias sic quoque nostri* helyett *Communis tutor, Nicolai, fias sic quoque noster*, a XXII. szakasz első sorában *fuit inde crater* helyett *fuit inde gratus* (bár az összefüggés amazzal jobb) — a XXVI. szakasz harmadik sorának végén *quot annis* helyett *quod amas*, a XXX. szakasz harmadik sorában numen helyett *nomen* és negyedik sorában *Te veneramur* helyett *Te veneratur*; más helyeken viszont a gyöngyösi másolat rosszabb.

³ Ez a Magyar Mihály megkülönböztetendő attól a Magyar Mihálytól, a kit Toldy Ferencz a XV-dik század hittudósaként megemlített. (Toldy: Az ó s középkori magyar irodalom története. II. kötet. Pest, 1862. 45., 48. l.) Mert ez Michael Pannoniusnak, az Michael de Ungariának írja magát. De minthogy ez a két név jelentésére nézve teljesen egy, a magyar nak, illetőleg magyarországinak fordítása, úgy hogy ugyanaz az ember is használhatja, a mennyiben csak a nemzeti származásnak megjelölésére, nem a nemzeti vagy családi névnek viszáadására szolgál: annyiban ezt a kétféle fordítást még biztos alapnak, döntő bizonyítéknak még nem lehet venni. A mi a megkülönböztetést követeli és igazolja, hogy Michael de Ungaria már I. Ulászló korában virágzott, a mikor Anthonus Manicellus Veliternus még nem is élt, mert csak 1452-ben született; Michael Pannonius ellenben a század végén volt fiatal ember. A Toldy Magyar Mihály a pálosok rendjébe tartozott, a Manicellus Veliternus nemes ifja meg a látszat szerint világi volt.

nél fogva élénk összeköttetésben álltak Rómával; jelesebb tagjaik részint tanulmányozás végett, részint hivatalos ügyben gyakorta jártak-keltek az olasz földön, az örök városban, s a felsőbb oktatás és tudományos munkálkodás egyéb fészkeiben; s el lehet mondani, hogy középkori műveltségünk sokkal szélesebb, a humanistákkal való összeköttetésünk sokkal elágazóbb volt, mint a hogy eddigelé hiszszük. De valószínűnek tetszik, hogy ilyen személyes összeköttetés révén került Magyarországra.

A magyar fordítás fölötte apró, sűrű írással három lapra terjed; betűhíven a következőleg hangzik:

Laus sancti Nicolai pontificis es.

1529. Endecasillabon.

Leg mosth segethsegh zenth Miklós minekewnk,
 Kyk idnepedet es teged tiztelewnk,
 Leg the zenth Miklós tanulo iffyaknak
 My segedelmewnk.

Az kÿk tanosagra nevedbe adathnak,
 Es tanosagoth nagyon gyakorlonak,
 Bewnth te nevedbe el tavoztassanak,
 Zenth Miklós pÿspek.

Vÿ chuda tetelel ziwletel ez világra,
 The fyrededbe fel alal labadra,
 Zeredan, penteken the anyad emleÿeth
 Echer esmered.

Zegen embernek harom zewz leanÿa,
 Kyketh akar vala gonoz bewre adnÿa,
 Ew zozesegek meg maradoth vala
 The kenched mÿa.

Zentelenek teged Mirraba pÿspeke,
 Yoleheth sokath the mondal ellene,
 Az the hazadnak, holoth the zewletél,
 Lÿchia neve.

Az the chuda teteled zenth Miklós eneklem,
 Merth the hozzad vagyön bizodal mam nekem,
 Hog az nag istennek zenth malaztÿa mÿa
 Menyorzagoth vezem.

Nagyon teged kyaltnak es teged tisztellnek,
 Kyketh vizeknek habya fenyegethnek,
 Kyk dragasagba hozzad ewwlthenek
 Segethseg lezez neky.

Chak sydo adosagath nem akarya meg adnya
 Az kereztyen ember alnoksaga nya,
 The oltarod elewth meg eskewek rajtha,
 Hog neky meg atta.

Tewre es meggle ewthet ew zekere,
 Hwalloth¹ palchyoyabol ky omla ew penze,
 Kylemben ew penzeth sydo el nem vewe,
 Ha nem fel tamaztod.

Ime zegen emberth isten fel tamazta,
 Azth az kegetlen sydo hog meg lata,
 Leg ottan istenhez ewes meg terth vala,
 Kereztelkedeth vala.

Nyghatlan keppen mas sydo tisztel vala,
 Az te keped hazaba kew falon tartya vala,
 Mykoron megyen vala kalmar aroyaval
 Sokadalomba.

Inneth ow hazabol hog el megyen vala,
 Mynden iozagath neked hagyta vala,
 Kemen fenyegetesth, ha meg nem ewrizned,
 Raytath tezen vala.

Chudakeppen neky kencheth ew hazabol
 Tolwayok ragadozak, ew sokadalombol
 Ha meg yuthoth vala, keped le ragada
 Kewfal oldaláról.

Oh mel kegetlenewl teged meg werth vala,
 Nag veres rwhaval meg yelentel vala,
 Tolwayok morhayath hog ha meg nem vynnek
 Ewk mynd el veznenek.

¹ A *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* szerint *pálcza*: typha, Rohrkolbe, itt valami font vagy varrott *tüszőféle*; ismeretes a régi nyelvben a *pálczás* gyolcs és *pálczás* bagaria. A *hwalloth*, azt hisszük, nem a *pálcza* jelzője, a mint Szilády véli; hanem egyszerűen a *holott*, *holot* helyhatározó.

Las mely chuda keppen latrok yedenek,
 Sydonak morhayath ewk mind meg vywek,
 Tolwayok b9negbel legottan meg terenek
 Es iambora lewnek,

A sydo legottan kereztyenne lewth vala,
 Nekyk segedelmel nagyal lewtel vala,
 Tegedeth kerewnk, leg my segedelmewnk
 Mynden oraba.

Ime mel igen teged tiztel vala,
 Hath eztendews germeknek az ew edes atya,
 Kyth the zenth nevedbe ew ayanloth vala
 Dyaky twdomanra.

Papnak vyzen vala az germekh ebedeth,
 Zegen ember ayton kenyergereny kezde,
 Hog ew alamsnath paptol erdemlene
 Istennek nevebe.

Ottan az germeknek az pap paranchola,
 Hog zegen embernek alamsnath adna,
 Gyorsan ew fwamek, senkyth nem lathata,
 Ky k9nergeth volna.

Nag h9rtelensegel ewrdeg ewt meg foyta,
 The zenth Miklos p9spek fel tamaztottad vala,
 Ennek wtana germek zywe zerenth
 Teged tiztelth vala.

Teged eg nemes ember igen tiztel vala,
 Ew neky magzatoth istent9l nertel vala,
 Az aranyos poharth ew fyával egbe
 Vinyy akar vala.

Inya az poharba hog fya neky hozna,
 Germek az tengerbe hamar vezeth vala,
 Mene templomothoz az germeknek atya,
 Poharth vitte vala.

Fel tamaztad fyath chudalatos keppen,
 Az ew atya haromzor oltarottol esven,
 The neked az germek masodyk poharwal
 Tiztessegeth tewen.

Im eg kazdag ember teged tiztel vala,
 Hog the ew neky fyath attal vala,
 GERMEEK VEZETH VALA, atya nem tugya vala,
 Mely varasba volna.

Chak az germek akor ayanlatoth vala
 Idegen kyralnak es adatoth vala,
 GERMEEK VACHORAYAN poharath tartya vala,
 Es igen syr vala.

Igen kerdy kyral, germek hog mith sirna,
 GERMEEK KYRALNAK nag syrvan azth mongya,
 ATYA ZENTH Miklósnak rakatoth templomoth,
 Kynek ma vagyon napya.

Sirasatol germeketh kyral ug onzolya,
 Hog yaryon-zenth Miklós, mith gondolz ew raja,
 It the lezez velem, germek ragattatek
 Fene zelnek mya.

Ez germeketh zenth Miklós templomnal tette vala,
 Kyth ew zenth nevebe atya rakatoth vala,
 Nag erembe akor germek attya lewth vala,
 Halath adoth vala.

Segedelmet tewled zenth Miklós en vezek,
 Mikor zenth nevedbe istennek kenyergewk,
 Akor zenth malaztyat the nekem meg nyeryed
 Hog teged tiztellek.

Te zenth nevedbe Pechy Ferench zerzette vala,
 Kozary plebanos hog mykoron volna,
 Janos kyral volna kenches yo Budaba
 Vigsagaba volna.

Eztendeyéth mongya, revideden irya,
 Mind zenth octavaya hog mikoron volna,
 Ezer ewth zaz hwzon kylench eztendebe irna,
 Yo kedvebe volna.

Az ének latin eredetije,¹ ha figyelmesen végig olvassuk, elég hangzatos és perdületes, legalább a sapphói vers mértékelése kifo-

¹ Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára. IV. kötet. Budapest 1883. 391—394. l.

gástalan benne, de minden mélyebb ihlet és igazabb költői becs nélkül. Ha mégis kelendőre kelt, nálunk is elterjedt, azt a közvetítő személyes ismeretségen kívül főleg a szent Miklós püspök nagy tiszteletének, maiasan nagy népszerűségének köszönhetette. Mert, hogy ez a *Nicolaus pontifex*, a kiről a himnus zeng, nem Miklós a pápa, hanem Miklós a püspök, az a szentnek csoda-dolgaiból nyilván kitetszik. Manicellus Veliternus mégis pontifexnek írja, mert a *Breviarium Romanum* a pápát is, püspököt is pontifexnek hívja; de az egyház régi embere, kinek lelke édes epedéssel, áhítatos rajongással csüngött a szentek életén, s nappali olvasmányai és éjjeli merengései közt csodáik bűbajos útvesztőiben bolyongott, — nagyon jól tudta, hogy közülök melyik a pápa, melyik a püspök. Péchy Ferencz is tudta, s fordításában a pontifexet *pispek*-nek mondja.

Ki volt ez a Péchy Ferencz? Szilády Áron szerint nem tudhatni: »ha ő maga vette-e fel a kor szokásához képest születése helyének nevét, vagy már ama Péchy-család ivadéka volt, mely, úgy látszik, Nógrádmegyében a XVI. század előtt a törzsökösök közé tartozott. Neve a XV. és XVI. századbeli tanulók sorában nem jön elő.«¹ Előtte bizonyos csak annyi, a mennyit Péchy a versében maga említ hogy *kazári* plébános. Kazár pedig, a mint már Döbrentei reámutat, Nógrádmegye füleki járásában fekszik.²

S azt hisszük, hogy a mi irodalomtörténeti mai kutató mesterünket Döbrentének ez a jegyzete vezeti félre; s ezen az alapon keresi a kapcsolatot a Szent Miklós-ének fordítója és a Péchy-család között, mely föltevése szerint Nógrádvármegyében már a XVI. század előtt törzsökös volt. Az általános hivatkozás arra vall, hogy Szilády az országszerte ismeretes Péchy-családot érti; csakhogy ennek őse, *László*, a XVI. század első felében, *Péchy György* XVI. századi emlékirata szerint még később, a Dunántúlról szakadt Erdélybe, s csak a fia, *Gáspár* származott be Sárosba, a hol királyi adományul Ujfalut kapta, mely aztán *Péchy-Ujfalu* lőn. Így előnevét a család adta, a falu viszont a családnak nemesi előnevét szolgáltatatta.³ Gáspárnak két testvére volt, mind a kettő magtalan, Márton és Ferenczi; de ez a

¹ Szilády Áron: Ugyan II. Budapest, 1880. 373. l.

² Döbrentei Gábor: Régi Magyar Nyelvmélekek. II. kötet. Buda, 1840. 27. lap.

³ Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1762. IX. 178. l.

plébános nem lehet, mert házas, a felesége Károlyi Kata, s mert sokkal ifjabb, 1577-ben még szerepel.¹ Ebből a családból a szent Miklós fordítója nem eredhetett. A pécsfalusi Pécs-család, mely Sárosmegyében már a XVI. század folyamán virágzott, s a Kapyakkal, Máriássyakkal és sófalvi Sósokkal osztozott,² hasonlóképp szóba sem jöhet; mert annak tagjai mindig mint Pécsek, és még inkább mint Péchfalusyak szerepelnek. Ha a Péchy György emlékirata a kiszármazás helyére és korára nézve nem téves hagyományon, hanem hiteles okmányon alapszik: akkor ennek a két családnak a névrokonság ellenére semmi köze egymáshoz. S csakugyan Sárosmegye XV. századbeli törzsökös birtokosai közt a Péchy-család még nem fordul elő, s községei sorában Péch-Ujfalu még hiányzik, noha az 1427-ik évi adóösszeírás nem kevesebb mint *nyolcz* Ujfalut sorol fel; ellenben már ebben az időben ismeretes a Pécs-család jószágával, Pécsfaluval együtt;³ de sem egyik, sem másik (s Péchy Ferencz eredetének nyomozásában ez a fődolog) a XV. században Nógrádmegyébe még be nem ágazott és törzsökös birtokosai közt helyet nem foglalt. Csak a XVII. század második évtizedében, 1610-től fogva szerepel itt Péchy György szolgabíró,⁴ a szentiváni *Kothon* Máté veje, ki valószínűleg házassága révén jutott a megyébe és hivatalába. Honnan származik? Valjon Péchy Farkastól, ki 1549-ben a szomszédos Gömörmege területén Murány váránál Basó Mátyás ellen vitézkedik,⁵ vagy a péch-újfalusi Péchyek közül, kik a XVII. században szívesen használták a György nevet? Biztos adat nélkül, a mikor a családfán hiában keressük, ha csak idősb György, a Gáspár unokája személyében nem keressük, megállapítanunk lehetetlen. De ismételtjük, hogy a Péchy név a XV. század folyamán Nógrádmegye törzsökös birtokosaink sorozatában elő nem jő. Így a föltevés alap hiányában megdül.⁶

¹ *Nagy Iván* könyvének a kolozsvári egyetem birtokában van egy példánya, mely az öreg *Hodor Károly* tulajdona volt, ki egy hosszú életen keresztül olvasmányainak és kutatásainak családtörténeti eredményeit pontosan bejegyezte, mint valami új kiadás elkészítéséül, a munkába. Abban találjuk ezt az adatot.

² *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 324. l.

³ *Dr. Csánki Dezső*: Ugyanott. 306, 314. 324. l.

⁴ *Nagy Iván*: Magyarország családai. IX. Pest. 1862. 177. l.

⁵ *Nagy Iván*: Ugyanott. 177. l.

⁶ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 112—120. l.

Sőt az sem bizonyos, hogy az Anthonus Manicellus Veli-ternus fordítója általában Nógrádmegyében élt és Kazáron plébánoskodott. Mert a kéziratban a hely neve egyiránt olvasható *Kazár*-nak és *Kozárnak*. Ám azonnal utána vetjük, hogy még ebből útba nem igazodunk. Mert hiszen a XV. század okleveleiben a nógrádmegyei Kazár első szótagja hasonlóképp majd *a*-val, majd *o*-val van írva.¹ A mi kételyünket fölkelti és Péchy Ferencz nyomozásában más tájra utal, hogy a fordítás nyelvében semmi nyoma a nógrádmegyei nyelvjárásnak; pedig Kazár már a palóczság közepette, a Karancs-vidéken esik; s az ének írásban és nem nyomtatásban maradt reánk, így a palócz hatást legalább sejtetnie vagy elárulnia kellene oly időben, a mikor még megállapodott irodalmi nyelv nem volt, s az író rendszerint vidéke nyelvjárásán szólt. Gyöngyösi barát bizonyosan ezt a jelleget le nem törülte volna róla; míg Hofgreff vagy Heltai alig hagyja vala meg, ha az ének kiadásra kezébe kerül.

Azt hisszük mindennél fogva, hogy Péchy Ferenczet a Dunántúl kell keresnünk, a hol a Péchy-nemzetség már az Árpádok idejében elágazott, s már 1331-ben ismeretes *Miklós comes de genere Péch*, ki Csáky Móricz domokosrendi szerzetestől a zalamegyei kamari és galamboki jószágot veszi meg.² S ha később a nemzetség megaprosódott is birtokai tekintetében, mint Pázmány Péter a maga eleitől írja: számra nézve terjeszkedett. Aztán Dunántúl, Baranyamegyében fekszik *Pécs*, melyről e város több szülötte vette a maga nevét. Legalább mindazok a Péchyek, kik a XVI. század közepéig feltűnnek, vagy abból a nemzetségből vagy ebből a városból veszik eredetüket. A mi teljesen reá illik a Szent Miklós-ének fordítójára is.

S ha ezt a föltevést elfogadjuk, a mi kínálva kínálkozik: akkor könnyen megfejtethetjük, hogy Péchy Ferencz nevével a külföldi tanulók névsorozatában nem találkozunk. Itt a Dunántúl, a hol több székesegyházi és káptalani főiskola volt, papi hivatására elkészülhetett; a *pécsi egyetemen* pedig, melynek tanítványai közt kanonokok, esperesek és lelkészek számosan akadtak, általánosabb műveltséget szerezhetett; mert benne a hittudományon kívül minden egyéb tudományt az egyházi és világi joggal s a szabad művé-

¹ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bpest. 1890. 100. l.

² *Dr. Fejérfalussy László*: Turul. Budapest, 1896. III. kötet, 56. l.

szetekkel együtt előadtak. Aztán tanulmányai befejezésével plébániára, *Kozárra* ment. Hiszen Kis- és Nagy-Kozár ott van a közelben, a pécsi járásban, s *Rácz-Kozár* valamivel Pécs felett, a Hegyháton; az utóbbi ma is népes katolikus község. Mint közülök a legjelentékenyebb és legelkülönülőbb a maga járásában egyszerűen *Kozár* is. Épen azért, ha énekesünk csak Kozárt említ, nem jöhet számba: teheti a versmérték miatt, teheti helyi szokásból rövidség okán, hiszen Csáty Demeter születéshelyét, a mai Mező-Csáthot a XV. században még az oklevelek is csupán Csáthnak nevezik;¹ ha János király vigságáról beszél, holott a Dunántúl Ferdinándnak hódolt, szintén mellékes dolog, hiszen tiz esztendő múlva *Istváni* Pál is Kisasszonyfáról indul János király örömébe, Székesfejervárra.² Szapolyaynak, mint a nemzeti párt választottjának elegendő hive lehetett Baranyában is.

Péchy Ferencz minden valószínűség szerint a Dunántúl született, tanult és élt. Mint író a maga korában érdekes jelenség; *Csáthy Demeterrel*, a Pannóniai Ének költőjével, kinél Székely István a barátok között elterjedt, »Jucziper tábláját« látta;³ *Póli Istvánnal*, ki Joveniánus császár magába térítésére Ráphael angyalt olyan őszinte hittel használja fel; a Telamon királyról és fiáról szóló elbeszélés *Névtelenével*, ki Diomedes királyfival a szent kereszt jegyét a Xántus vizébe háromszor vetteti be, — azok sorába tartozott, kik a protestáns eszmeáramlat közepette a katolikus költészetet mívelik és képviselik. Nem plébánosi állása bizonyítja, mert hiszen ez az elnevezés a protestánsok között is kelendő, — hanem a költemény tárgya. S ez anyival nevezetesebb, mert a legjelesebb katolikus írók, Horváth Mihály, Toldy Ferencz, Ipolyi és Fraknoi közmegegyezéssel elismerik, hogy az új vallás elterjesztésének és az új hittérítők népszerűségének egyik leghatásosabb oka a régi egyház elhanyaglása, s a régi papok míveletlensége volt. Péchy Ferencz ekként az átlagos színvonalnak kétségtelenül magasan felébe emelkedett és a régi vallásos szemlélődés legjobbjaihoz tartozott. Ismerte felekezetének és korának latin költészetét, megvolt érzéke nemcsak eszmei, de verselési szépségei iránt is; s a műfordítás kettős követelményéről, a tartalmi és alaki

¹ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 170 l.

² *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. II. kötet. Budapest, 1880. 52 l.

³ *Széchy Károly*: A Pannóniai Ének. Budapest, 1893. 93 l.

hűségről, úgy látszik, már világos sejtelme volt, mert a sapphói mértéket utánozni törekszik. Igaz ugyan, hogy a szabatos lábak megkisértéséről szó sincs nála, még a szótagok számát sem tartja meg, noha naivan verse fölébe teszi, hogy »endecasillabon«; a tizenegy szótagos sorok nyúlnak, terjeszkednek, nem egyszer 12-ösök, 13-asok, sőt 14-esek és 15-ösök lesznek, az öt szótagos sorok utánok igazodnak és iparkodnak s 6 és 7 szótagosra bővülnek; a sapphói versszakasz könnyű és zengő lebegéséből alig marad meg valami, félig véletlenül, félig tudatos mértékelés eredményeként: de mindezek mellett a Péchy kísérlete félreismerhetetlen. Az első kezdemény a sapphói vers meghonosítására, mert a Toldy közölte hymnus a teremtésről¹ a maga szabatos szótagolásával sokkal újabb. S már maga a kezdemény abban az időben, a mikor versíróinkból egészen Balassa Bálint megjelenéséig szinte teljesen kiveszett a fogékonyság a választékosabb szerkezet méltánylása iránt, költői hajlandóságot mutat. De Péchy Ferencz költői érzéke, úgy látszik, bármennyire méltányolta a sapphói alakot, gyöngé utánzásában a nemzeti verselés hagyományaihoz és követelményeihez alkalmazkodott. Az ő idejéig nem volt ének a magyarban a sorok végső szótagjainak összecsengése nélkül: ő is tehát a sapphói példa és eredeti hymnus ellenére rímesen alkotja meg a maga szakaszait. Vét ugyan a görög törvény ellen: de bizonyosságot tesz a magyar költészetben való jártasságáról.

Fordításán különben az úttörő küzdelme minduntalan fölis-merszik, mert a míg az alaki nehézséget vívja, a tartalom szaka-szonként való anyagából egyes részletet sokszor elhullat. Maga a legenda szent előtte, minden lényeges mozzanatához, Miklós püspök minden csodatételéhez tiszteletteljesen ragaszkodik; ez az egyház öröksége, melyet megcsonkítani hívő kegyeletével se nem mer, se nem akar; de az elbeszélés színezéséből, a Manicellus Veliternus hagyatékából számos kiemelő vonást elmellőz. Másolata ennél fogva halványabb és szárazabb, pedig az eredeti sem valami fényes és kifejező; előadása sem valami sima és folyamatos. Gondolatai, vagyis inkább mondatai nem arányosak, nem a sorok szerint tagolódnak: hanem egyik sorból a másikba, sőt egyik szakaszból a másikba be-becsapnak, a sor vagy szakasz elején és közepén meg-megállnak, meg úgy lendülnek vagy zökkennek tovább, minek következtében

¹ Toldy Ferencz: Az ó s középkori magyar irodalom története. Pest, 1862. II. kötet, 196 l.

az elbeszélés szépsége és hatásossága csökken. Igaz ugyan, hogy a görögök és rómaiak verselése ebben sokkal szabadabb volt, mint a minő a miénk: hogy az ily becsapások vagy átvitelek a következő sorba vagy szakaszba rend szerint előfordulnak; hogy a humanismus és renaissance latin költészete híven követte a régi nyomokat: de a Manicellus Veliternus ebbeli sajátsága és túlzása mégis sajnálható, mert a fordítója fogyatkozásainak kész okozója lesz. Péchy Ferencz e fogyatkozásai nem az ő eljárásának utánszából erednek; sőt meg kell vallani, hogy énekében a gondolatok és mondatok magyaros lüktetése, rhytmusa önkénytelenül érvényesül, s a gondolatok és mondatok befejezése a sorok befejezésével párhuzamosan összeesik; s olyan töredezett szakasz, mint a tizenharmadik, alig fordul több elő: de fogyatkozásai abból keletkeznek, hogy az eredeti hymnus összevont és egymásba tömött mondataiba, még inkább e mondatok átvitelével összegyűrt és egymásba szőtt soraiba és szakaszaiba bele illeszkedni nem bír; simít és farag rajtok, a mi az ő mondatába, az ő sorába, az ő szakaszába bele nem fér, egyszerűen elveti vagy megrövidíti; egyszer több szakaszból vonja össze a maga versszakaszát, vagy viszont egyből többet alakít; másszor egész önálló versszakot ír közbe, vagy egész versszakot hagy el. Így az eredeti méreteit és korlátait összeforgatja és rontja: s a műfordítás kettős követelményének sejtelve mellett is sem az alaki, sem a tartalmi hűségnek meg nem felelő; s gondolatainak és mondatainak magyaros szerkesztése ellenére a szakaszok között való könnyű átmenet meg-megzökkenése miatt az elbeszélés darabossá és szakadozottá válik.

Az első öt szakaszt, ám hasonlítsuk össze a latin szöveget a magyarral, még elég híven követi: de egyszerre csak, mintha kifáradt volna s új erőre áhítoznék, felfohászkodik;

Az the chuda teteled zent Miklós enekem,
Merth the hozzad vagon byzodalmam nekem,
Hog az nagy istennek zenth malaztya mya
Menyorzagoth vezem.

Ez a szakasz egészen új: a Péchy tulajdona. S a mig ezzel megtoldja az énekét, a következő szakasszal rögtön megrövidíti, mert az eredeti hymnus 3 verséből kapja egybe. Aztán csetlik-botlik nemcsak a vers lába, de a szakaszok alakulásának munkája is; a fordító majd kiselejtezi a szakaszt, majd átírja, s belenyúl a

következőnek anyagába is, hogy onnan kiegészítse; majd szinte szabad átdolgozást ad. A mikor Manicellus Veliternus elbeszéli, hogy szent Miklós közbenjárása által a gazdag embernek fia született, azért neki arany pohárral akart kedveskedni, ekként folytatja:

Creverat natus, fuit inde gratus,
Pulcher effectus placuit parenti,
Unde convertit proprios in usus,

Fitque secundus.

Péchynél ez az egész szakasz hiányzik. Sőt a következő két szakasz is lényegesen eltér az eredetitől. Mert itt az apa hajókázva keresi szent Miklós templomát, a gyermeknek megparancsolja, hogy tengeri vizet hozzon innia: de a mint ez merít, a vízbe merül; majd az apa elér a szentélyhez, a második pohárt szent Miklósnak akarja áldozni; de az oltárról, óh iszonyat, háromszor visszahanyatlik. A feltámasztott gyermek aztán meghozza az eredeti poharat, s mind a kettőt szent Miklósnak adják. Ezentúl Péchy megint hűségesebb a maga fordításában; de bevégzése után két szakaszban elmondja nevét, állását, a maga lakóhelyét és műve készítésének idejét, sőt megemlíti jó kedvét, a korabeli magyar hegedősök és énekesek szokása szerint, a miben újra a magyar költészetben való jártassága nyilatkozik meg.

Kísérlete valóban kettős hatásra vall: a középkori latin és a magyar nemzeti költészet behatására. Mint műfordítás gyarló, de az úttörő kezdemény tapogatózásánál fogva a szakemberre nézve mindég vonzó és tanulságos marad.

II.

Tar Lőrincz zárándoklása.

A *Tar Lőrincz mondáját* csak anyiban ismeri irodalmunk, a menyiben *Tinódi Sebestyén* krónikája Zsigmond királyról és császárról megőrizte. A jó lantos diák elbeszéli, hogy énekben hallotta, vagy volt, vagy nem volt, mikép Tar Lőrincz a pokolba bement, s ott egy nagy tüzes nyoszolyát látott, melynek négy szeginél négy tüzes ember állt: egy érsek, egy püspök és két világi úr. Az érsek hamis tizedért, a püspök-kancellár levélváltóságért, a két nemes úr dülásért és hamis vámszerzésért kárhozott. Ezek azt mondták, hogy a nyoszolyát *Zsigmond királynak* tartogatják. Majd Tar Lőrincz tovább haladt és nagy sok csudát

látott, köztük egy tüzes kádferedőt, melyben Zsigmond fürdött, mellette pedig a felesége, Mária, leányával forgolódott. A király azért lakolt, mert sok leányt és menyecskét megszeplősített, hosszúságukat, köldöküket és szép tőgyüket megmérte.

Tar Lőrincz Zsigmondnak elmondta, hogy a pokolban mit látott. A király azt felelte: leszen arról nagy gondja, hogy ágyát a pokolból kiiktassa és mennyországba igazítsa. S koronánknak egy kis ágát elrontotta, a 13 szepesi várost 80 ezer forintért elzálogosította, a pénzen aztán a szent Zsigmond-kápolnát építtette, melyet papokkal megtöltött, gazdagsággal és jószággal megadómányozott; csakhogy a tüzes nyoszolyától és tüzes feredőtől magát megválthassa.¹

A verselés kétségtelenül a Tinódi műve, mert a versfejek értelme reáutal: de maga a mondai anyag valami régibb hegedős-ének maradványa. Mert igaza van *Sziládynak*, hogy humoros hangja egészen elüt a krónika száraz hangjától.² A jó lantos diák csak alakilag változtatta meg, a mikor bele szőtte a maga egyszerű bordáju elbeszélésébe: de a *színét* megtartotta.

Hol most ez a hegedős-ének? Talán örökre elveszett. Tinódi legalább megmentette ezzel a töredékkal a *monda* emlékezetét, a történet meg a hősnek *élő személyi* jellegét. *Budai Ferencz* följegyzi róla, hogy egyszer *elrejtezett*:³ mély eszméletlenségbe esett; s úgy álmodta a pokolbeli jelenetet, mellyel aztán Zsigmondot megijesztette. A mi nem egyéb, mint az *élő személy* tettének magyarázása, a monda józan kihüvelykezése a rideg valóság érdekében. De sokkal bizonyosabb, folytatja Budai, hogy Tar Lőrincz ott volt Zsigmonddal a konstanci zsinaton, 1415-ben, sok más magyar egyházi és világi úrral együtt; név szerint Rozgonyi Istvánnal, Marczaly Dénessel, Esky János pécsi préposttal, Sztáray Alberttel, Herczeg Jánossal, Czudar Benedekkel, Maróthy Jánossal, Bebek Péterrel és Kanizsai János érsekkel.⁴

Mind az alkalom, melyen megjelen, mind a társaság, melylyel szerepel, egyiránt arra vall, hogy Tar Lőrincz igen előkelő nemes lehetett; annyiival inkább, mert fiáról, Tar Rupertről is azt írja

¹ *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. III. kötet, Budapest, 1881. 357—358 l.

² *Ugyanaz*: Ugyanott. 408 l.

³ *Budai Ferencz*: Polgári Lexicon. Pest, 1866. III. kötet, 268 l.

⁴ *Budai Ferencz*: Polgári Lexicon. Pest, 1866. III. kötet. 268. 269. l.

Budai, hogy a király kísérője volt olaszországi útjában.¹ Zsigmond, a kalandozó és világljáró, bizonyosan nem választja vala őket maga mellé, főleg életének olyan mozzanataiban, a mikor fénynyel és pompával övezkedett körül, — ha nem a legjelentékenyebb és leggazdagabb gyökeres magyar nemzetségek egyikéből sarjadnak.

A gyöngyösi gyűjtemény megadja a választ: melyikből.

Ugyanazzal a kézzel, ugyanazzal a tintával, mint a Manicellus Veliternus latin hymnusa, így ugyanabból az esztendőből is, — fel van benne jegyezve a Tar Lőrincz zarándoklása. Sajnos, nem két levelen, a mint Szilády Áron hitte,² összesen csak *14 sorban* a czimmel együtt. Bizony csak töredék, nem egész, mintha a barát eleinte csak kivonatolná, vagy mintha a teljes szövegre már csak részlegesen emlékeznék, s meg akarná menteni, a mi még eszébe jut, hiányosan veti papírra, majd a kapcsoló *esse ige* nélkül, mint a magyarban, majd fölösleges *que kötőszóval*, mintha az előzmény elmaradt volna. A mint a mondatokat rendezzük, figyelmesen és hangosan olvassuk: egyszerre megzendül bennök a vers, s egész soronként a hexameter a legszabatosabban pattog. Szinte képzelhetetlen, hogy a leiró vagy másoló a maga emlékezetének foszlányait ékesítgetné fel ilyen módon, hiszen akkor valószínűleg az egész jegyzetet lendülő lábakra szedi: az elfogadható feltevés nyilván az, hogy valami *versből* meritett. Így a mit Szilády Áron gyani-tott, hogy ez a »Peregrinatio Laurentii Tar« a régi hegedős-ének fordítása vagy épen csak kivonata, majdnem bizonyossá válik; mert a latin elbeszélés vers-alakja önkénytelenül a magyar elbeszélés verses alakjára vet vissza. Legalább azt kell következtetnünk, hogy *verset verssel fordítanak*. Tar Lőrincz tetteiről tehát minden hihetőség szerint nemcsak a hegedős-ének zengett: de ennek latin költői fordítása is megvolt. Annyival sajnálatosabb, ha mind a kettő elpusztult.

A megmaradt kivonatos részlet imhol következik:

Perigratio Laurentii Taar

Hanc condidit tabulam de Thar, Laurentius hic,
 Qui miles et barro Sancti Severiani propago
 Sobole Ratholdi, qui totilla circuit orbem,
 Per mare, per terras sanctorum limina pergit.

¹ *Budai Ferencz*: Tar Rupertet ugyan a Lőrincz *testvérének* mondja, de a Zsigmond jószágadományozó oklevelében, 1424-ben *fiaként* szerepel: tehát fiának kell venni.

² *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. Budapest, 1881. III. kötet. 468 l.

Asia novit eum, Africa sic et Europa
 India cognovit. Edessa conduxit ad archam
 Noe perrectum cernitque Sinai colles
 Et miles et peregre stupenda Hierosolymaque.
 Pancretam ¹ redicens Nicolai *gmna*² vera,
 Sancti Anthoni, Petri, Pauli, Jakobi trivit.
 Navigans oceanum novit secreta Patrici,
 Gades Erculeas properans insveta redarum
 Et insulas, climata, quibus Apollo lucemque negavit.

Ime, Tar Lőrincz e följegyzés szerint katona és vitéz, szent Severián utódja, a Ráthold ivadékából.

Természetesen nem lehet arról szó, hogy Tar Lőrincz szent Severianus vérbeli utódja, vérbeli sarja volna, mert a 7 szent Severianus közül egyik sem származott a Ráthold-nemzetségből; képes kifejezésnek kell vennünk, hogy egyszerűen követője volt, követője annak a Severiánnak, ki katona és vitéz létére minden fényes előléptetéssel való kecsegtetésnek ellenére Licinus császár idejében, Agricola helytartósága alatt, Sebaste városában az örmény földön, negyvened magával, Liziás ezredének legjobb hőseivel a Kristusért nemes vértanuságot szenvedett. Emlékét a római egyház mindég kegyelettel ápolta.³

Tar Lőrincz nem lett vértanu, de katona és vitéz létére, a mint látszik, eleget zarándokolt, bolygva a szent helyeket, s vallásos rajongásból vagy vezeklésből ebben a hosszas össze-vissza hányódásban elég vértanusággal fölérő kint átélhetett. S a magyar keresztvétség bensőségére érdekes és tanulságos egyiránt, hogy a híres Ráthold-nemzetség egyik igen előkelő tagja vállalkozik ilyen világjárásra.

De hát Tar Lőrincz csakugyan a Ráthold-ivadékából eredt? Semmi kétség, hogy a hagyomány igazat beszél. A Nagy Iván könyvében⁴ hiában keressük ugyan a Tarokat ama családok között,

¹ *Paucretam* — talán inkább *Per Cretam*.

² *Gmna*. Ez a szó biztosan meg nem állapítható. Valószínűleg *gramina*; de ebben az esetben a jelző *vera* nem igen illik melléje. Értelme (fűvét taposta — helyét járta) az összefüggésből következtethető.

³ *Szentelek Élete*. Irták Zalka János, Zsihovics Ferencz és Debreczeni János. Öt kötet. A Szent-István társulat kiadása. II, kötet, 150. l. *Breviarium Romanum*. Buda, 1827. 826 l.

⁴ *Nagy Iván*: Magyarország családai. XV. kötet, Pest, 1865. 36 l.

melyek őse *Ratholdus*, a casertai lovag volt, ki Kálmán király idejében vándorolt be hozzánk: de az újabb kutatás kétségtelenül megállapítja. A *Tarok* vagy *Taryak*¹ épen úgy mint a Feledyek, Ilsvayak, kazai Kakasak, Kaplayak, Pászthóyak, serkei Lorántffyak, rátóti Gyulaffyak, elefánti Elefántyak, pákosi Paksyak, Putnokyak és Rádayak az *egyes hárslevelet* használták czimerül, a mi a Ráthold-nemzetség *ősi* czimere volt.² Bizonyítja 1393-ból pecsétjük, mely az Országos Levéltár egyik okmányán reánk maradt. Már pedig a *közös* czimer *közös* eredetre vall; s rég kimondott igazság, hogy mind azok az ősi családok, melyek czimerükben hárslevelet viselnek, a Ráthold nemzetségből származnak.³ Sőt ha a Tarok pecsétje elveszett volna is, leágazásukhoz ekként döntő érvet nem szolgáltatna is: Ráthold-vérbeli eredetüket teljesen igazolni lehetne XV. századi birtokviszonyaikból. Névadó székhelyök *Tar* (Tor és Thar), Hevesmegyében, *Pásztó* közelében esik; s mindenütt a Ráthold-nemzetség családaival osztályosak; például birnak Pestmegyében *Rátolton*, *Ráda* szomszédságában, Hevesben Sirokon és Verpeléten *Pásztó* mellett, az övék Ágasvár, a Mátra szélén, *Hasznos* közelében; s birnak Gömörben Kisfalun *Feled* mellett⁴; mert hogy a hevesmegyei tari Tarok és gömörmegyei kisaludai Tarok összetartoznak, vér szerint való atyafiak: azt a Feledyekkel való közös kapcsolatuk kétségtelenné teszi. Ősi osztályos jószágaikhoz újabb és újabb adományokat szereznek: így kapja *Tar László* Erzsébet királynétól 1382-ben a nógrádmegyei Kis-Luczint, *Tar Lőrincz* fiával, Ruperttel, *Zsigmond királytól* a konstanci zsinat után, 1424-ben, Drégely váráért cserében s talán az úti szolgálatok fejében a hevesmegyei Püspököt és nógrádmegyei Jobbágyit; később pedig Sámsonházát is, melybe két esztendővel Zsigmond halála után, 1439-ben, vezetik be. *Tar György*, a Rupert fia, 1454-ben a rokon Pászthóyakkal meg-

¹ A *Tarok és Taryak* egyek. Tinódi Sebestyén krónikájában a név egyszerűen *Tar*, a gyöngyösi feljegyzésben *Taar* vagy *Thaar*; Csánki Dezső a de Tor és de Thar magyarításával a nevet *Tarynak* és *Tharynak* írja; bár nála is előfordul a *Tar*-alak, a kisaludai *Tar*-család Gömörben és *Tar* András főispán 1442-ben Máramarosban, ha ugyan a főispán is Ráthold ivadéka. Mi a mondaövezte népiesebb *Tar*-alakot fogadjuk el, a mely a közzájón forgott.

² *Dr. Fejérpataki László*: Turul. IV. 179. 180. VIII. 27. 28. 30. X. 56 l.

³ *Ugyanaz*: Turul. VIII. 29 l. S Országos levéltár: dipl. 26571 sz.

⁴ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 33. 48. 85. 52. 159. l.

egyezik, hogy családjaik kihalása esetén egymás birtokait kölcsönösen örököljék. Bár a Tarok ez ideig jószágaiból már sokat elzalogosítottak: mégis földes urak még mindig Sirokon és Verpeléten, Nagybereken és Szajlán, Pásztón, Tarban, Ráczfaluban, Rozsnokon, Terebesen és Rátolton. De úgy látszik, Tar György uram megbánta ezt az egyezséget, s 1465-ben gúthi Ország Mihálynak és a Kompolthyaknak 24000 forintért, akkor óriási összegért, valamenyi birtokát, melyek között most ott szerepel Ágasvár és a Mátrahegye, Dorog és Püspöki is, zálogba vetette. A Pászthóyak ennek következtében mint vér szerint való örökösök pert indítottak a zálogba vevők ellen; de három évvel a hűtlenségbe esett Tar György magtalan elhúnyta után, 1475-ben, lemondtak követelésükről.¹

Tar Lőrincz tehát valóban a Ráthold ivadéka volt. Abba a fényes nemzetségbe tartozott, mely a hazának több országbirót és nádort adott. Zsigmond alatt az ő közvetlen környezetében élt s véle Konstanczban járt, tőle adományt kapott: így a monda történeti alapon hozza őket összeköttetésbe. Már egyik nagy őse, Ráthold, II. Endre királylyal megfordult a szent földön.² Lehet, hogy ennek emléke is befolyt az ő világba indulására.

Megkerülte a földet, tengeren és szárazon bebolyogta a szentek lakóhelyeit. Ismerte őt Ázsia, Afrika szintén s Európa, India nemkülönben. Edessából, Mesopotámia fővárosából Noé bárkájához, az Ararát hegyéhez jutott . . .

Hej, csodálatos hegy volt ez az Ararát, melyen a Nőé bárkája megállt. *Pécsváradi Gábornak*, a mint jóízű naivsággal megírja, azt beszélte róla egy jámbor, istenfélő örmény barát, hogy annyira magas és sziklás, mikép ember fia meg nem hághatja és a bárkát testi kezével nem érintheti. Ormát örökös nagy hó borítja. Egyszer ő, már mint az örmény barát, megkésérlette, hogy feljusson reá a bárkáig, ment és mendegélt *tíz* álló napig egy folyóban, ide-oda kapaszkodva a sziklákön, hogy feljuthasson és a Noé bárkájának fájából valami darabot törhessen. De szembe jött véle onnan az angyal, egy darab szilánkot hozva, s így szólt neki: »Ezt a darabot a te sóvár buzgóságodért a Nőé bárkájából neked hozom, fordulj tehát vissza, mert oda fel nem juthatsz«. S így visszatért. De körülbelől a feléig felszállhatnak azok, a kik a Krisztusban

¹ *Ugyanaz*: Ugyanott. 85. 119. l.

² *Budai Ferencz*: Polgári Lexikona. Pest, 1866. III. kötet, 96 l.

hisznek, a csinált úton; járnak is számosan és folyton az örmények, kik a környéken lakoznak s távolabbi keresztyének, a kik e helyre zarándokolnak, vallásos buzgóságból; hogy a hegy felétáján, ameddig az emberek feljuthatnak, kápolnák, szentélyek, oltárok vannak, meg szakadárók, örmények és más nemzetbeliek, a kik keresztyéneknek vallják magukat, de nem a római egyház tagjainak; a kik papok, ott buzgóan misét mondanak, fölfelé törek-szenek, de közülök senki föl nem juthat a hegyre. Azonban a legcsodálatosabb, mégis szent igaz, hogy a mikor valami pogány teszi lábát a hegy kövére, az menten felfordul és szörnyet hal.¹

A középkor, úgy látszik, babonásan hitte, hogy a Noé bárkája még egyre az Ararát hegyén áll, ezért ez a zarándokság egyik célpontja volt.² A hagyomány szerint Tar Lőrincz is fölkereste.

Tovább a Sinai hegyet érintette, s a bámulatos Jeruzsálemet. Kretánál visszatérven megjárta szent Miklós, szent Antal, Péter, Pál és Jakab helyeit...

Ez úti vázlat a Tar Lőrincz zarándoklásának főbb állomásait a szentek neveivel jelöli meg, ennél fogva a vonalat megállapítanunk nehéz. Mert először is van szent Miklós 15, szent Antal 24, szent Pál 53, szent Péter 74 és szent Jakab 27; már most ezek közül melyik épen az illető szent, a kire a gyöngyösi feljegyzés vonatkozik? S mert másodszer ezeknek a neveknek sorozata alig felelhet meg az állomások sorrendjének; a mint Tar Lőrincz az Ararát hegyétől nem ment egyenesen a Sinai hegyhez, hogy aztán onnan forduljon vissza Jeruzsálembe; de a messzevetett két határ összefoglalása csak a két hegy fogalmi kapcsolásából keletkezik; azonkép eme nevek felsorolása nem a meghaladott irányon, hanem részint a versmértéken, részint az önkényen alapszik. Az első nehézségben segíthetünk magunkon azzal a törvénnyel, hogy általános hivatkozásban mindég a legismertebb veendő; a másodikban azzal az eljárással, ha a természetes vonalat követjük.

Tar Lőrincz e szerint a szent földről Krétán át *Konstantinápolyba* ment, a hol szent Jakab ereklyéi vannak, — ha ugyan nem egyenesen *Bariban* kötött ki, a hol szent Miklós teste nyug-

¹ *Pécsváradi Gábor*: Compendiosa quaedam, nec minus iocunda descriptio urbis Hierosalem atque omnium locorum terrae sanctae in Hierosolymis adnotatio. Armeniáról.

² Ha *Pászthóy János*, a Pécsváradi Gábor úti társa, a Ráthold-vérbeli Pászthóyak közül való volt, akkor a Tar Lőrincz zarándoklása száz év múlva ismétlődik a nemzetségben.

szik; majd *Rómába* zarándokolt, a hol a két nagy apostol, szent Péter és szent Pál kiszenvedett; innen főlebb *Páduába* haladt, a hol szent Antal maradványai pihennek.¹

Az Oceánumon hajózva megismerte szent Patrik titkait, s ha előbb Konstantinápolyba be nem tért, most alkalmasint ellátogatott *Compostellába*, a szent Jakab csodás sírjához; megismerte Hercules Gadesét, kocsik hiányában sietve, ama szigeteket, világtájakat, melyektől Apolló megtagadta a világosságot.

Az Oceánium alatt természetesen az Atlanti tenger érthető csak; a Földközi tenger neve mediterraneum volna. De hogy Páduából zarándokolva miként kerül Irországba, szent Patrik földére, azzal a válaszszal az úti vázlat adós marad; hogy Hadesnél, a Gibraltári szoroson áthaladva, hol vannak azok a szigetek, világtájak, merre a nap soha sem süt, azt sem emlegeti.

Összeszedve már most az egyes töredékeket, az egész följegyzés következőkép szól:

Tar Lőrincz zarándoklása.

Tar Lőrincz katona és vitéz, szent Severián utódja, Ráthold ivadékból. Megkerülte a földet, tengeren és szárazon bebolyogta a szentek lakóhelyeit. Ismerte őt Ázsia, Afrika szintén, s Európa, India nem különben. Edessából Noé bárkájához jutott. Tovább a Sinai hegyet érintette, s a csodálatos Jeruzsálemet. Krétánál visszatérvén megjárta szent Miklós, szent Antal, Péter, Pál és Jakab helyeit. Az Oczeánon hajózva megismerte szent Patrik titkait, Hercules Gadesét, kocsik hiányában sietve, ama szigeteket, világtájakat, melyektől Apolló megtagadta a világosságot.

A hagyomány és történeti való összevetéséből arra az eredményre jutunk, hogy Tar Lőrincz a Ráthold-nemzetségből Zsigmond király katonája és vitéze volt, a szent földön zarándokolt. Bizalmas összeköttetése urával, kalandos utazása abban az időben, csakhamar színes szálakkal, a költői képzelet hímzésével szövődött egybe: s megszületett belőle a *Tar Lőrincz mondája*, melyet a magyar hegedős megénekelt, a magyar barát deákra fordított. A gyöngyösi kivonatos részlet valami ilyen fordításnak vagy átdolgozásnak emléke. Lehet, hogy főbb pontjaiban hiven érinti a zarándoklás uti vonalát; de befejező soraiiban, a szent Patrik titkaival, a nap-nem-sütötte szigetekkel és világtájakkal *már a mondába csap, sőt ennél a befejezésnél fogva már egészen a mondába illeszkedik*. Mert

¹ L. a *Szentek élete* és *Breviarium Romanum* illető lapjain.

hol vannak ezek a szigetek, világtájak? A középkori keresztyén felfogás a szent Patrik purgatoriumának titkai után igen könnyen a *pokolra* gondolhatott; úgy hogy a Tar Lőrincz pokolban járta a kalandos utazás *természetes folytatása vagy kihajtása*, egyszerűen összefoghatjuk.

Már most, hogy ismerjük a Tar Lőrincz eredetét és szerepét: könnyebben kinyomozhatjuk egész életét, s talán megtalálhatjuk a teljes mondát.¹

SZÉCHY KÁROLY.

¹ Ennek a cikknek szedése közben a *Századok* októberi számában *Kropf Lajosnak* érdekes ismertetése jelent meg *Pászthói Rátholdi Lőrincz* zárandoklásáról, melyet a britt múzeum királyi gyűjteményének egyik régi latin kézírata beszél el. A zárandok kétségtelenül nem más, mint Tar Lőrincz fősztalnokmester, ki a király ajánlatával 1411-ben az ír földön, Dublinban és az ír primás levelével a Szentek szigetén, Ulster tartományban járt. Ötnapi bőitölés és vezeklés után, a Krisztus öt sebének emlékére, meggyónt és megáldozott, s a szent Patrik kápolnájában még egyszer buzgóan imádkozott, s minthogy katona szíve kemény alapon állt, mint a kőszikla, bement a titokzatos szűk barlangba, a szent Patrik világra híres purgatoriumába. Nyakáról aranyból-ezüstből készült, berillel és más drágakövekkel kirakott ereklye-tartó csüngött, melyben *Krisztus keresztfájából négy forgács, s a Megváltó öltönyéből három szövetdarab* volt más becses ereklyékkel együtt. Vitt magával ezenkívül gyertyát világításra, könyvecskét a hét töredelmi zsoltárral és eleséget erősítésül. Alig ért a barlangba, két gonosz lélek megragadta, az ajtóig visszavonszolta, háromszor egymásután; a dulakodás alatt ruhája is egészen összerongyolott: végre a Krisztus nevével és a kereszt jégével elűzte őket. Aztán öreg ősz ember jelent meg előtte, ki hitében megakarta tántorítani maga az ördög, majd gyönyörű nő jött eléje, ki légyottra akarta csábítani, kedvese képében; de keresztvetéssel vagy leczkzétetéssel mind a kettőtől megszabadult. Utoljára védő angyalával, szent *Mihálylyal* találkozott, ki megmutogatta neki a purgatoriumot és több titkos utasítással bízta meg a földiek számára. Kropf véleménye szerint ezek közt volt valószínűleg a Zsigmond király megrezzentése is. Lőrincz vitéz elgyötörve, de szerencsésen megtért a barlangból, melyben egy egész napot töltött. Ez útjáról a szigeti monostor perjelével, *Máté* kanonokkal, az ír primással, *Miklós* érsekkel bizonyítványt állíttatott ki és *Yonge Jakab* jegyzővel leírást készíttetett, kinek megvallotta, hogy a purgatoriumban „*raptus fuit*,” elragadtatott, vagyis a Budai Ferencz kifejezésével *elrejtett*. Természetes, hogy merész vállalkozása és csodás látomása nagy hírre jutott, s később mondába szövődött. De a szent Patrik purgatoriumának ez a leírása *még nem* maga a *Tar Lőrincz mondája*, a barlangnak meglátogatása *még nem* a vitéz *egész zárandoklása*. Zsigmond király ajánló levele 1408 január 10-én kelt, Tar Lőrincz pedig 1411 november 11. vagy 12-én járja meg a barlangot: — a közbeneső időben teszi meg a zárandok-utat a szent földön. Írországot visszafelé keresi fel, hogy a szent Patrik titkaival megismerkedjék; ehhez képest a nyakán csüngő ereklyetartóban már négy forgács van a Krisztus keresztfájából és három szövetdarab és öltönyéből. Utazásának hatása és folytatásaként hajt ki maga a monda, melyet a magyar hegedős megénekelt, magyar barát deákra fordított. Mert hogy a gyönyörű föl-jegyzés nem a britt múzeum kéziratának kivonata, mindenesetre kétségtelen, mert egyfelől sokkal messzebb zárandoklást érint, másfelől pedig pattogó hexameteirevel versre vall. A Tar Lőrincz mondájának egyes elemei és indítékai mind-ezzel már ismeretesek: de maga a monda, a hegedős-ének és deák átad-gozás még mindig fölfedezésre vár.

HORY FARKAS.

Kalotaszeg festői népviseletét, híres varrottasait ki ne ismerné?

De ki ismeri ma már Kalotaszeg meleg szívű, kedves, beszédes dalnokát? Hiába! hamar feledünk. Elfelejtettük Hory Farkast is. Hiszen meghalt s mikor élt, akkor sem igyekezett síppal, dobbal, nádi hegedűvel hirdetni a maga dicsőségét. Szinte félek kezembe venni a tollat, hogy róla írjak. Vajjon nem neheztel-e meg szelleme, hogy így ország-világ elé hurczolom?

Nem Kalotaszeg, nem is Erdély szülötte. Mint maga mondja *Kótaj* című versében:

Magyarország az én kedves édes anyám,
Erdély pedig szelid felnevelő dajkám;
Gyermeke, adósa vagyok mindkettőnek.

Később is, hosszú évek múlva, a férfikor delén, szeretettel gondol szülőföldére:

Mint a gyermek, kitől sorsa messzi zárta,
Kegyelttel gondol jó édes anyjára,
Kedves szülőföldem veled ekkép állok,
A kihez csatolnak boldog gyermek-álmok.
Kebledrűl a sors mint gyermeket vetett el,
S mint férfi öllelek hű emlékezettel.

Felmerülnek lelkében a gyermekkor emlékei: a szülőiház, a nagy eperfa; a kákástó, szárcsák s vadkacsák tanyája, partján a kis csolnak; a gólya fészkes csűr, a buza vermek, a templom s az inogó harangláb, az iskola s a roskadt papilak, a sós tó. Eszébe jutnak a vig kemecsei szüretrek, a kállai restauracziók, a kisvárdai czipó, a nyíregyházi vásárok, a kótaji pusztá és csárdája, meg Eszlár, a tiszaparti kislelu.

Kótajon született, Szabolcs megyében, 1813. okt. 31-én este 8 órakor. Apja Terebesi Hory (olv. Hóri,) András, anyja Rácz Zsuzsa. A Hory-család eredetileg Zemplén megyei. A nemességet János kapta 1652-ben III. Ferdinánd királytól. De már 1752. ápr. 28-án Hory András, György és Ferencz eszlári lakosok és Hory János löki lakos a magok és fiaik nevében bizonyosság-levelet kérnek és kapnak Szabolcs megyétől régi nemességükről.

Költőnk apja is itt élt, mint jómódu birtokos, gazdálkodva s mint fia írja *Tompához* című versében, nem sokat adva a poétákra.

Hory Andrásnak és feleségének Farkason kívül még 8 gyermeke volt.¹ Ő a hetedik, még pedig burokban született gyermek.

Két nagy ok, hogy szerencsét jósolhassanak belőle jövőjére. Születése előtt való éjjel anyjának egy csomó libáját vitte el a farkas, így kapta a családban különben nem divatos Farkas nevet.

Kótajon töltötte költőnk gyermekéveit. De apja 1819. márcz. 19-én élete 43-ik évében (szül. 1776. jul. 14-én) meghalt. Özvegy anyja a következő 1820-ik évben Tasnádra költözött testvéréhez, ki vagyonukat kezelte s szerencsésen el is kezelte. Az özvegy két év mulva férjhez ment s Nagy-Károlyba vonultak. De egy év mulva, úgy látszik, újra özvegységre jutván, Szilágy-Nagyfaluba, még megmaradt kisbirtokukra költöztek. Farkas 1823-ban ment a zilahi collegiumba, hol 1830-ig tanult. Innen került a kolozsvári ev. ref. collegiumba s 1831. jul. 7-én subscribált. Itt végezte azután a két-két évi philosophiai, jogi és theologiai tanfolyamot az 1836—37-ik iskolai évben. Kedves barátja volt különösen Bartha Geczi, Bartha Miklós országgyűlési képviselő apja. A boldog deákkor emlékei haláláig meg-megcsendülnek lelkében. Így *Levél Nagy Péterhez* (1860), *Diák pályám* című verseiben. (Kézirat).² Három évig volt osztály tanító meg kontra is. Közben rövid időre nagyobb útat tett. Ocsvai Ferencz barátjával utazott nagy vásáros szekéren Pestre s onnan Bécsbe. Pesten meglátogatta szeretetének, tiszteletének kiváló tárgyát, Vörösmartyt. Buzgón látogatták mind a két helyen a színházakat, Ocsvai inkább az operai, Hory a drámai előadásokat. Nem volt semmi zenei érzéke. De a drámát igen szerette s mindvégig nagy színházbarát volt. E szenvedélyének fölébredésére és erősödésére befolyhatott az is, hogy anyjának egyik testvére kedvelt kolozsvári színész volt. Iskolai esküdt korában is bajba keveredett, mikor a törvények ellenére nemcsak sűrűn járt színházba, hanem Egressy Gábor vendég szereplése alkalmával gyűjtött a diákok körében koszorúra, melynek átadásakor részt vett a tüntető nyilvános színházi ünnepségekben. Bécsben buzgón látogatta a Belvedert is s kifejtett benne a képek, szobrok iránt való szeretet.

Kolozsvárról szilágy-somlyai rektornak ment, de ott csak 3 hónapig volt. 1840. okt. 4-én megválasztották magyar-gyerőmonostori pappá.³ Itt maradt állandóan haláláig.

¹ Lajos született 1803. okt. 14-én, megh. 1807. ápr. 17-én; Ágnes sz. 1805. márcz. 31-én, megh. 1827. jul. 20-án; Zsigmond sz. 1806. jun. 17-én, megh. 1807. ápr. 22-én, Klári sz. 1808. márcz. 14-én, megh. 1823. jan. 15-én; Erzszi szül. 1809. nov. 5-én, megh. 1810. jan. 29-én; Mihály szül. 1811. okt. 3-án, meghalt 1862. jan. 26-án; János sz. 1815. decz. 17-én, megh. 1820. jan. 25-én; Anna sz. 1817. jul. 26-án, megh. 1840. szept. 29-én Bukarestben.

² Költeményeinek gyűjteménye megjelent ily czímen: Hory Farkas költeményei. Kolozsvár, 1858. Stein János bizománya 8-r. 467 lap. A költő arczképével. Kéziratban maradt műveiről, melyek Hory Béla birtokában vannak, kem tudom mindig megállapítani, melyik jelent meg valamely lapban. Ezért ezekre csak mint kéziratí művekre hivatkozom.

³ Péter Károly m. gy. monostori ev. ref. pap közlése.

1842-ben nőül vette Aumüller Rózát, egy Ausztriából ide szakadt s aztán egészen megmagyarosodott nemes család sarját. Aumüller Károlynak volt tanítója s így ismerkedett meg testvérével, a szép, kedves Rózával. Boldogan, példás családi életet éltek. Horynak nincsenek tulajdonképeni szerelmi dalai. Hisz igazában későn, meglelt férfikorában lépett fel az irodalomban. Irogatott ugyan már deák-korában is s az iskolának neves poétája és szónoka volt. Sőt az Athenaeumban (1840, I. 603.) megjelent *Ő a templomban* című kis szerelmi dala, a Reményben *Kölcsey, A fellengző rab, Alpári gyűlés* (1840. évf.) *A föld álma, A kis síró* (1841. évf.). De ezek csak ifjúkori kísérletek, egészen más modorban, mint a hogy a későbbi Hory ír. Le is teszi a tollat és csak később ragadja ismét fel. Megírja az *Uj iparág* című tréfás kis költői elbeszélését. Mint maga mondja csillag alatt: E megtörtént tény kidolgozásának jól fogadtatása ösztönzött többi műveim költésére. *A bajusz* modorában van írva. Egy leány felakasztja magát a körte fára. Az átkozott fát ki kell vágni, tüzre vetni. Ám egy furfangos ember megvásárolja, elviteti; leveszi a kötelet, mert akasztott ember kötele búbajos. Hiszen:

Ki ellenét	Annyira kívánatosnak,
Morzsolni szét	Mert rest lovát ezzel fogja
Büvérőt vél benne venni;	Idomitani tátosnak;
Ki párjának,	A pakulár
Megúntjának	Csak azért jár
Altatóját sejtí nyerni;	Egy iznyijét kapni ennek,
A kis lány benne azt nézi,	Hogy iker bárányi lesznek.
Hogy hön ölelt babáiba,	Hát a méhész?
Ki belé bódult más lányba,	Hogy mind elvész
A szerelmet becsempészi;	A vidék méhe s neki
A kocsis ezt azért mondja	Kádakkal ömlik méze ki.

Darabonként eladja, mindig újjal pótolva az elfogyottat. Így gazdagszik meg.

Ötletszerűleg beküldte versét a Vasárnapi Ujsághoz. Megjelent az 1856-iki évfolyamnak második számában. Pákh szerkesztő csillag alatt azt írja:

»Olvasóinkat figyelmessé tesszük e versre, melyet szerzője oly ügyesen dolgozott ki, miszerint neki e genrehez szerencsét kívánhatunk.« Így kezdett aztán irni komolyan családos ember korában. Ifjúkori szerelmi versikéi, *Három az isten igaza* című verse, melyben azt mondja, hogy kétszer csalódott, megkísérti harmadszor, valamint a *Szerelmem és vajaskenyér*-ben megénekelt diákszerelmem is aligha való élményekből sarjadtak. Ugy látszik, neje volt az ő első és utolsó, egyetlen szerelme. *Nőmhöz* című versében a hű nők hű példányának nevezi s azt mondja:

Nem, azt nem lehet leírni,	Szerelmednek tengerével
Ki vagy nekem áldott lélek.	Elborítád ifjúságom,
Tartozásom lefizetni	Lelkem megvevőd magadnak
Neked nem bírom, míg élek.	Fogyhatatlan szívjóságom.

Ha öröm ér, mint a gyermek,
Szívrepesve örülsz velem.
Az örömnök kéjparhat
Kétszerezve töltöd nekem.

Ha a bának terhe kínoz,
Részvéltlenül azt nem nézed,
Könyvtől ázott csókjaiddal
Gond redőim elidézed.

Sokszor álltam a kétségek
Tengerének partja szélén,
S egy szó tőled túl röpitett
A sodró örvény veszélyén.

Fogyhatatlan gondjaidnak
Bére házam nyugodalma,
Melyek nélkül a zavarnak
Volna benne dús uralma.

Mert míg engem hajlamom vonsz,
S el — kiránt a ház bajából,
Minden vész válladra gördül,
Nagyjából és aprajából.

Édes anyja, hű dajkája
Gyermekimnek, gyermekidnek.
E terhes — édes gondosság
Koronája érdemidnek.

Ennyi hűség, ennyi jószág
Nincs tenéked megfizetve.
Mint selyembogár gubóban,
Jóságodba vagy temetve.

S míg jószágod selyemszáli
Gyönyört s áldást osztanak másnak,
Nemes lelked boldogítja
Ihlete az öntudásnak.

Az *Utolsó s legjobb versem*-ben is (kézirat) bánja, hogy pappá lett e pénzért hazudozó, szenteskedő, nyegle korban, mikor hiába hinti el a pap az erény magvait, mint ő is negyed fél évtizeden át. Bánja, hogy versiró lett. Nyugodtabban szállna sirjába, ha minden verse egy csomóban előtte volna s megégethetné. De áldja a sorsot, hogy becsületén soha sem esett csorba. És:

Szeretem s áldom érte Istent,
Hogy oly élettársat adott,
Ki boldogságomat munkálni
Vég perczéig nem lankadott.
Kis családom gyémántja volt e
Női erény mintaképe,
Kinek halála boldogságot
S reményt bennem széjjel tépe.
Vele veszve lett mindenem,
De emléke édes nekem.

Mikor *Kilyén Ferenczhez* irt versében, ki őt szólítja fel, hogy menjen vele leány kérébe, a nő életet dicséri, ez nála nem üres szólam, hanem tapasztalaton alapuló mély meggyőződés. E jó nő nem csak szerelme melegét árasztotta férjére, nem csak őrangyala volt családjának, hanem vagyonosodásuknak is főfőeszközölője. A monostori eklézsia nem rossz eklézsia. Ma is másod osztályu. E mellett örökölve a nagyfalusi birtokrészt, azt eladták s magyarvalkói kis havasi részüket is s Momonostoron fektették be. Hory kezelte a Kemény-család havasát is, a miből szintén szép jövedelme volt. Neje kiváló jó gazdasszony és gazda. Ő vezette az egész gazdaságot. Férje csak kedvtelésének élt, pomologizált. Nagyon szeretett volna szőlőt termesztetni. Sokat fáradozott, de nem sikerült. Ám azért szüretkor vett egy-egy szekér szőlőt, fuszujkakarókra kötözgette s szüretet rendezett a gyermekeknek. Egy ismeretes adoma kering gazdai élesszeműségéről. Egyház láto-

gatásra indult. Befogat két lovat. Felesége mondja, hogy fogasson be hármat, nagyon rossz az út. De ő ellenezte. Miért terhelné szegény paptársait három ló eltartásával? Felesége titkon mégis befogatta a harmadik lovat. Mikor napok múlva haza tért, elégtelenen mondta: Úgy-e feleség, három lóval is jól megjártam az utat?

A régi paplak 1852. táján leégett. Új telket vásárolt az egyház a templom mellett Kemény Imre örökösaitől. Ez egy különkődő báró volt, a ki gyönyörködött a békabrekegésben s e célra külön békástavat készíttetett. Új házat is akart építeni, de mikor a falak már készen voltak, abba hagyta. Így romladozott aztán míg az egyház megvette. Itt lakott Hory. Nem sokáig, mert megvette a Kabós János-féle kastélyszerű szép házat, kertet s a hozzá tartozó földeket. Ebben a sajátjában lakott úri kenyelemben, el-ellátogatva négyes fogatán barátaihoz.

Boldognak érezte magát családja körében. Öt gyermeke volt. De Gíza (sz. 1844. márcz. 20-án.) születése után nem sokára meghalt, a mint az anyakönyvbe jegyezték: csak 6 órákat élt. Farkas (sz. 1844, decz. 31-én) három éves korában (1848. jan. 1.) halt meg skárlátban. Ehhez már emlékek kötötték az apát. Nem tudta feledni. A halotti anyakönyvbe bevezetvén elhunytát, e sorokat írja:

Ki írja le az apának
Szívet metsző mély bánatát,
Midőn halottúl jegyzi fel
Gyönyörű kedves magzatát?
Korán fejlett bájos virág!
Virúltad mily kúrta vala,
Oly hosszú és örök éber
Szüleid méltó bánata.

Őt siratja *Kis fiam halálára* című 3 dalában: *Kórágynál*, *Gyáspadnál*, *Sírjánál*, valamint a *Szép kis angyal* címűben. A cziinteremben temettette el, fájdalommal emlékezett rá mind végig még haldokolva is. Etelka (sz. 1843. máj. 28), ismert jeles írónőnk a híres varrottas felfedezője, diadalra juttatója s Kalotaszeg áldott jóltevője, ki 1862. okt. 8-án ment férjhez Gyarmathy Zsigmondhoz, különösen kedveltje volt apjának. Ő volt az első gyermek, mindig apja közelében élt, míg a fiúk iskolában mentek csakhamar s elszéledtek. Bélának (sz. 1846. jun. 1.), ki ma Kolozsmegye kitűnő árvaszéki elnöke s szintén jeles író, Vörösmartyt kérte fel keresztapjául. Vörösmarty 1847. okt. 24-én írja: »Mi a keresztatyaságot illeti, reménylem, volt ön annyi bizalommal irántam, hogy nevemet válaszó nélkül is beiratta, mit ha elmulasztott, igen kellene sajnálnom, ha helyre hozni nem lehetne. Fogadja üdvözetemet és szerencsekívánatomat s adja által tisztelt nevének s mondja meg a most született kis honfinak, midőn megérteni fogja, hogy keresztapja nem adhat egyebet, mint azon óhajtásának kifejezését, hogy fáradatlan szorgalom, okos és becsületes munkásság által szerez-

hesse meg azon függetlenséget, mely szükséges, hogy magának jólétet biztosítson, hazájának hasznos szolgálatot tegyen.« Farkas 1848. okt. 31-én született, mint apja bejegyezte: a forradalom napjaiban.¹

Gyermekein szeretettel csüngött, gondnal neveltette őket. Velök olvasgatott, kivált a nagy körtefa alatt a gyeppadon. Nekik szól a *Bölcsődal*, rólok kézíratai közt *Az alkony* című kedves családi kép. S még az ő kedvező anyagi viszonyai közt is töpreng:

Hogy tartlak el, mi lesz sorsod,
Három szerette gyermekem?! (*Főfájás.*)

E kedves családi körnek képezte kiegészítő részét a két nagymama is. Hory anyja 1853. okt. 3-án halt meg 77 éves korában, felesége anyja, született Baranyai Rebeka, 1867. ápr. 1-én.²

Szerette Hory a barátságot, a társaságos élet szelid örömeit. A faluban nem volt hozzá való úri ember. Ott élt ugyan egy Kemény Domokos báró, szegény fazekas mesterember. Eszes, képzett, de elzüllött férfi, a kivel csak ritkán lehetett érintkezni. Vendégszerető nyílt házat tartott, hol különösen nagy Farkas napokat szoktak ülni. Nem volt borivó, de a »nemzeti színjátékot« szerette. Ám nem volt szerencséje a kártyában, mindig veszített. Felfogadta hát, hogy nem játszik, csak Farkas napján. Ezt nevezték el barátai jubiláris ferblinek. Sok kedves jó barátja volt, kikkel el-eltréfálózott. Különösen kedveltek voltak azok a versei, melyeket az ú. n. közlegelőkön, a zsinati ebédeken olvasott fel s melyek aztán kéziratban mindenfelé elterjedtek. Ilyenek: *Tiszteletbeli szakácsné, M(-iklós) M(-iklós) deprecatiója, Megkövetés, G. J. barátomnak Nagy-Bacsonban, A bucsuvacsorán Nagy-Bacsonban, Baló Béni Benkő Gyurinak a mennyből*. Ebben Baló Béni bemutatja Kálvinnak az ismertebb erdélyi papokat, a mint lakomáznak, tréfás jellemzések kíséretében. *Bucsú a successiótól, Az utolsó közlegelőn*, stb. 1871. jun. 5-én paptársaihoz irt egy csomó emlékverset kövön nyomtatva sokszorosított. Egész kis füzet zsinati tréfája van összeírva.

Mint pap, gondos hű pásztor nyájának. Maga mondja, hogy hol fehér homlokát felütötte a Vlegyásza, falva e hegy alá vonulva, küzd a hosszú télviharral. (*Új iparág.*) *Tompához* írja:

Itt a havas alatt e rideg magányban,
Gyártok egy-két strófát törpe kis szobámban,
A holott kék ruhást hat hétig se látok,
Kivéve ha jönnek régi jó barátok.

Csodálkoznék, tisztelt collega, felettem,
Hogy a magyar nyelvet még el nem feledtem,
Ha látná, hol töltöm életem szebb részét,
Hiszem, fölébredne lelkében a részvét.

¹ Az anyakönyvi adatok Péter Károly ev. ref. pap közlései.

² Péter Károly ev. ref. pap közlése.

S így szólna : biz ez egy meddő élet, látom,
 Ha szerét teheti, szöjkék meg, barátom.
 Fel is pako!nék én fürge gyermekimmal,
 De lelkelem egybefortt szegény híveimmal.

Akár merre mennék, akár merre járnék.
 Jobb lelkű híveket sehol se találnék.
 Merengő lelkemnek ez vigasztalása,
 S igénytelen pályám némi kárpótlása.

Tréfásan ugyan néha ki-kikel sorsa ellen, pl. a *Még egy olyan* című versében is kötekedik a végzettel, hogy a medvék barlangjához jelölt ki állomást neki, Szibériát adott lakásul. De azért még van elégedve. Szeretettel ragaszkodik a vidékhez is. A Vlegyászá-ról írja :

Lombkoszorús Erdélyt dél-nyugatra
 A havasok hosszú lánczolatja,
 Örökzöld szegélyű fenyvesével,
 Köti össze édes egy vérevel.
 Itt uralg az óriás Vlegyásza.
 Jó és rossz napoknak kéje, gyásza
 Ha derült és borult a hazara,
 Jég szemével mindazt el-belátta.
 S nem csoda, hogy agg feje megőszült,
 Hol száz vihar és ezer veszély ült!
 És nem csoda, hogy annyi könnyet ejt,
 Oly könnyen ő tán, mint mi nem felejt.
 Agg tövének kőszáli oldalit,
 Midőn a vész elküldé napjait,
 Zaklatott nép menhelyül szállta meg.
 Kiméletesb volt itt a fergeteg.
 Évek teltek és az évek során
 Falvak keltek az őszhegy oldalán,
 S a sivár hely lakottá változik.
 Ki az, a ki oly könnyen megszokik?
 Az ember e szoktatható madár,
 Megszokja ez, ha börtön volna bár,
 S úzd el kopár lakja zord öléből,
 Zápor árad könnyező szeméből.

Alább meg a Valkó és Monostor közt meredő hegyről :

Egy pirámid hegycsúcs néz az égre.
 Menedékes a déli oldalon,
 Nyolczvan ölnyi mélységgel éjszakon.
 Feltűnik, ha felhatolsz reája,
 Messzi tájak szép panorámája.
 S elmereng az ember gondolatja,
 A rezgő lég oly szépen mutatja
 A völgyeknek tündérhajú képét,
 Falvuk s mezők szerte bolygó népét.
 S ha szemekkel mindezt áthaladtad,
 Minden oly szép s oly kicsiny alattad,
 S apró tárgyak összes foglalátja
 Az egészet mily nagynek mutatja ! (*Bitódomb.*)

Monostor lakosságának egy része oláh s mikor Hory oda ment, már a magyarok közt erősen folyt az eloláhosodás. Ő felkeltette bennök a nemzeti öntudatot s buzgón ápolta. Lapot is hozatott s azt a népek felolvasta, magyarulgatta. Hívei szerették, tisztelték, hozzá fordultak minden bajokban. Épen így ragaszkodtak a tiszteletes asszonyhoz, a ki minden alkalommal segítette őket, sőt maga volt a doktoruk, patikáriusuk is. Hory Farkasné buzgóságának érdekes emléke két elavult szószék-takaró, melyet az ő és testvére (Nyilas Miksáné Aumüller Pepi) indítványára az egyház buzgó női gyűjtés útján szereztek. A jegyzőkönyvben olvashatni: « A begyűlt pénzzel Hory Farkasné és Sinkó Péterné bemenvén Kolozsvárra, e díszes (ma már elavult) takarókat saját izlésük szerint választották, kerülvén 102 Rf. és 20 krokba, váltó czédulába 1 frt. 60 krossal számítva. Mely takarókat Hory Farkasné Etelka leánya közremunkálásával elkészítvén, azok 1858. évi aug. hava 15-én tartott confirmatiókor lepleztettek le.» Az adakozók névsora után Horynak következő sorai vannak sajátkezűleg beírva:

Jó olvasó, ki majd eljősz
Ide, a hol én már vagyok,
Hozz hírt, hogy a hit és remény
E szent egyházban mint ragyog
Virágait öntözgetém,
Éldejétek gyümölcseit.
Megóvjá híveit az Úr,
Halálomig táplált e hit.¹

Egyszerű hangon, népies nyelven tartott egyházi beszédeiben hallgatói lelkéhez tudott szólani Hory. S mikor újra ifjúkori ideáljához, a költészethez fordult, akkor is főleg az ő papi, oktatói hivatása lelkesíti. Hogy miként fogja fel a költő hivatását, látszik *Buborék* című verséből. Itt mondja, hogy a költő égő lelkétől lángra gyúl ezer kebel; terjeszti az erényt, a szánalmat és irgalmat; elűzi a honfi kételkedését és bánatát s megtanítja a haza imadására.

S mint jegyessel oltár előtt,
E szent hitet elmondatom:
Se boldog, se boldogtalan
Sorsában őt el nem hagyom.

Miként lett költő, maga így mondja el *Számolat a sorssal* című versében:

Midőn a sok fonák dolog felett
Tapasztalásim tára megtelett,
Az életet jó és rossz oldalán
Pennára venni jó lesz, gondolám.

Költő levék s azóta egy sereg
Kárognak daczára verselek.

¹ Péter Károly ev. ref. pap közlése.

Vallásos éneket ír, melyben Istenben való megnyugvásra buzdít. (*Néphyminus*). *A napszámos imája* legszebb vallásos énekeink közé tartozik. Megérdemelné, hogy minden olvasó könyvben benne legyen. *Bordal*-ában melegen emlékszik meg a szegény izzadt homlokú, feltört marku munkásról a ki a szőlőt kapálja, az asztagot rakja. *Kis lyány* című verse könnyed, dal alakban a cseperedő munkás kis gazdasszony dicsérete, a ki:

Dolgozik és nem szól panaszt,
Szépen varr és tésztát dagaszt.
A kenyeret ő veti be,
S gyomlál a kertben széltibe.

Ha dolgozik, azt jól teszi,
Ide s tova hasznát veszi,
Szolgálója mert ha nem lesz,
Nyulni neki kell mindenhez.

A haldokló nagyapa unokáit egyszerű, erkölcsös, munkás életre, istenfélelemre oktatja; ember társaik szeretetét igyekszik lelkökbe csepegtetni; hazaszeretetre buzdítja őket s a közjó munkálására *A vén földmives* egy megelégedett, munkás földmives meleg rajza. Kéziratban; *Ima* templomba menetkor, népies *Uj évi köszöntő*, *Uj pár esketésekor*, *Nagy Pénteken* melyben kesereg a kor romlottságán, mégis bizik a jövőben; *Jézus a Golgothán*; *A beteg székely fiához* (1866), melyben a haldokló székely tanulásra, józanságra buzdítja gyermekét.

Buzgón végezte papi kötelességeit. Kitüntetésekre nem vágyott. De azért 1853-ban tanácsbíróvá, 1858-ban aljegyzővé, 1864-ben főjegyzővé választották a tractusban 1858-ban szónokolt a nagyenyedi zsinaton. Általában 1863—1871. mindig jelen volt a közsinatokon s részt vett a bizottsági munkálkodásokban.

Ir egy csomó genreképet. *Szücs Pál gazda* korhely gazda, ki jószívű papjától a pap bérből alkuszik le, hogy avval is többet ihassék, míg aztán egészen tönkre megyen. *Berkí Ferencz* olyan falusi földbirtokos, a ki pesti dámát vesz feleségül a ki nem dolgozik, mert nem szakácsnének jött, hanem pipeskedik, nagyzol. A miből az a tanulság, hogy nősülésben ne légy hübelebalázs. *A politikus egyházfi*, a somkuti egyházfi, a ki világlátott ember. Többször járt Debreczenben, még Pesten is. Nagyokat mond egy-egy pohár bor mellett a falusiaknak, különösen ostoba naivsággal meséli el, magyarázza az orosz-török háborút. *Aladár és Örszé*-ben Aladár úrfi kirándul falusi jószágára. Tetszenek neki a piros-pozsgás lányok. A kis Örszinek udvarolni kezd idétlen szóvirágokban. De ez nem érti ezt a kificzamodott nyelvet, nem olyan, a hogyan ő szokott beszélni Jánossal. Ott hagyja a faképnél. *Miksa urfi* is, kicseppenvén az iskolából, hiába udvarol Marcsának, bizony lefőződik. Nagy bolondság *Dóri András tana*. Dóri András laboráns volt a fizika tanáránál, de ügyetlensége miatt elcsapták.

Falura megy s ott kapja magát, nagy képűsködve a fizikából, csillagászatból hóbortos előadásokat tart. A *jégháti eklézsia* derék, becsületes papját, mivelhogy a néppel nem dorbézol, rendet tart s igazságos, elakarja űzni. De az esperes felvilágosítja, lecsendesíti őket. A *molnár és csapláros* kedélyes évelődés a molnárok és csaplárosok csenegetésével. A *harangozó* furfangosan a korcsmából isten házába tereli a hiveket. Az *ítélet*-ben a fősvény Dőre Antal olvasván, hogy világvége lesz, egy üstökös összetöri a földet, minden vagyonát pocsékolja. *Tyúkodi Tóbiás*-nak hazug, nyelves, hűtlen, pazarló felesége van, a ki iszik, mint a szivacs és házsártoskodik. Egyszer aztán, Tyúkodi nagy öröme, kigyúl benne a pálinka s elköveti legszebb tettét, meghal. A *Farsang után* egy Pesten bálózó, pénzpocsékoló ifju levele apjához s egy-szersmind felsülése. A *lehűtött szerelem*-ben két ifjúnak egy leányon való mulatságos összeveszését rajzolja.

Szatirái is ilyenféle életképek. *Fiam uram*-ban a falusi gazda Pesten gavalléroskodó fiát rajzolja s mellesleg a ficsuros viseletet figurázza ki. *Griseldis* egy vidéki vándorszínészcsapat bemutatása. Ennek keretében Türi János papucshős felbátorodik a szindarab parancsoló férjének példáján, de a gyakorlatban keservesen felsül. A *szerelmes* Kudor Jancsi, a ki halálosan szerelmes a szilva pálinkába. *Bódi Peti tapasztalatai*-ban egy olyan embert fest, a kit bolondnak tartanak, mert meglátja a ferdeségeket s felszisszen a szive rájuk. Csipkedí benne a bírói részrehajlást, az iskolai fél-szegségeket, a gazdasági egyesületek üres szónoklatait, rossz gazdák meddő elméleteit, a korhely nevelőket, gondatlan gazdák tolvaj cséplőit, az uzsorásokat, a kalendárium-járványt, a korcsmárosok éktelen nyereszkedését, az indolens rendőrséget, az adósságból élő uraskodó családokat, a hitetlen nép maga-fitogtató templomba-járását, az ízetlen szini előadásokat. A *Magas költészet*-ben kontár, henczegő költőket mutat be, a kik meg akarják tisztítani a költészetet, mondván:

Majd megtanítjuk szép renddel, hogy a
Választott tárgy légből kapott legyen;
Dicső szavakkal összevevő szöve, —
Hogy azt, ha megszakad, se értse meg
Kivüle egy halandó ember is.
Mert hogyha érti minden kóczyfer,
A nimbusznak mondhat majd ádiót.
Sőt nem szükség, hogy értsd magad, mit írsz,
Mert itt a szó magasztosról vagyon,
Halandó szem hová nem láthat el.
És ekkor irtál aztán nagyszerűt,
Ha sem te, sem más meg nem érti azt.

Az *Életkép* egy zsugori gazdag ember fényes temetésének rajza. A *Bucsnú*-ban a költő kiszáradt erszényétől bucsúzik. A *Gyász genre*-ben egy szórakozott pap szomorú jelentő helyett tréfás életképet ad át a nyomtató inasnak. A *Poetico-prosá*-ban a verselő

költőt prózai dolgokkal háborgatják: felesége szidja, hogy nem lát a gazdaság után; a civakodó gyermekek rárontanak, hogy osszon igazságot; neki esnek a kártevést jelentő csöszök, stb.

Kéziratban is több adoma, tréfa. Pl. *A székely huszár Konstantinápolyban, A bülgözdi nemes, Gyémánt Józsi. Ultimo pagát, Thalia és Erató, A kísértet; Az apa, fia születésén*, a ki azon töpreng, minő pályára lépjen fia s tréfásan rajzolja a különböző állásokat, míg végre abban állapodik meg, hogy legjobb, ha csizmadia lesz; *Irjon az ur jobbat; Varga József, Az örökös*, melyben a zsugorinak tékozló örökösét festi, *A dandy*, stb.

Ir balladákat. A *Nemes vetély*-ben Pókainé tragédiáját dolgozza fel. *Pálffy Miklós Székesfehérvár visszavétele a töröktől. Hunyady kormánybotjában* Orsi Péter esztergomi várnagy a Hunyady sirját feltörő hajdut a Dunába vetteti, előre küldvén az elrabolt kormánybotot. *Gálffy János Gálffy ismert tragédiája. A fekete ember* Karácsonyi György veszte Debreczenben. *A szép alispánné*-ban Krucsay Márton szabolcsi alispán rossz tréfán féltékenységére gerjedve, megöli feleségét, Tolvaj Borbálát. *Az arany kereszt* Hunyady ismert kalandja a hegyi rablókkal.

Vannak költői elbeszélései. *A rabló*-ban egy rablófőnök templomi éneket hall, mely magához vonja s a beszéd hatása alatt megtér. *Az árvá*-ban a gazdag árva lányt mostohája nyomorultan tartja, míg a maga édes lánya örökös dáridóban él. Azt sem engedi, hogy halottak estéjén az anyja és elhalt jegyese sirját kivilágítsa. Megválk hát egyedüli kincsétől, mátká gyűrűjétől. Úgy világítja ki a kedves sirokat. *Nyárlak és Veres Gyuri* népies, erkölcsi irányu elbeszélés a fényűzés ellen. Azt mondja a költő a tősgyökeres magyar Nyárlakról s a falu nagy hibájáról:

Ha magyar nem volna, tán el is hallgatnám.
Az idegen a kút miért haragítnám?
De magyar népemnek, bár neki nem tetszik,
Kimondom szemébe, mi szívemen fekszik.
Kiállom a kedves szokású káromlást,
Csak orvosolhassam az eláradt romlást.

Veres Gyurinak nem telik, hát rabláshoz fog, börtönbe kerül. De kiszabadulva, munkához fog. Alighanem pályázott evvel az 1857-ben Szt. István ünnepén Karacsai G. és Sőjtöri Zsigmond részéről a Vasárnapi Ujság által kitűzött 15 aranyos jutalomra. A decz. 15-iki határnapig beérkezett 14 mű közt czime nincs meg ugyan, de van három cím nélkül is. Tán ezek közt lesz. Mert a *Vörös kereszt* cíművel valóban pályázott, bár nem nyert. Ebben egy rosszul nevelt gyermekből hitvány, tékozló, dorbézoló lesz. Mindenét elveri, már rabol is. Főbe lövi magát, úgy hagyva nyomorban feleségét, két kis gyermekét. Valószínűleg az nem volt a bírálókra jó hatással, hogy (bár erkölcsi czélzattal) a feleség, az anya beszéli el fiainak a történetet, mert:

Elborzad a büntől, kinek példaképen
 Ott áll édes atyja;
 S az erényre leczkét ad az árvaságnak
 Keserű falatja.

Bitódomb kalotaszegi monda. Valkai Gizella tragédiája, a kit egy Kemény meg egy Gyerőfy szeret. *A kis pásztor* szintén népies irányzatú elbeszélés. A szegény kis borjupásztor hogyan szalasztja tilalmasba borjuit, hogyan szökök meg Somlyóról s lesz kolozsvári diák s ugyanott később híres tanár. Kéziratban: *Krebs Mari* Korvin János születéséről: *Mátyás nemes győzelme*, *Schenk lovag A hős sirja* Szondi elestéről; *A két hunyadi* két szegény hunyadi fiu története, kik közül egyikből híres pap, a másiktól proto-medicus lesz. Két színművéről is van emlékezet. Benkő említi, (Magyar Színvilág, 69. lap.) egy *Házibarát* című eredeti színművét, melynek kézírata megvan a nemzeti színház könyvtárában. Hory pedig egy Szinnyei József birtokában levő s 1867. nov. 5-én. K. Papp Miklóshoz intézett levél kíséretében egy 1 felvonásos vigjátékát küldte meg, melyet a pesti drámabíráló bizottság már rég elfogadott előadásra.¹

A nép közt élve a néphez szólva, irt Hory népdalokat is. Kiadott 18 népdala tiszta érzésekről közetlenül dalol, melyek közül nem egy a nép ajkára is át ment. Így Kriza is felvett belőlök a *Vadrózsák*-ba. Tizenegyet beküld közülük a Vasárnapi Ujság pályázatára. Az 1865-iki, évfolyam 42-ik számában olvassuk: »A legjobb népdalra kitűzött 5 arany jutalmat azon gyűjtemény vivta ki magának, melynek jeligéje; Rajta fiuk danára, 5 arany lesz az ára! Az egészséges és talpra esett 11 költemény szerzőjéül a jeligés levél felbontása után Hory Farkas tűnt elő, kinek nevével már többször is találkoztak lapjainkban tisztelt olvasóink.« Jól esett neki előbb az *Uj iparág* megjelentekor Pákh dicsérete, Jókai megtisztelő levele, kit később születése napján verssel üdvözöl s most a pályadíj. Nagyön szorgalmasan dolgozik e lapban, különösen a ránézve annyira buzdító 1856-ik évben. Már előbb is 1854-ben (12. sz.) mikor hire járt, hogy Mikó felfedezte *A kióvi csatá*-t s sajtó alá rendezi, megírja Debreczeni Márton rövid életrajzát. Debreczeni tudvalevőleg Monostoron született, hol szülei a Kabosok jobbágysai voltak, ő maga is a kolozsvári ev.-ref. collegium alsó osztályaiban Kabós Miklós szolgája. A bevezetésben mondja: »Felhíva érzem magam e férfiu életének bővebb ismertetését adni, én, ki tőszomszédja vagyok azon kiseded egyszerű falusi laknak, melyben ő napvilágot látott, kit azon mezőnek áldása táplál, melyen a hajdan jelentéktelen kis Marcsi szűk vagyonu apjának pár borjucskáját furulyázva legelteté s kit naponta az a harang hív az imaházba, melynek tengelye nekie, mint kevés felügyeletben része-

¹ Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. IV. k. Budapest, 1886. 1313. lap.

sült utczagyermeknek elszakítá jobb keze hüvelykujját, én, ki gyakran látom az anyakönyvben az ő születése napját és abba szomorúan jegyzém fel halála óráját is, elmerengve, mint üstökös futásán, rövid, de szép, keserédes pályáján, emléke iránti kegyelettel teszem e szent kötelességet.»

De Hory érzékeny lelkére a mily buzdító volt az elismerés, ép oly elernyesztőleg hatott rá a bántalom. Valami aranyoktól elkaptott firkász azt írta a Budapesti Viszhangban (1856, 44. sz.): »A Vasárnapi Ujságban a népdalra kitüzött 5 aranyból álló pályadíjat Hory Farkas nyerte meg. Ugy látszik, a bírálók nem a qualitas, — hanem a quantitasra tekintettek.« Később meg az 50-ik számban e czimen: »Koszorús népdalok, 1—11. Írta Hórihorgas« ídétlen paródiákat közöl. Akadt más piszkáló lap is, a kiken *Három számár* című versében jól végig ver. Mégis lehangolta az efféle. Mind ritkábban lép a közönség elé. Bár teljesen nem vonul vissza. *Véres események színhelyei Báthori Zsigmond korából* czimen megírja a kolozsvári, szamosujvári, gyalui kivégzéseket egy cikkben. (Vasárnapi Ujság. 1857, 350. lap.) *O és új évben*, kedves idyllikus költemény, melyben a földmivelő számot ad év végén esztendei munkájáról. A *Húsvétra* vallásos ének; biztatás a kételkedőkhöz, csüggedőkhöz. (Vasárnapi Ujság. 1859. 14. és 201. l.)

Ő veti fel a Vasváry Pál eleste helyének kérdését is. *Hol és mikor esett el Vasváry Pál?* czimen. (Hazánk s a külföld. 1867, 40. sz.) Azt mondja, hogy téves Horváth Mihály állítása, hogy Vasváry holt testét Teleky Blanka a harcz után kiváltotta s a családi sirboltban temettette el. Kétszáz bajnok társával Marisel határában temetetlen porladt el. Hory a szabadságharcz e szakában többször érintkezett Vasváryval s szemtanuktól értesült a meggyilkoltatás minden körülményéről. Teleky Blanka kérte ugyan a hullát, de kinevették. A szerkesztő felszólítja a közönséget, hogy szóljanak hozzá, tisztázzák a kérdést. Hory aztán (1868, 6. sz.) *Még egyszer Vasváry Pál hamvairól* című cikkében ujabban hitelesen bizonyítja, hogy Vasváry Marisel helység Fontinel nevű határ részében pihen.

Mind e mellett költőnk már mind ritkábban jelen meg a közönség előtt. De visszatérve költemény kötetére, ott van még két népmese; *Hódító Kis Sándor* és *Az arany szép halász*.

Horyt jellemzi hazaszeretete is. *Évvégén* áldást esd Erdélyre. 1856. aug. 11-én Hunyady János halálára emlékezik. *Legeslegelső* című versében is legmagasztosabbak előtte: Isten, haza, szerelem. Kézirati művei közt a Zsófia főherczegasszonyhoz intézettben erős gúny s nemzeti elkeseredés nyilatkozik. Hazafias versek: *Deák Ferenczhez*, *Széchenyi István emlékezete*. *Ujévre*, *Hunyadvára*, *Egy ezredév*, *Muzeumegyleti szózat*, *A vén honvéd*, stb.

A márcziusi napokban Monostor piacznán szép beszédet tartott öt éves kis leánya pedig nemzetiszin-szalagosan a *Talpra magyar-t*

szavalt. Megalakították ott is a nemzetőrséget s őt választották *kapitánynya*. A három harangból egyet elküldött az ágyúöntőbe. Aztán következtek a nehéz napok. Volt egy gör.-keleti oláh pap a faluban, Kondor János, a kit Gyarmathyné szépen rajzol *Monostori Katinka* című regényében. Mikor a honvédek érkeztek a vidékre, Hory védte meg az oláh papot, a császáriaktól az oláh pap Horyt.

A muszka betöréskor Kolozsvárra menekedett a család, értékesebb holmijokat egyik szoba padozata alá ásva. A fegyverletétel után vissza térve, meg is találtak mindent. Azonban itt sokáig zaklatták. Beidéztek, majd szabadon bocsátották. Később egyik jó ismerősük megharagudván, bosszúból feljelentette, hogy Hory sok fegyvert rejteget, egyik ajtó szemöld fölé falazva. Csaknem rommá bontották a házat a hatalom emberei. Semmit sem találtak. Máskor beáruzták, hogy forradalmi iratokat tartogat. Kimentek a biztosok, napokig kutattak, minden papir szeltekét elolvastak. Semmit sem találtak, mert Hory már előbb megsemmisített minden olymit, a mi compromittálhatta volna. Így veszett el sok beszéde, összes forradalmi versei. Azért nem nagyon ijedt meg, bátran rejtegetett bujdosó honvédeket.

Azután is mindig szabadelvű, ellenzéki férfi volt. Családjában igazi Kossuth-cultus virágzott. Lajos napját mindig családi ünnepül tartották fenn.

Igy élt családi körében ott a havasok alján az elrejtett kis faluban a barátságának, a költészetnek, egyházának és hazájának, csendesesen, zajtalanul, de áldásosan.

Nagy fájdalommal nehezedett szívére nejének 1869. máj. 1-én 46 éves korában történt elhunytá.¹ E bánatából soha sem birt kiépülni. Nemsokára maga is súlyos betegségbe esett s 1872. okt. 25-én meghalt. Hiába keresett gyógyulást fürdőkön. Így élete utolsó évében is Bikszádon volt, melyről *Bikszádon és Török Pálhoz* című kézirati verseiben kedves mélabúval emlékezik.

Gyakran elnézem nyílt, értelmes becsületes képét s olvasgatom kedves költeményeit. Költészetét főként a kedélyesség és melegség jellemzi, valamint az ötletesség. Az életet rajzolja, úgy a mint van s a részletek hűsége, természetessége nem csekély szerepet játszhatott a hatásban. Sőt olykor épen e miatt egészen prózáivá válik. Pl. mikor *Farsang* című versében a sok hiúságot rajzolja, közben azt mondja:

Tauffer Fránczítól lelejtve
A piacon egy körül
Fel az Ákoncz szögletén s az
Rendre mind előmbe jut.

¹ Testvérei közül ekkor életben voltak: Josefa Nyilas Miksáné, Anna és Károly, ki a német Aumüller helyett anyja családi nevét, a Baranyai nevet vette fel s ki mostoha apja Szathmáry György miniszteri tanácsosnak, az ismert írónak.

Megesik ugyan néha, hogy a színezés kedvéért túloz. Pl. *Hóditó Kis Sándor*-ban Örzse szépségéről azt mondja:

A sötétben fénylik, mint megannyi gyémánt.
A fonóból jöve, szolgál lámpás gyanánt.

De efféle inkább csak szorványosan fordul elő. Verselése kissé pongyola s megtörténik, hogy egyes szókat, sorokat csak a rim kedvéért vág oda. De azért folyékonyan, ritmikusan dalol. Egész költészetéből határozott egyéniség, még pedig vonzó egyéniség szól felénk. Szívesen foglalkozunk vele.

DR. VERSÉNYI GYÖRGY.

PETŐFINEK EGY ISMERETLEN KÖLTEMÉNYE.

A pápai képző társulat almanachjában, melyet 1845-ben Tarczy adott ki *Tavas* cím alatt Pápán, Domanovszky Endrének két költeménye olvasható. Az egyik *Imre király*, történeti tárgyú s nagyon nehezen haladó, bölcselkedéssel megterhelt románcz, a másik *Ida* szintén románcz, de romantikus és a költői előadásnak sokkal magasabb fokán. Figyelmesebb összehasonlítás nagyon gyanússá tenné e két teljesen különböző versnek egy szerzőtől való származását. E különbségek azonban eddig nem igen tűntek föl, s valószínűleg ezután sem tűnnének föl, ha egy régi diák-történet megelevenedése föl nem hívná rá a figyelmet. Toldi és Tar Lőrincz históriája jut eszünkbe róla. Toldié, a ki Tar Lőrincz álarcza alatt vívta meg párbaját Rozgonyi Piroskáért. Ebben az esetben Domanovszky volt Tar s Toldi szerepét, mint hiteles emberek igazolják, Petőfi Sándor vette át, Piroskát két sárga, körmöczi arany helyettesítette. A két történetben minden talál, csupán a szerepcsere indító oka s az eredmény nem. Mert Domanovszky Petőfi unszolására engedte meg, hogy nevét az *Ida* című költemény alá jegyezhesse, s a két arany pályadíjat is maga adta át Petőfinek. Hogy történt mindez, az alábbiakban rendre el fogom mondani. Még csak azt jegyzem meg, hogy az említett verset, miután a *Tavas*-ban nehezebben hozzáférhető, szükségesnek láttam kiadni.

IDA.

I.

»A kárhozat örök füzére!
Ez iszonyu, ez ördögi;
Tegnap mondá a lány az esküt
S ma csapodáron megszegi.

Inkább hívém, hogy... eh pokolba
Veled, gyötrő emlékezet!
Mely véremnek minden cseppjét
Kigyófulánkkal mérgezed!

Kiirtva lészen mindenestől
A mult, s további életem
Vad szenvedélyek tengerének
Hullámzajába temetem.

Lerontom a hűség oltárát,
A vestaláng hamvadjon el,
Melyet szívem meleg vérével
Dőrén táplála e kebel.

Egyhez lekötni éltet, üdvet,
Ah balga ábránd, balga hit!
Ezer a lány, ezerrel osztom,
Jövőmnek lepke napjait.

S mit a kétség sötét betűkkel
Jenő szilaj lelkebe írt,
Rohant követni, hogy itt találjon
Égő sebére egy kis írt.

Rejtett zugolynak éjjelében,
Miként rém áll a büntánya,
Zord réme a szelid erénynek,
Nemesb érzelmek zátonya.

Az éjtakarta büntanyának
Maszlag-virági, bor s leány;
Jenőnek ajakán függ a kancsó,
Jenő függ lánynak ajakán.

»Leány, szép Ida! csóкод édes
És részegítő s lángmeleg,
S mi csillagtűz az éjszemekben!
Idám, én megszerettelek.

Az üdvre! melynek édenéből
A hűtelenség kilöke,
Te vagy a szépségek szépsége,
Te vagy az isten remeke!

S te itt e barlang zordonában
Lappangva élj, mint éjmadár!
Nem úgy leány, rád kincs halmaza
És csillogó palota vár.

Ne add nekem hűséged eskét,
Nem kell az eskü énnekem,
Én minden csóкод, ölelésed
Arannyal dúsan fizetem.

Kincsért szerelmet, s így egymásnak
Nem tartozandunk semmivel,
Egy csókot még, egy hosszút, édest
És most ha tetszik, ám jövell!»

II.

Szép Ida, kincsek gazdag asszonya,
Szép Ida laka, tündöklő terem,
S Jenőnél a ki volna boldogabb
Nincsen halandó a föld kereken.

Ott szívja ő az élet gyönyörét
A legszebb lánynak édes ajkiról,
S gyakran, midőn megtelt a kéjpohár,
Igy fél-enyelgve, fél-epedve szól:

»Szeretsz-e lányka?» „Nem úgy urfi,
nem,

Mi arra jól tudod nem alkuvánk
— Mond a leány pajkos negédesen —
Írántad szűmben nincsen semmi láng.

Én és szeretni — balga gondolat!
Hát olvadozott e szív valaha?
Ne álmodozzál, álmod hasztalan,
Szeretni, hidd, én nem foglak soha!

»Az ördögökbe — ei tehát veled!
— E gondolat ragadja meg Jenőt, —
De szól szívében a mély szerelem:
Nem, én nem tudnám nélkülözni őt.

És újra nyájas és újra veszteget,
Reá halmozza roppant kincseit;
Talán idő, talán újabb arany,
Márvány leány, te, mégis fölhevít!

Szegény fiu! eljártak az idők,
De szép reménye mind hiában van,
A lány mint éjszak szüntelen oly
hideg

S az ifju birtok- és vagyontalan.

III.

»Bucsúzni jöttem, Ida!
Bucsúzni kedvesem,
Hagyj szép szemedbe még ez
Egyszer tekintenem.

Gyúlaszd még egyszer e szűt
Csóкодnak lángival,
Mely nem sokára úgy is
Bánat között kihál.

Kihál s miattad Ida
Fog elhamvadni majd,
Az üldözött nem bírja
E nagy szerelmi bajt,

Te drága érzéketlen,
Te most is szeretett,
Isten veled örökre,
Idám, isten veled.

Hosszú lesz bujdosásom
Hosszú és sivatag,
Mig lábaim elvégre
A sirba botlanak.«

És szóina még tovább is
A búcsuzó talán;
De hévvel megszakasztja
Búcsúját a leány.

„Nem ifju, menni nem fogsz,
Neked maradni kell,
Igen, te fogsz maradni
Én, én . . . én mégyek el.

És most a bucsúóra
Végpillantásiban,
Szabad legyen kimondanom
Mi szűmben rejte van:

Szerettelek s szeretlek,
Égőn szeretlek én,
Egy Aetna lángol érted
Szivemnek fenekén.

Tudom szived lángoló,
De én a kéjleány,
Mint vágyakodhatám a
Legtisztább szív után?

Eloltani ohajtám
Emésztő lángodat,
S elzártam ah előled
Érzett világomat.

Im, kincsed gazdagságod,
A melylyel halmozál,
Fogadd, fogadd oh vissza,
Még érintetlen áll.

S vedd még ez egypár könyvet
Szelíd emlék gyanánt,
Vagy jobb felejtsd örökre
A bűnös kéjleányt.'

S tovább nem szólhat Ida —
Ellágyult érzete,
Éjfél-sötét szemébe
Könyűket szöktete.

IV.

És mindkettő maradott
S rövid idő után
Oltár előtt az ifju,
Oltár előtt a lány.

S tán mondanom nem is kell
Hogy ifju és leány
Hűséget esküvének
Oltárnak zsámolyán.

S az esküt nem zavarja
A bús emlékezet,
A megtisztult kebelnek
Díja: *hű érzet.*

Ez a hosszú költemény, mint már említettem egyszer már megjelent nyomtatásban a pápai ref. kollégium kebelében 1841 óta fennálló »*Ifjusági képzőtársulat*« 1845-iki kiadványában, a *Tavaszbán*. Ugyancsak ebben jelentek meg Jókai *Istenítélet cz.* beszélye s Petőfi több más ifjukori költeménye, melyek a nagy közönség előtt ismeretesek. S hogy ez az *Ida cz.* hosszú és érdekes költeménye ismeretlen maradt, oka az, hogy nem Petőfi neve alatt jelent meg, hanem Petőfi ifjukori jóbarátjának, Domanovszky Endrének a neve van alatta. S hogy miként történhetett ez? — érdekes históriáját tüstént elbeszéltem.

Miután Petőfi 1843 tavaszán elhagyta Kecskeméten azt a szintársulatot, melynek körében siker ugyan nem, hanem csak keserűség és nyomorúság jutott osztályrészéül, ismét Páparra jött, még pedig teljesen pénztelen és elhagyatott állapotban. Mint Fischer Sándortól írt életrajzában is olvashatjuk, pápai régi ismerősei nagy örömmel fogadták. Orlai Petrich azonban nem adhatott neki szállást, mert egy igen piczi szobában másodmagával lakott. Felkeresték hát Domanovszky Endrét, hogy tőle kérjenek lakást.

S itt első sorban helyre kell igazítanom a Fischer S. művében közlött életrajzi adatokat. Mert igaz ugyan, hogy Domanovszky nagy örömmel s igaz szeretettel fogadta barátját s talán egy éjjelre adott is neki szállást, de állandóan, Petőfinek ezen több hétre terjedő pápai tartózkodása alatt nem adott és nem is adhatott, mivel ő Bocsor István tanárnál volt egy kis szobában s attól tartott,

hogyan nem vennék szívesen, ha maga mellé másik lakót is kvártélyozna be kis szobájába. Petőfi látogatása alkalmával éppen ott volt Domanovszkynál tanítványa, egy Puzdor Gyula nevű, annál valamivel ifjabb tanuló, a ki mint igen gazdag földbirtokos fia egy maga lakott ugyanazon ház másik oldalán egy kétszobás lakásban. Ez, mint-hogy Petőfinek akkor már hírneve volt a pápai fiatalság előtt, örömmel hívta magához Petőfit, ki a meghívást el is fogadta s egész pápai tartózkodása alatt Puzdor egyik szobájában lakott. Sőt Puzdor kosztal is bőven ellátta, miután erre atyjától engedelmet kapott.

Egy este azután, mikor a Pápan tartózkodást már megelégette, szokott szűkszavúságával kijelenté Puzdornak: »Barátom, holnap reggel megyek Pozsonyba.« Épen kellemetlen esős idők jártak s ezért Puzdor minden áron le akarta beszélni szándékáról. De hiábavaló volt az ő s a többi jó barátok minden igyekeve. Petőfi rendületlenül megállott elhatározása mellett, bár sem pénze, sem jó felső ruhája nem volt, miben a kellemetlen időjárással bátran daczolhatott volna. Másnap reggel csakugyan útra kelt. Puzdor elkísérte a győri országuton a kálváriáig s itt szép kéréssel rávette, hogy elfogadja tőle galléros köpönyegjét s egy lázsiás tallért, melynél több pénze éppen akkor neki sem volt.

Ez Petőfi harmadik pápai tartózkodásának hiteles története. Mind e részleteket magától a most is élő Puzdor Gyula ajskái nagybirtokos úrtól tudom, kinek szavahihetősége kétségbevonhatlan.

Vele folytatott gyakori s több ízben éppen Petőfire vonatkozó beszélgetéseink egyikén véletlenül és váratlanul tért át arra az esetre, melynek elbeszélése nagy meglepetésemre Petőfi egy eddig ismeretlen, terjedelmes költeményének felfedezésére vezetett.

Az »Ifjusági képzőtársulat,« meghirdette szokásos évi pályázatát. Románzcra is tüztek ki két aranyat. Erre a románzc pályázatra készítette Petőfi harmadik pápai tartózkodása alatt ezt az *Ida* cz. költeményét a Puzdor lakásán. Mikor készen volt, együtt olvasták több ízben s lelkesedtek szépségén ifjú lélekkel. Sőt Puzdor Gyula annyira lelkesedett érte, hogy könyv nélkül is megtanulta s még ez alkalommal is, hogy nekem a dolgot elbeszélte, könyv nélkül kezdte mondani a költeményt s nagy részét most is így tudja. A szép költemény hát készen volt s Petőfit talán kis részben a csillogó 2 arany jutalom is, de főkép a dicsvágy bizgatta, hogy költeményével részt vegyen a pályázaton s habért és jutalmat arasson.

Igen ám, csak hogy Petőfi ez úttal nem volt a kollégium növendéke s így a képzőtársulat tagjául sem iratkozhatott be! Mit csináljanak? Rájöttek végre arra a gondolatra, hogy Domanovszky neve alatt adják be, ki már akkor egyik tehetséges és kiváló tagja volt a képzőtársulatnak. Így is történt! Domanovszky baráti szeretetből vállalkozott a dologra s beadta a költeményt, mint a magáét. S a költemény — mint várható volt — a pályázaton elnyerte a jutalmat. Domanovszky az aranyakat Petőfihez juttatta s maga csak a nem keresett dicsőségekben részesült.

Eddig az eset elbeszélése. Hitelességét biztosítja egy olyan élő tanu, kinek komoly szavahihetősége minden kétségen felül áll s ki az idő alatt együtt lakott, együtt étkezett, folyton együtt volt Petőfivel s ki azóta is rajongó bámulattal és szeretettel csüngvén Petőfin, együtt töltött napjaik minden eseményére jól emlékeznek.

Én azonban, bár feltétlenül meg voltam győződve az elmondott esemény hitelességéről, mások teljes meggyőzése kedvéért más újabb bizonyíték után keresgéltem. S ezt meg is találtam.

Él Pápán Petőfinek egy másik ifjúkori ismerőse, nt. Kiss János theologiai tanár. Tőle így nyertem teljes bizonyosságot. Egyik találkozásunk alkalmával említettem előtte, hogy véletlenül érdekes dolognak a nyomára jutottam. Petőfinek egy eddig ismeretlen költeményéről van szó, mit más neve alatt adott be a Képzőtársulat pályázatára. »Kinek a neve alatt?« — kérdi tőlem. »A Dománovszky neve alatt.« Erre ő így felelt: »Igen emlékszem« s elkezdte a költeményt könyv nélkül. Nagy részét így tudja most is.

Tehát két élő, teljes hitelű tanu bizonyítja a dolog valóságát. S így — legalább szerintem — további bizonyítgatásra semmi szükség sincs.

De, ha akarjuk, újabb bizonyítékot vonhatunk magából a költeményből. Épen a költemény tárgyának bizarrsága is Petőfi szerzősége mellett bizonyít, mert ő mindig, de különösen ebben a korában kedvelte az ilyet s bátran fogott oly merész tárgyak feldolgozásához, a milyenekhez más közönséges, és a konvencionális mérték felé hajló ember nyúlni sem mert volna. A költemény nyelvezete is Petőfies; olyan, a milyennek ezen korbeli költeményeiből ismerjük. Azt hiszem, állításmat megerősítik azok is, kik Petőfit e szempontból alaposan tanulmányozták és ismerik. Maga a költemény merész bekezdése:

»A kárhozat örök tűzére!
Ez iszonyu, ez ördögi;
Tegnap mondá a lány az esküt
S ma csapodáron megszegi . . .«

szintén jellemző és megszokott Petőfinél. (Az első sorban *tűzére* olvasandó — véleményem szerint — *fűzére* helyett. Ez utóbbi csak sajtóhibaként csúszhatott be a *Tavas*-ba, honnét a költeményt lemásoltam.)

Egy szóval, a költemény egészéből vonható tárgyi bizonyítékok épen nem mondanak ellen annak a meggyőző külső bizonyításnak, melylyel igazoltam e költemény Petőfitől származását. Egész bizonyossággal mondható tehát, hogy e költeményben Petőfinek egy eddig ismeretlen munkáját sikerült a feledtség homályából kiragadnunk s hozzá csatolnunk ama szellemi kincstárhoz, mely tőle reánk maradt.

BORSOS ISTVAN.

BALASSA BÁLINT NYUGTÁI.

Mikor I. Ferdinánd király Liptóúvjárt s tartozékait érdemdíjazás fejében 13,500 frt értékben Balassa János, akkor zólyomi várkapitánynak lekötötte, a két-oldalú szerződés egyik pontja értelmében a vár jó karban tartása s az őrség fizetése czímén évi 300 frt segélyt biztosított Balassának. Az inscriptio 12 évre szól; annak leteltével a király — megunván a Balassa hatalmaskodásai miatt emelt panaszokat — szerette volna a várat visszaváltani s az iránt a rendelkezéseket meg is tette; azonban a kincstár összes jövedelmét fölemészítő török háborúk miatt szándékát még nem valósíthatta. Eltelt a második tizenkét esztendő is és Ujvár még mindig Balassa kezén volt.

Balassa János 1577 év folyamán meghalt, fia, Bálint 1578 elején hazatérvén Lengyelországból, Rudolf királynak alattvalói hűséget esküdött s öccsével Ferenczczel bele ült nemcsak az ősi birtokokba, hanem a zálogos Ujvárba is. Természetes, hogy a körmöczi kamara által fizetett 300 frt segélypénzre most már ők tartottak igényt. Bálint ezt az igényt sietett is bejelenteni s ennek következtében az alsó ausztriai kamara — amely akkor a magyar pénzügyekre döntő befolyást gyakorolt — 1578 jul. 21-én meghagyta a körmöczi kamara grófjának és Strasser Farkasnak, a csász. jövedelmek beszedőjének, hogy a Liptó Ujvár gondozásáért Balassa Jánosnak rendelt évi 300 rénes — azaz 240 magyar forint segélyt ezentul fiainak, nevezetesen pedig Bálintnak fizesse ki a szokott módon.²

Balassa Bálint ettől kezdve pontosan, sőt kelleténél korábban is minden évben jelentkezett a 300 frtért, mit a körmöczi kamara perpatvar nélkül kifizetett kellőleg kiállított nyugtákra. Ilyen első nyugtája Bálintnak, 1578 aug. 5-ről keltezve, következőleg szól:

Ich Valentin Balassi von Gyarmath Rom. Kay. Maj. Hauptmann über 50 huserische Pferd, bekhen hiemit fuer mich und meine Miterben, das wir der hochstgedachte Rom. Khay. M. Einember bey der Kamer Krembnicz Herr Wollff Strasser auffero Niderosterreichischen kamer Rat Bevelch die 300 fl. Rhein. Provision oder Burkhuetgeldt von Neuheissell bringt 240 fl. hung. dis ganz 78 Jars baar zuegestellt entricht und bezallt hat, die ich also ingenomben und endpfangen hab; sag deroweg gedachten Herrn Einember oder wen sonsten umb benndte 240 fl. wodurfftig hiemit fuer mich und meine Miterben quit frey und ledig. Das zue Urkhund hab ich mein aigen Pedschafft und Handschrifft hierunder gestellt. Actum Kremnicz den 5 Aug. Ao 78

Wollffgang Roll
Hans Riedmiller³

Valentinus Balassi
de Gyarmath.

¹ Lásd erről czikkemet e folyóirat 1895 évf. 191. lapján.

² Egykoru hiv. más. Orsz. Ltár Pozs. kam. iratai III. sorozat.

³ (Hiv. más. Orsz. Ltár Pozsonyi kamara iratai III. sorozat.)

Ilyen nyugtája Balassának ezen kívül még tizenkettő maradt fenn. Tartalmuk ugyanaz, valamennyien az újvári pénzsegély kifizetéséről szólnak. Bizonyos tekintetben mégis fontossággal bírnak. Balassa állapotáról, foglalkozásáról, hol tartózkodásáról nyerünk belőlük tájékozást. A fenti nyugtában 50 huszár kapitányjának mondja magát, az 1579 jun. 15-ki nyugtának egyszerűen nevét írja alá. Az 1580-ki (egyéb datum nincs kitöltve) nyugtán, mint »Hauptman auf Erlach«, — az 1581 marc. 31-kin »Rom. Kay. Maj. Hauptman uber 50 Pferdt auf Erlau«, — az 1582 jun. 30-kin »Rom. Kay. M. Inhaber der Herrschafft Neuheisel in der Libtau und Hauptman uber die 50 Pferdt auf Erlau« szerepel.

Ezekből nyilvánvaló, hogy az 1578. ang. 5-től 1582. jun. 30-ig terjedő időben Eger várában szolgált, mint a király ötven huszárjának a kapitánya. Lényegesek ez adatok, ha másért nem, legalább Balassa szerelme tárgyának, a rejtélyes Annának kipuhatólása szempontjából. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy mikor Balassa Bálint Egerben vitézkedett »jó ruhás legényekkel«, Losonczy Anna már nem volt ott, mert Ungnad Kristóf 1576. márc. 27-én a horvát báni esküt letévén,⁴ bizonyosan még előbb installáltatta magát új méltóságába, mint Balassa a lengyel király szolgálatából a magyar királyéba szegődött.

De visszatérve a nyugtákhoz: az 1583. ápr. 30-kán keltezetten egyszerűen csak Balassi Bálintnak írja magát. Az 1584. ápr. 30-ki nyugta így kezdődik; »Ich Balassi Balint von Gyarmath Freyherr«. Az 1586. ápr. 30-ki nyugtán ugy szerepel, mint »Pfundt-inhaber der Herrschafft Neuheisel«; az 1587. máj. 5-kén meg csupán »Freyherr von Gyarmath«. Az 1588. ápr. 30, 1589. ápr. 4, 1593. febr. 27-ki, nyugtákból semmit se tudunk meg róla; az 1594. jan. 21-ki, utolsó nyugtára pedig, mint »Herr auff Neuheisel« veszi fel a pénzt.

Az 1584—1594 évi nyugták különösebben még annyiban figyelemre méltók, amennyiben 150 rén. ftról, vagyis 120 magy. ftról szólnak, mert a segélypénz másik felét Bálint testvére, Ferencz külön vette fel.

Az első pillanatra feltűnő, hogy 1590, 1591, 1592 évekből nincsenek Balassa Bálintnak nyugtái. Azonban a dolog könnyen érthető: maga mondja egyik versében (a Szilády kiadásában LXXIV számot viselőben), hogy:

Szent Mihály nap előtt való harmad hétben
Az másfélezerben és nyolczvankilenczben

azaz 1589 szept. első felében kibujdosott Magyarországból s oda csak 1592 végén, vagy 1593 legelején tért vissza.

DR. ILLÉSY JÁNOS.

⁴ Orsz. Ltár, bécsi lib. reg. IV. 26.

FEJÉR KINEVEZTETÉSE A PESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR PREFEKTUSÁVÁ. (1822.)

Fejér kineveztetése a pesti egyetemi könyvtár prefektusává nagy művelődéstörténelmi jelentőséggel bír ránk nézve. Mert az oly időszak jellemzésére szolgál, melynek erősen kidomborodó felekezeti álláspontját bizonyára örök időkre meghaladottnak tekinthetjük. Az a kérdés, ha vajjon a tudós alkalmas-e valamely, az ő ismereteinek megfelelő állás betöltésére, a mai Magyarországon szerencsére, nem az ő hitfelekezeti hovatartozandósága szerint döntenek el. Hogy ez mennyire másképen volt a Fejér idejében, eléggé kiviláglik azokból az előzményekből, melyek az ő kineveztetéséhez vezettek. Ezt, a magyar tudományosság történelmére nézt oly tanulságos fejezetet óhajtanám itt, néhány rendelkezésemre álló kiadatlan okmány alapján elbeszélni.

Schönwisner apát, pesti egyetemi könyvtárosnak 1818-dik évben bekövetkezett halálával, a könyvtár ügyeinek ideiglenes vezetésével Schwartnert, a diplomatika hírneves tanárát bízák meg. A prefektus állására — így nevezék akkoriban a könyvtár igazgatóját — kilencz férfi pályázott. Névszerint: Kiss Pál világi pap, akkoron Esterházy Miklós gróf fiának nevelője; Szentiványi József apát és losonczi lelkész; Keil Ignác szomolnoki lelkész; Bielik János nemes-oroszi lelkész; Veszerle József a régiség- és éremtan tanára és az egyetemi könyvtár második őre; Szüts István, a bölcsészet egyetemi tanára; Schwartner Márton, az oklevéltan tanára és első könyvtárőr; Gedeon László, a statisztika és bánya-jog tanára a nagy-váradí jogakadémián és végül Nagy Antal censor és könyvvizsgáló Budán.

A helytartótanács és a magyar udvari kancellária első helyen Schwartnert, másodikon Szütsöt, harmadikon pedig Veszerlét jelölte ki. Csakis Alagovich udv. tanácsos tagadta meg szavazatát Schwartnertől — mivel ez protestáns volt. Tekintettel a pesti egyetem katolikus jellegére — így hangzott az ő ellenvetése, — az említett hivatalt csakis katolikus férfival lehet betölteni. Ő tehát a folyamodók közül Szütsöt, Gedeont, Nagyot vagy Veszerlét hozá ajánlatba, mint a kik tudományuknál fogva époly képesek a könyvtár ügyeinek vezetésére, mint maga Schwartner. Ferencz császár, figyelmessé téve Alagovich óvása által, Schwartner és a többi megnevezett férfiak személyére nézve közelebbi fölvilágosításokat kért.

Ebben az ügyben mindenekelőtt Majláth Ignác gróf véleményét kérték ki. Majláth nem csinált titkot abból, hogy a katolikus papság Schwartner kineveztetését zokon venné. Ő maga is ellene nyilatkozott annak, hogy az oklevéltan tanára neveztessek ki, mert Schwartner, mint protestáns, a Zápolya, Tököli, Rákóczy, Bocskay és Bethlen korára vonatkozó és a könyvtárban őrzött okiratokat a protestánsok előnyére és a katholicizmus hátrányára használhatná föl. Majláth kiemeli az ő beadványában, hogy a klerus aggodalmait jogosultaknak tartja, mert épen most, midőn a magyar ifjuság olyannyira a kor eseményeinek hatása alatt áll, ugyancsak fontos, hogy a magyar történelem ne nyerjen olyan színezetet, mely a megelőzőleg végbement forradalmaknak kedvező. A gróf mindazonáltal azt is kénytelen volt bevallani, hogy, tudományos ismeretek dolgában, egyik jelölt sem mérkőzhetik meg Schwartnerrel. Kénytelen volt beismerni, hogy a papság aggodalmai már azért sem vehetők döntő körülményképen figyelembe, mert Schwartner, mint a könyvtár ügyeinek ideiglenes vezetője, már is bőséges alkalmat nyert arra, hogy az érintett okiratokat megtekinthesse. Nézete szerint egyetlen olyan kivezető út kínálkozik, melyen haladva, e tömkelegből kijutni lehetséges. Ez pedig Fejérnek, a győri tanulmányi főigazgatónak kineveztetése a könyvtár prefektusává. E nagytudományú, de jelenlegi állásában nagyon szegényesen élő férfiúnak eltávolítása Győrből — ezt hangsúlyozá különösen Majláth — már azért is szerfölött kívánatos, mivel ő eddigi működési körében, a többi nyelvek rovására, a magyar nyelvnek és irodalomnak kedvez, — oly irányzat, melyet sehogyan sem lehet helyeselni. Majláthtól egészen függetlenül Nádasdy gróf is, a bécsi udv. kamara későbbi elnöke, kinek votumát szintén kikérék, ugyanarra az eredményre jutott. Ő is Schwartnert tartaná a könyvtár vezetésére a legalkalmasabbnak, ha a nevezettnek hitvallása nem szólna ellene. Mivel pedig ő is katolikus férfiut óhajtott az intézmény élén látni, ép úgy mint Majláth, a csak nem is kandikált Fejér kineveztetését hozá javaslatba, a kinek érdemeit, szerinte, egyik nagyváradi kanonoki állás adományozásával is meg kellene jutalmazni.

A két nagy tekintélyű gróf véleményére támaszkodva, a legfőbb udvari hivatal elnöke a következő előterjesztést intézé a császárhoz: »Én is kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a katolikusokat sértő visszáságnak tekinteném, ha ama katolikus országos tanintézet könyvtárának élére, oly sok érdemes katolikus pályázó mellőzésével, egy protestáns férfiú nevezhetnék ki és ezzel alaposná válnék az az aggodalom, hogy ő az egyetemi könyvtár régi, titkos és értékes műveiből észrevétlenül fontos adalékokat gyűjthetne azokról a viharokról, melyeket a protestánsok a régebbi időkben Magyarországra zúdítottak és azokat a protestantizmusnak amúgy is mindinkább terjedő antimonarchicus irányzata érdekében, hitsorsosai között forgalomba hozhatná.« Az előterjesztést tevő elnök legörömostebb Szüts javára érvényesítette volna az ő szavazatát,

de ez, az ő legnagyobb sajnálatára, időközben meghalt. Semmi-
 esetre sem akart azonban Weszerle és Gedeon érdekében fölszó-
 lalni, mert az ő kineveztetésük igen bántólag hatott volna Schwart-
 nerre. E miatt ő is csatlakozott Majláth és Nádasdy javaslatához
 és Fejérről a következőleg nyilatkozott: »Ez, különösen a magyar
 nyelvű tudósok között, előkelő helyet foglal el és így az ő kinevez-
 tetése kevésbé támadatnék meg a protestánsok részéről; viszont
 a katolikusok azt, tekintve az ő kifogástalan vallásosságát és
 erkölcsösségét, a legjobban fogadnák. Egyúttal azonban eltávolít-
 tatnék Fejér egy oly helyről, ahol a magyarság iránti rajongását,
 jóllehet minden gonosz szándék nélkül, túlságos lelkesedéssel tolja
 előtérbe és ép e miatt a latin és német nyelv kulturáját a tanuló
 ifjúságnál hátraveti, minek folytán Felsőgednek az a bölcs kormány-
 zati elve, hogy a latin nyelv a közügyek intézésénél uralkodó
 maradjon, a német nyelv pedig a mindennapi életben minél inkább
 tért hódítson, érzékeny károsodást szenved. Fejér, kineveztetése
 esetében különösen szerencsésnek érezné magát, ha Felsőged részére
 egyidejűleg egy nagyvárad kanonokságot legkegyelmesebben adomá-
 nyozni és így létfenntartására szolgáló járandóságait gyarapítani
 méltóztatnék.« Ez az 1822 április 20-áról keltezett előterjesztés Fejér
 javára döntött és július 21-én Ferencz a következő sajátkezű
 rezolúciót bocsátá ki: »Fejér győri tanulmányi főigazgatónak a
 pesti egyetemi könyvtárfőnöki állást adományoztam.«

A felekezeti szempont tehát győzedelmeskedett. De úgy az
 udvari hivatal elnökének, mint Majláthnak és Nádasdynak tartozunk
 azzal az elismeréssel, hogy jóllehet teljes erélylyel síkra szállottak
 a könyvtári prefektus állásának katolikus jellege mellett, mégsem
 hoztak arra méltatlan férfiút javaslatba, sőt inkább oly személyi-
 ségre irányzák az uralkodó figyelmét, kire teljes megnyugvással rá
 lehetett a nagy fontosságú közművelődési intézmény vezetését bízni.

WERTHEIMER EDE.

AZ ÓSMAGYAR CSILLAGOS ÉG.

— Második és befejező közlemény. —

V.

Ósvallási nyomok.

A magyar csillagos ég megszűnt ugyan az ósvallás isteneinek Olympusa lenni, de a népnek hiedelme után szólva, az ős meggyőződésnek még mindig sok hitágazata olvasható le róla. Így népies csillagászatunk döntő szavazatra hivatott azon kérdésben: ha vajjon ósvallásunk sámánismus volt-e, vagy a kevésbé babonás természetimádás?

Az ősmeggyőződés, a mennyire még kivehető, úgy látszik e részben abban tetőződik, hogy a csillagok [de csak a nagyok] hatalmas, emberszerető szellemek; de vannak közöttök félelmetesek is. Hogy minden embernek van egy csillaga, a melytől függ szerencséje, de sőt élete is.

A csillagokhoz kötött ezen babonás nézetek egyike, hogy a jövőt jeles alkalmakkor ki lehet a csillagokból olvasni:

»Ha Karácsony écczakáján sok csillag van az égön, akkó jó termés lösz mög jószág is lösz«, tartják a szegedvidékiek *Kálmány Lajos* szerint.

Jelentőséges a *csillaghullás* is a népnél, mely ha sűrű, némely táj hiedelme szerint *eső*, másoké szerint: *szél lesz*.

Mindenkinek van csillaga, mely ha lefut, biztos a szerencsétlenség vagy halál. Különösen a legényeknél és lányoknál végzetes, ha lefut a csillagok. Vége szerencsésöknek. Nagyott állit a közmondás ezzel: »Feljött a csillaga«, és nagyot, ha mondja: Leszált a csillaga.

Vannak jó és rossz csillagok. »Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak«, - éneklék a régi hegedősök.

A szerencse-csillaggal van azonban népünknek legtöbb baja, és a kire azt mondja: »csillaga van«, vagy jobban körülírva: »szerencsés csillag alatt született«, annak már csak irigyei lehetnek.

A szerencse-csillagok közül határozottan csak egyet ismerünk: a *kis keresztes* (Delfin), mely a lókötő szegény legények pártfogoló csillaga volt, hanem az égen az első pillantással rá kellett találni.

Szerencse csillagoknak véljük még a következőket több-kevesebb oknál fogva: szerencse-, cigányok- és kisdedek- csillaga, szegény ember szerencséje, utas ember szerencséje, Kisasszonyok öröme, pásztorok öröme. Az »elátkozott csillag« *mondájára* mindenek fölött kíváncsiak vagyunk.

Nemcsak minden embernek, hanem egyszersmind minden örömmel és bánattal is meg vala a maga csillaga az ősmagyar égen; vajjon tévedünk-e, midőn ezeket a jó- és balszerencse rovatába vesszük? —, ki tudná még most megmondani, mint: A Fogoly és a magános csillag.

A *Pártahugya* bizonyára a hajadonok ohájának volt képviselője a magas égen a »*páros*« és »*páratlan*« csillagokkal egyetemben. Mindennap elvonul szemeik előtt a mennyei nászmenet, élén a »*vőfély-lyel*« és »*nászvezető-vel*«, csoda-e? ha mindig jobban vágyik utána, hogy az égi jel teljesedjék vele a földön.

»*Árva Dorka szerencséje*« vigasztalá az árva pártásokat, hogy Boldogasszonynak gondja van az ő szegény eladóira is.

Mely nagy fogott lenni »*Mátra szerelme*«, hogy még most is lobogással ég a szeretet szerencsés égi csillagában!

Az »*utások csillaga*« vezérlé a vándort, kit miután célhoz ért, a »*vendég csillag*« vőn ótalmába.

Ismeri-e vajjon még mai ember »*a jámborok csillagá-t*«

Ki fogja tagadni, hogy a balsors csillagai után öröm lehet »*a haldokló csillag*« föltetését látni?

De föl található az ő magyar égen a mythologia magasabb megnyilatkozása is.

Megvan még itt, de természetesen nagy elhagyatottságban, a magyar pogány világ mennyországa, a mesék prózájában megénekelt szép tündér birodalom is.

Az *északai szivárvány*, másik régi nevén: »*éjjeli kegyelet*«, amit ma tudatlanul *tejút*-nak mondunk, — az »*országútja*« ezen mennyei tündér országnak. Diák tudákos emberek, vagy német papok ejthettek meg abban, hogy az nem »*országút*«, régi mennyországunk országútja többé, hanem *tejút*.¹ De öreg apáink nem fogták így hívni, hanem nevezék, az *éjjeli szivárvány* (ez is csak *út*) néven kívül: »*hajnal hasadék-nak*«, »*kerek udvar-nak*« (itt már kerítés), »*fejér árok nak*« (az előbbivel egy értelműleg), »*fejér köz-nak*« (ez már megint út),² »*Isten barázdájá-nak*« (ez már megint kerítés), »*tündérek útjá-nak*«, »*tündérek járásá-nak*«; (egyik részét) »*tündérek fordulójá-nak*«, »*Hadak útjá-nak*«. »*A lelkek (vagy: madarak) útjának*«; a keresztyén vonatkozásban: »*Jézus útjá-nak*«, »*Szent Mihály útjá-nak*«, ki lelkeket szállít.³

Eltérő nevezetek, hogy az »*a szép Asszony vászna*«⁴ vagy

¹ Ha magyar származású lenne, a nép *tejes út*-nak, vagy a *tej útjá*-nak ejtené.

² »*Tündérek érkezének, fejér közön jövének. Hozzánk beszállának, Szép leányt keresnek, Térülj, fordulj, bújj, bújj, Meg ne kerüljenek!*«

³ És a török érintkezésre valló nevezetekben: »*szalma út, szalmás út, szalma hullató*« szintén nem *tejút* a fényes égi csillagöv.

⁴ A székelyek szerint: a szép-asszony hűtlen lón kedveséhez. Ez arcul csapta őt s letűnt a feneketlen kristálytóban, ezt mondván: várhatsz engem ezer esztendeig. A szép-asszony most kedvesét ezer esztendő óta várja, éjelenként kiterigetve vásznát s este-reggel a kristálytó vizével öntözgetve azt, mi alá-

»Ötvevény« (Öntés), de észjárásilag és legendájok tekintetében egyikök sem téjút.

És az űs felfogás értelmében másnak, mint *fejér köz*-nek, vagy az ég *országútj*-nak, *istenek útj*-nak nem is szabad azt tekintenünk.

Egész bizonyossággal állítható, hogy út levén, ez volt az égnek a földre levezető *fejér köze*, *északai szivárványa*; az űs meggyőződés szerint ezen szálltak az égbe hőseink, és ezen ereszkedtek le hozzánk az istenek és a tündérek.¹

Miért is bizonyos, hogy itt volt az égiek »kerek udvara«, »fejér árok-kal« kerített erős vára, hanem azért az űs vallás halhatatlanjait tiszteletlenség lenne tőlünk csupán az »Isten baráz-dájá-n« belül keresnünk, és az ég más részéből kizárnunk.

Mert vannak nyomok, legalább *tündéri nyomok*, a kerített égi város árkan kívül is. Igy: »a tündéraszony palotája«, »a tündér asszony kútja«, »a szépasszony kútja« (Nem egy a másik-kal.) És »a tündérek táncza« vagy »tánczolója« mellett »a tün-

peregvén szüli a harmatot. (Uj magyar muzeum 1855. évf. 253. lapon közli: *Lugossy-nk*)

¹ *Székely monda* a „*Hadak útj*-ről.“ Megfogyott népével hátrált Csaba, hogy az elveszett haza vissza-zerzésére ázsiai rokonaival egyesülten térhessen vissza s Etele szent kardját a kerek tenger habjában tisztára mosván, annak bűvös erejét visszaadja. Erdély véghatáránál örködni hagyta a *székelyt*. Elválás-kor áldoznak és megesküsznek, hogy fenyegető veszedelem idején segítséggel fordul-nak vissza a világ végéről is. Ám alig haladnak a havas aljáig, máris iölkerekedik a körülakó népség a maroknyi székely ellen. De megrendül a föld, megrázkod-nak a fenyük koronái s hírül adják a távozóknak társaik veszedelmét. — a hadak egy része visszafordul és szétszórja az ellenséget. Egy év mulva ismét megirigylük a völgy lakói a székely nyugalmát s fenyegetik seregeikkel. De a patak sikoltva szalad a folyamba, a folyam a tengerbe, hirt visznek, a segély nem késik és a székely ismét mentve lön. Három év múltán új nemzetségek veszik ismét körül a székelyt. Élethalál-tusára megy a dolog. Már a szellő nem érte volna utól a Görögországba távozottakat, de a puszták viharának szárnyaira ülven, megtalálta őket messze délkeleten s harmadszor is győzelemre segítik feleiket. Sok idő telt le, a fiatal diófák megöregedtek, a fiatalok kezéből un-kái-kéba került a fegyver. A határörökből nemzet, az őrhelyből haza lett, a székelyt sokáig nem merete támadni szomszédja; de ez sem tartott örökké . . . Meg-számlálhatatlan a támadók serege . . . a székely ingadozik . . . Csaba rég elhunyt. De a székelyek járó csillaga nem szunnyadoz s megemlékezve az áldomásra, lobogva viszi a hírt a földről az égi csarnokokba. Már itt lenn az utolsó csata készül: maroknyi nép az ellenség árjával szemközt, midőn egyszerre paripák dobogása és fegyverzörej hallik s fényes hadak némán vonulnak az égen fölfelé. A testvérek, kik a baj idején már hároms or nem késve jöttek, negyed ízben sem maradnak el.

Mint hallgatag szellemek hosszú sorban nyomulnak a csillagos égen végig s leszállnak ott, hol a havasok a kék égig emelkednek. Nincsen halandó, aki megállhatna a sebezhetetlenek előtt. Rémület szállja meg a tenger-ellenséget s futnak minden telé. Azóta áll a székely háborítatlanul s nemsoká véget ér hű örködése . . . A fényes hadak ösvénye pedig, melyet jöttökben és visszatértök-ben taposának, eltörölhetetlen marad az ég boltozatán: az ő lábáik és lovaik patkóinak nyoma az, mit derült éjjéleken, mint tejfehér-szalagot látsz tündökleni a magasban s melynek azon órától hadak uta a neve a *székely-*knél**, melyre tekintve megemlékeznek ők Csabáról és hős atyjáról Eteléről *Lugossy József*.

dér fő« (a Szobieszky paizsa és Sirius). A száguldó »Nagy Táltos« és szomszédságában »a kis Táltos« »a Bába Motollája«.

Vajjon azonban kik voltak az ős hitágazatok szerint arra jogosultak, hogy ezen fényes járó utat használják és különösen »a kerek udvar« birtokán, a kerek égen kik osztottak? Közel ezer esztendő választ el attól, hogy isteneink az égi országutról leüzentek, vagy egyik másik szögletben álnevek alatt lappanganak, bajos tehát e kérdéshez hozzászólnunk. De annyiban mégis megkísértjük a tájékozódást, a mennyiben erre a néphagyományok följosítanak.

Valószínű, hogy mythologiánk is csillagcsoportok szerint osztá fel az eget és *felső ég*-nek a sarkcsillag vidéke vétetett.

Ezen szempont igen előkelő állást fogott a két *Gönczöl szekéré*-nek biztosítani. és ebben adataink sem hazudtolnak meg.

A velünk atyafi finneknél a *Gönczöl* (»Otava«, miként ők elnevezék) fő-csillag, a Nap- Hold mellett énekeikben említett csillag alatt mindig őt értették. Még ünnepelebb saját Otava nevén kegyes családjával együtt. Neje Otavatar az éjeli tolvajok ellen volt a hozzá folyamodók ótalma. Ő volt az ős vallásnak (ha e részben közösséget vallhatnánk velök) a boldogok hazájának ajtónállója, Szen-Pétére. Az »ő válláig emelkedve« lehetett csak a lakó égbe följutni. Csak hogy sajnós, Otava a finn mondákban nem domborodik ki s mozdulatlan ködalakját nem vetközi le és e miatt, ha hasonlatos lenne is hozzá a mi Gönczöl-ünk, képmásolásához csak némi körvonalat szolgáltathat. És ezt nem is használjuk föl, megelégedvén azzal, hogy a rokonok is nagyra voltak vele, már mint e csillagképpel.

Gönczöl fogott annyi lenni a magyar mythológiában, mint volt Otava a finneknél. Ő az egyedüli ősmagyar félisten, kin az új hit egészen kifogni nem bírt: hitregés mivoltából kiforgatta, de az égről végképen számkivetni, és a hagyomány emlékezetéből kitorolni nem tudta, mintha csak ő lett volna a sokat emlegetett »magyarok istene«, ki ezen csillagzatot lakta, és villámhordó szekérével végig-végig dörögött a »hadak útján.«

Nevének értelmezését a nyelvtudósokra bizzuk, megjegyezvén, hogy annak csupán a következő változatait ismerjük:

Gönczölt a palócz kiejtés: *Kincső*-nek ejti.

A szegedi szójárás meg már *Dönczöl*-, *Döncző*- vagy éppen *Dönczör*-ének tudja és vallja az istennyilákkal theres szekérnek nevezetét.¹

Nem mellőzhetjük azonban, hogy hozzá ne szóljunk kilétének sokat bolygatott, de nem tisztázott kérdéséhez.

Ezen kérdésnek egyetlen adattára a *hagyomány*, melyről azonban az a történetírói tapasztalatunk, hogy *történetet mond öntudatlanul, midőn mesél, és meseszámba sem jöhet, mikor történészkedik.*

¹ *Kálmány Lajos* mythologiai írónk szerint Szeged népe soha sem él a Gönczöl kifejezéssel.

Ezen alapon a történésszedő tudákos mondákat itt is egészen mellőzhetjük.¹

Classicus e részben a *csallóközi* néphit, mely szerint Gönczöl híres tátos ember volt, igen tudós, ki mindennemű rejtett dolgot ismert. Beszélt a madarakkal, fákkal, növényekkel; értette a csillagok jelentéseit, és sok csodadolgot művelt. Ugy mondják, hogy az égbe tünt el, s amint a földön éjjelenként görbe rúdú kocsiján járt: úgy most éjelente az égen kocsizik.²

Es ugyancsak *csallóközi népmonda* szerint a Gönczöl szekere: a *tündérvirályné szekere* lett volna,

A többi hagyományok már keresztyén koriak, és csak anynyiban becsesek, hogy mint az őshagyomány folytatásai, keletkezésök korszakán túra is átpillanthatunk fölvilanásuk mellett. Ezek szerint pedig a Gönczöl: »Krisztus urunk szekere,«³ »Szent Péter szekere«⁴ »Szent Mihály szekere,« »Illés szekere,« »Szent László szekere.«

Ezen neveket csalhatatlan jeleknek vehetjük arra nézve, hogy az ős mythosnak nagy, sőt isteni alakja fogott lenni Gönczöl, kinek szerepét az ős mondák szellemében és értelmében nem ruházhatta másra, mint az Isten fiára a keresztyénné lett magyar hiedelem.

Ha a magyar ős mythologia is azt tartotta, hogy csak a Gönczöl *vállain* lehet az öreg Isten elébe jutni, akkor ezen szerepre kész alakot talált szent Péterben, kit első ábrázolásában is a mennyek országának kulcsaival látott föltüntetve, az első Magyar keresztyénség.

A *Szent-Mihály szekere*-nek nevezete meg szintén alkalmas azon véleményben megerősíteni, hogy Gönczöl szállította a hősök Walhallájába kedves pogány magyarjainak lelkeit.

A népmonda felültet a Gönczöl szekereére még másokat is; éles megfigyelés azonban észreveszi azonnal, hogy ezt vagy *kényszerűségből*, vagy *hálás kitüntetésből* teszi.

Igy már kényszerűségből engedé azt át Szent-Mihálynak is, miután Szent-Péter az új vallás alapján keletkezett és maig fönlévő mondák szerint a mennyország ajtón állója lévén, egyszersmind a fejr közön útban levő lelkek továbbszállítására nem vállalkozhatott.

Szent-Péter ekként le lévén kötve, nem volt ideje, hogy beleüljön a Gönczöl szekerebe főleg akkor, mikor az nem lelkeket szállított, hanem haragos Isten-nyilákkal terhelve dőbörgött tova. És a népmonda nem is bírta meg vele, hanem ilyenkor a tüzes szekéren égbe szálló *Illés* ült a Gönczöl szekeren, aki hogy kevés ne legyen, segített neki Jónás próféta is.

¹ P. hogy »Gönczöl lett volna a szekér magyar feltalálója«, vagy hogy »azon Gönczöl német császár szaladó társzekere, kit a magyarok agyonüttek« (*Ipolyi: Magy. Mythol.* 268. l.)

² U. o.

³ Szeged néphiedelme szerint.

⁴ Szintén *Kálmány Lajos* gyűjtése szerint.

Ezen nevezetek közül a »Szent-Péter szekere«- elnevezés tekintendő legrégibbnek részint a dolog fejlődésének egymásutánjánál, részint régi írások bizonyosságánál fogva.¹

Hogy »Szent-László szekere«-nek is hivatik, az már későbbi eredetűnek látszik. Bajos lenne azonban ma már eldönteni, hogy benne a merő nemzeti büszkeség nyilatkozik-e meg a künverő nagy király iránt, vagy egyszersmind a még ki nem halt visszaemlékezés is, hogy valaha a magyarok hadakozó istene fogta hajtani?

Hogy embernél több volt az ős mythosban Gönczöl, erre nézve meggyőződhetünk, ha számba vesszük, mi véleménynyel van a nép a táltosnak nevezett Gönczöl *szekere* iránt.

A néphit úgy tudja, hogy a Gönczöl szekere fölötte nehéz. Így szokásos mondás Szeged tájékán s talán másutt is; »Ojan nehéz, mint a Dönczöl szekere«, »Nehéz vagy, mint a Dönczöl szekér«.

De nem is csoda, mert: »a Dönczöl szekér húzza az egész eget«, aztán meg: a Dönczöl szekér Isten nyilával van tele, sorjában tele rakva.²

Az is valami, hogy a néphit nem ültet a tüzes kocsiba senkit: »A Dönczöl Illés prófétáé, azon húzza villámokat« Vagy másik változatban: »Illés húzza a tüzes szekeret, Jónás meg tölja, úgy dörognek«.

De hát nincs mindig égi háború, nem mindig Illés húzza s Jónás tölja a Gönczölt és ilyenkor: »a Dönczöl szekérbe ökor van fogva három pár; a középső ökörnek fülében van a *Hüvely piczi* s onnan hujángat: Cselő, hajsz!«

Az is jellemzi Gönczölt, hogy hozzá, illetőleg szekéréhez van kötve a világ sorsa; mert: »a Dönczöl szekér húzza az egész világot, a *czigány* gyereök ugrál az ökörre, oszt'léesik mindég; mikő a középső Ökörre úgy rá bir ugrani, hogy nem esik lé, akkő évesz a világ«³

És ki fogja vitatni, hogy e hiedelemben nem az őshagyomány ellapuló hullámgyűrűzete tetszik föl előttünk.

És a Gönczöl égi udvara- és gazdaságának is vannak még nyomai. Mint a »Gönczöl koszorúja«, »Gönczöl lánca«, »Gönczöl szerűje«, »Gönczöl terítője«, »Gönczöl vágása«, »Gönczöl pallérja« és a *Gönczöl mása*, sajátlag »a tündér királyné szekere«, melyel a néphit Krisztus urunkat ajándékozta meg. Miért juttatta neki a kisebb alkalmatosságot, és becsülte látszólag többre a tanítványt Mesterénél, hanem ha azért, mert Gönczölnek részben olyan

¹ »1564«. A cylumot ackit szent Péter szekérének, nekik (-némelyek) Gönczöl szekérének híjnak, írja *Melius Péter* az ő: szent Job könyvében.

² Kálmány Lajos szerint ez *szőregi* néphiedelem.

³ Másik változatában szintén *Kálmány Lajos* közlése szerint: »Mikő az *oláj* gyerek fő-bukik az Ökrök előtt, melyek a Dönczöl szekér elé vannak fogva, akkor elvesz a világ« Hogy a *Hüvelypiczi*, a *czigány* gyerek és *oláh* gyerek egy a »Gönczöl hajtó-val,« mondanunk sem kell. Es ez a *Mizár* csillag mellett való »Alkor.«

hivatala volt, a melybe Szent-Péter és Szent-Mihály jobban bele illettek, mint az Isten fia; a tüzes szekér mellé is jobban illett Illés, mint a szelid Megváltó. Neki is jutott, a boldogasszony szekere, mely áldással volt tele, a mennyire gyanitanunk lehet.

Krisztus Urunk azonban nem volt vele szerencsés; mert; »Krisztus urunk visszafelé menve a szalmaszórásból (ami a tejuton látszik) nagy kátyuba jutott, hol eltörött a szekere rúdja s azóta mindig görbe rudas a kis Dönczöl szekér«.¹ Más vidéken ennek más okát adják azt mondván, hogy: nagyon meg volt rakva a szekér kenyérrel, czethallal és morzsalékkal.²

Ezen hagyomány izetlenségéből meglátszik, hogy a nemzeti szellemnek mennyi erőlködésébe került, hogy az ős hagyományt kikeresztelje és azt új hitével összhangzásba hozza. Mily kisszerű, hogy az Úr szekere szalmahordáskor feneklett meg és tört el a rúdja, miről az ősök talán még úgy regéltek, hogy az a magyarok nagyasszonyának társzekere, ki a kikelet harmatos ajándékával vagy az ősz gyümölcsével terhelte meg a rogyásig földre indult csillagszekerét.

De végzendők, térjünk vissza Gönczöllhöz. Bárki volt ő, szekereinek köszönhető, hogy meghagyatott az égen. Más alkalommal vitattam, hogy a magyarok istenének a főisten kedvencz fia tekintendő a rokon népek hiedelme szerint. Kinek hivták? . . ha e kérdésre csillagzatunk feleletet nem ad: úgy azt örökre elvesztettük. Ezen feltevésnek nem állana útjába a csallóközi monda, mely szerint Gönczöl »táltos ember vala.« Táltosnál nem volt több a finnek: a »szuomi nép-nemzeti istene, különben a Kalevala runói szerint Ukkó fia és nemzetének nagy jóltevője. Ha mi biztosak lennénk, hogy a fönnebbi jellemzés, melynek eredetiségében Ipolyi nem kételkedett, csakugyan népies hagyomány, mely még most is tartja magát: egy perczig sem haboznánk őt hirdetni a magyarok ma is emlegetett, és mégis nagyon régen elfeledett nemzeti istenének.

Mythologiai vonatkozásuaknak látszanak még: a »Sánta lány«, másként »Sánta Kata«,³ a »Sánta koldus« feleségével a »szépasszonynyal«⁴ a »Tévelygő juhász«⁵ (»Czigány-

¹ Kálmány Lajos: A csillagok nyelvhagyományainkban 19. l.

² U. o. 20. l.

³ »A kaszásokkal jár, ugym. Kálmány, a Sánta lány, másként Sánta Kata, az úgynévezett Sirius csillag. Kata eleintén nem volt sánta, csak mikor a három kaszás kiindult a faluból s utánok vitte az ételt (más vidékiek szerint: a vizet.) akkor sántult meg és pedig olyképpen, hogy az utolsó kaszás elejtette a kaszáját, Kata pedig behágott és a lábát kétfelé vágta. Azóta sántitva ballag a kaszások után a nélkül, hogy bebírná őket érni« (Szegeci népe III. 182. l.)

⁴ A szegedi néphagyomány szerint valamikor boldogul élt a Sánta koldus a feleségével a Szépasszonynyal, az Antaresz csillaggal (Skorpio a), hanem mióta felesége hűtelen lett hozzá, eltűnt a boldogság is. Sajnálja a feleségét, megy utána, de hasztalan, mert a Tajigát (a Nyilas négy csillaga, ő meg a rudjánál) sem akarja elhagyni, maga után húzza s így a terhet nem húzó Szépasszony jóval előbb jár a talyigát húzó Sánta koldus-nál.

⁵ A Juhász (a szép Atair csillag) ugymond a népies hagyományokban

nak¹ is mondatik.) És valószínűleg a »Csósz«, a »Halászok« és »Részeges ember« is más neveket viseltek és más mondák fűződ-
tenek hozzájuk nemzetünk ős hajdanában, miknek vitatása azonban
még idő előtti dolog lenne.

VI.

Történelmi emlékek.

Az ég valamikor képesebb fogott lenni nemzeti történelmünk
tekintetében. Ma már alig mutathatunk rá többre egy-két képes
lapnál. Ilyen az »Óriás« nagy képe kidomborodó részletekkel,
mint: az Óriás szemöldöke, az Óriás tenyere, az Óriás táskája,
az Óriás gázlója, az Óriás verme, az Óriás kútja. A székelyek
csillaga, a magyarok csillaga. A három királyok csillagai. Szent
László szekeréről már volt szó. Törökországi Dönczöl² Mátyás
király szeme, Tatár-dúlás,³ Tatárok gázlója, Bujdosók lámpása,
»Vezér« vagy »hadnagy«, vagy: Hadvezető,⁴ Paizstartó, »Zász-
lós« vagy Zászlótartó; sereghajtó vagy hadhajtó,⁵ Lövő.

VII.

A magyar keresztyén ég.

Hogy az »áldomás csillag« még az ős vallás hagyománya-e,
vagy már az új hit Istenével kötött szövetség áldozó oltára? . .
ki tudná azt ma már nekünk megmondani?

Az »áldomás« az Isten szabad ege alatt emelt oltár. Vannak
azonban egünkön fényes egyházak is.

Amott szórja szelid fényét a »szent egyház« világa, emitt
van »Szent-Iván koronája és szövétneke«, és szép csillag kerité-

annyira tudós Kálmány, elaludt az *Erdőben*. Sokáig alhatott és kitérülte a
szemét, nem látta a *Birkákat*, szalad az Országút felé, itt találkozott a szalmát
vivő Szent Péterrel, kitől Birkái után kérdezősködött. Keresd meg! volt a válasz,
majd megtalálod az Országúton. És a szegény juhász most is keresi, szalad a
birkák után, de mit ér, mikor a farkát utól nem érheti soha, mivel a nyája az
Országút elhajlása közt (amint a Sas farka van) porzik előtte, most menve át
az Országúton s a milyen gyorsasággal halad a Juhász előre, hasonlóan szalad-
nak a Birkák is az Országút fordulása következtében. Egyet-kettőt utól is ért
már, hanem farkája oda van« (*Szeged népe* III. 181. l.)

¹ »A cigány émönt a Szűrűrű(l) szalmát lopni, lopott is jócskán, vitte
haza felé, hanem a Csósz észrevette mönt utána, most is mén, elébe akar
kerü(l)ni, de nem bír. Ammőre csak mönt a Czigány, mindönütt észorta a szal-
mát, azűta láczczik az Országút.« (Kláralfalva.) Kálmány szerint *Szűrű* a Hattyu
óra, vagyis az Albireo körül való kerek-alaku csillagcsoport; a *Czigány*-Ataír,
Csósz a Wéga csillag,

² Másként a Sánta koldus TaIyigája a »Nyilas-ban«, annak 5 csillaga.

³ Lugossy szerint: »a Berenicze haja« név alatt ismert csillagkép.

⁴ Lugossy szerint aHattyu α-ja a három hadnagygyal (δγε ugyanazon
csillagképben.)

⁵ A Hattyu utó- és előcsillagai Lugossy szerint. A Hattyu csillagkép, mint :
magyar hadcsapat a látó határ felől jövőben törtet fölfele, hasonló a felfogás,
mídon *nász-menetre* értelmeztetik is.

sével, Mária kertje,¹ vagy a »Rózsás kert«, Szent-Domonkos kertje,² Az apostolok csillaga,³ Krisztus Urunk kitérése a részeg ember elül.⁴

De talán mindezeknél örvedetesebb a »mennyország«, melynek látható: csillag-*ablaka*, bejáró gyöngy-*kapuja* és *határa*.

A *kapús paradicsom-kert*, melynek fáí rezgését hallani lehet olykor-olykor.

Látni való az *Uristennek* terített *asztala*, Az »Uristennek vetése«, hol bizonyosan a hét boldogságnak arany-gabonája terem.

Mi a keresztyén magyar eget ezen adatok daczára nagyon elhagyatottnak és a korábbi kor pogány egénél jóval szegényebbnek találjuk. Az említett nevezeteknek több, mint fele ugyanazon csillagkép körül mozog. És mintha ezek is csak utó-alkotások lennének.

Észrevehető, hogy ellentétben a korábbi ragaszkodással a keresztyén magyar bizonyos undorodással fordult el a csillagos égtől, melyet többé éjjelei időmutatójánál nem tekintett többnek. És a kikhez még a pogány ős esdő tekintettel nézett föl, a negyedik-ötödik keresztyén unoka azokról már tréfás mende-mondákat eszelt ki és regélt unatkozó czimboráinak a pásztortüzek mellett.

Az ős vallás isteni szellemei számkivetésbe jutván, és palotáik mint elátkozott pogány várak üresen hagyatván, vajjon nagy dolog-e, ha ma a magyar Olympuson nem találunk másra, mint olyan ittas emberre, hogy még Krisztus Urunk is kitért előle; tolvaj cigányra, talyigás, sánta koldus, és a mi mindezeknél rosszabb: részeges asszonyra.⁵

És mégis most inkább, mint irásunk kezdetén azon hitben vagyunk, hogy módjával: országos érdeklődés, méhszorgalmú gyűjtés és éles elméjű összevetés kívántatván mindössze is hozzá: az ős égbeli Magyarországot még visszavívhatjuk.

S vajjon e hely és szerény felszólalásnak a jó földbe vetett mag gyümölcsöző jövőjét ígérhessük? . . .

KANDRA KABOS.

¹ Az »északi korona.«

² Miként Kálmány Lajos hallotta: az Országút közepén.

³ Az »északi korona« csillagai Majdán.

⁴ Részeg ember a Cefeus szeme, a korcsma ahol mulatott, a Cassiopeia $\alpha, \beta, \gamma, \delta$ csillagai.

⁵ Hasonló meggyőződést sejtet mythologiai írónk Kálmány Lajos is, ki szerint nem kell azt gondolnunk, hogy a közönséges embereknek ismert *Halászhók*, *Tévelygő juhász*, *Részeg ember* és társai mindig ilyenek voltak. Így a *Koldus* csillag nevét véli és vitatja valamely, ma már népünk előtt ismeretlen pogány isten neve elkeresztelésének. De ki hinné még most? aminél kevesebbet nem állíthatni: hogy a mi tűz istenünket rejtegeti a hagyomány e név alatt, mely a hiszékeny gyermekekkel ma is énekelte: »Hozd el koldus a napot!«

ADATTÁR.

GÖRCSONI AMBRUS.

Irodalmunk nagyszámu poétái közt, akik a Hunyadiak dicsőségét megénekelték, korra nézve legelől Görcsöni Ambrus deák jár, a ki Mátyás krónikáját 1577-ben adta ki először.¹⁾ Az író személyéről semmit se tudunk; legnagyobb valószínűség szerint erdélyi származásu. Toldy Ferencz a magyar költészet történetéről tartott egyetemi előadásaiiban (143. l.) *Gosárvárinak* is nevezi, de hogy micsoda alapon? arra már Szabó Károly is kíváncsi volt (Régi Magyar Könyvtár I kt. 132. sz.) Én az országos Levéltár pozsonyi kamara iratai közt (III. sorozat) találtam egy I. Ferdinánd király korabeli ítélet levél töredéket melynek évszáma s vége hiányzik. A ruszkai Dobó Domokos és István ellen Csicsery András ungi alispán által dehonestatio s folytonos kártétel miatt indított pert tartalmazza. E perben Paládi Palády György, *Lanthos de Geurchen Ambrus*, eöri Daczó András, bernátfalvi Bernát István, kenderesi Kenderessy Balázs, kamonyai Rostás János, Posfalvi Horváth Jakab, körtvé-

¹ Görcsöni krónikájának aligha első kiadása még az a Komlós-féle debreczeni nyomás is (1574 körül), mely Szabó Károlynál 331. sz. a. van megemlítve. Ennek a kiadásnak az Akadémia könyvtárában őrzött példánya szolgált alapul annak a tévedésnek, mintha Görcsöni A. másképp Gosárvári A.-nak is hivatott volna. Az akad. könyvtár régi magyar könyveinek egy része ugyanis, azok között ez a példány is, talán még Jankovics Miklóstól örökölt kemény, fehér kötésén, kívül, az első táblán viseli kézírásos rövid címét. Ez is így: *Gosárvári. Hist. ének Mátyás k...* Újabb kéz keresztül húzta a Gosárvári nevet s Görcsönyi-t írt fölé.

Mi adott okot e tévedésre? . . annak csak ezt a megfejtését gondolom: Görcsöni énekének első sora ez:

Árpád vala fű az kapitánságban.

Gosárvári Mátyás (nem Ambrus), Az régi magyaroknak első bejövésekről való *Históriáját* (1579) Ad notam: Árpád vala fű az kapitánságban — szerezte. Görcsöni említett akadémiai példányának nincs címlapja, hanem így kezdődik:

Prima pars.

Árpád vala fű az kapitánságban.

Ezt az első sort *Ad notam*-nak gondolva jegyezhetted az illető a Gosárvári nevet a táblára, honnan becsúszott Toldy szövegébe. Az ilyen becsúszolás idejére s helyére, később keresve sem mindig lehet rátalálni.

Gosárvári Ambrust nem ismerünk. Görcsöni Ambrus és Gosárvári Mátyás

lyesi Körtvélyesy László, Sztregovai Madach Kristóf nemes személyek, Homonnai Drugeth Gáspár servitor-jai arról vallanak, hogy mikor Csicsery a Drugeth pozsonyi házában, özv. Thegenyey Tamásné ügyében megfordult, úgy nyilatkozott, hogy mivel a Dobók őt (Csicseryt) mindenképen tönkre akarják tenni, Csicsery is tőle telhetőleg igyekszik a Dobóknak ártani.

Görcsöni Lantos Ambrus vallomása a következő: »quod cum die quadam in hospítio domini Casparis Homonnay ante eundem domum suum a longe staret, hoc audivisset, quod praefatus Andreas Chychery coram ipso dno Homonnay dixisset, quia inquit, magnificentia vestra mihi minatus est, hoc dominis regnicolis referam, quare autem mihi ad hospítium magnificentiae vestrae intrare non liceret, cum etiam in aulam principis nostri intrare fas sit, ex quo vero dni Dobó mihi nocere volunt, ideo si posset ego quoque ipsis nocerem.«

Ha sejtelmem nem csal, hogy a Mátyásról szóló históriás ének szerzője egy személy az itt tanúskodó Görcsöni Lantos Ambrussal: akkor — a Lantos névből következtetve — ő is olyan, csak hogy gyengébb tehetségű és termékenységű vándordalnokunk volt, mint Tinódi Sebestyén.

ILLÉSSY JÁNOS.

CORNIDES DÁNIEL LEVELE SINAI MIKLÓSHOZ.

Clarissimo ac doctissimo viro, domino Nicolao Sinai professori
S. P. D. Daniel Cornides.

Serius tibi vir Clarissime, rescribo, ac par esse videri possis. Sed nempe non prius tibi respondendum esse putavi, quam, quid iussu tuo per me esset effectum, te reddere possem certiozem. Quo circat ibi iam significo, me eximiis illis duobus juvenibus Debreciensibus, ad exterarum oras studiorum causa proficiscentibus, sequentia exhibuisse monumenta in usus tuos exscribendi.

pedig annyira különböző két ember, hogy míg az utóbbi, magát éneke versfejeiben *Tricesimator Huniadiensis*-nek vallja, addig Görcsöni a versfőkben egy helyütt ezt írja: *Ambrosius de Gherchien magnifico domino suc Gasparo Drugeth de Homonna in Hungvar condebat* — s ezzel igazolja, hogy egy azzal a *Lanthos de Gewrchen Ambrus*-sal, a ki e tanuvallatásban Homonnai Drugeth Gáspár servitorának mondatik. A tanúskodásra okot adott esemény Pozsonyban történt, de azért nem lehetetlen, hogy a vallomás és históriás ének szerzése egy időtájban esett! Kár, hogy erre nézve a tanuvallatás nem ad felvilágosítást. A szereplők némelyikének körülményeiből az gyanítható, hogy az 1567-8 körül történt. A szilaj életű Homonnai Gáspár udvarát alig képzelhetjük lantos nélkül s most már nemcsak Görcsöni Ambrus maga sejteti ezt, hanem a fenközölt becses adat is bizonyítja.

Midőn Szabó Károly 1871-ben (Századok) a Homonnaiak levéltárát átvizsgálta, nem akadt Görcsönire vonatkozó levélre; de régi kincsünk, *Szabács víadala* az itt perben álló Csicsery András családja levéltárából került elő: ezért remélhető, hogy a felvidéki levéltárakból még jöhet napfényre régi magyar ének.

Szerk.

1. Melanchtonis epistolam ad Wolfgangum Ampferum, pastorem Schemnitzensem.

2. Theodori Bezae Litteras ad Benedictum Ilosvai.

3. Orationem de origine repurgatae et propagatae coelestis doctrinae in Transilvania et Hungaria, habitam in Synodo Birthalbina, an. 1580. d. 8. Maji, a Christiano Schesaeo. Fit orationis huius ineditae mentio in Jos. Seiverts Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften, pag. 365.

4. Litteras Ludovici II. regis ad Bartphenses, datas Budae Sabbatho post festum purificationis B. V. M. an. domini 1525. quibus severissime praecipit sub poene capitis amissioneque omnium bonorum, ut haeresin Lutheranam eiurent.

5. Epistolam illam dedicatariam, quam Petrus Monedulanus Lasco-vius operi suo: De homine, Wittebergae 1585. 8vo vulgato praemisera.

6. Poëma illud Gyulaianum, Wittebergae excusum in 4to. Non dubito, juvenes hos egregios hoc omnia tibi submisisse ante illorum ex urbe Pestana discessum. Apud me postea nec comparuerunt amplius, nec valedixerunt. Thomae Hilarii epistolam ad universitatem Wittenbergensem anno 1574. perscriptam non habeo. Librum Riedereri, cui inserta est, frustra apud nos, vel etiam apud Vindobonenses quaesiveris. Si quem Göttingae studiosum Hungarum nosti, ut is in bibliotheca universitatis Göttingensis memoratam epistolam pro te exscribat, facili negotio obtinebis. Pisonis, Antonini, Fausti Celebris, Henkelii, ac aliorum Hungarorum ad Desiderium Erasmum epistolas autographas apud Cl. Burscherum Lipsiae vidi quidem, sed de iis exscribendis eo minus eram sollicitus, quod epistolas eas Cl. Burscherus frustatim edat sub titulo: *Spicilegium I. II. III. etc. autographorum illustrantium rationem, quae intercessit Erasmo Roterdamo cum aulis et hominibus sui praecipuis, omnique republica.*

Kaprinayana manuscripta postuma his diebus bibliotheca nostra illata sunt. In illis est etiam Otrokotsi Historia Hungaria Ecclesiastica duobus tomis in folio.

Libros vestros in duas cistas, quas bibliotheca nostra suppeditavit, compingendos curam. Pro cistis erit florenus unus soluendus.

Transeo ad aliud epistolae tuae momentum. Jussisti, ut ex bibliotheca nostra libris auctionis lege dividendis, nonnullos, quos designasti, compararem. Comparavi plerosque pretio sic satis moderato. Quod vero ex libris abs te notatis, quosdam haud emerim, in causa fuit vel pretii ad insaniam usque excaucti nimietas, vel in libro defectus aliquis insignis. Spero etiam fore, ut alio tempore (frequentes enim in posterum instituemus

licitationes) libros nunc praetermissos, multo leviori pretio consequi possim. Subiicio nunc Catalogum librorum, quos jussu tuo comparari pretio eo, quod unicuique libro aduingo. En illum :

Pag.	1. nro	2. Acta Sanctorum Vol. XLIII ...	flor.	246	xferi	—
»	»	3. Acta Sanctorum Apologeticis vindicata	»	6	»	30
»	»	4. Acta Principis Eugenii	»	—	»	51
»	6	43. Bedekovich, Natale solum S. Hieronymi	»	1	»	—
»	8	62. Bombardi Topographia Hungariae	»	1	»	30
»	19	89. Copernici Derevolutionibus orbium coelestium	»	—	»	46
»	11	99. Desericii De initiis ac maioribus Hungarorum Tomi V.	»	7	»	—
»	»	100. Eiusdem Historia Episcopatus Vaciensis	»	1	»	10
»	30	51. Cardani Libelli V. Astronomici	»	—	»	20
»	33	99. Desericii Pro cultu litterarum in Hungaria vindicatio	»	—	»	34
»	35	130. Frölich, Casulae S. Stephani R. Hung. expositio	»	—	»	20
»	38	156. Hansizii Responsio ad epistolam Bern. Pezii	»	—	»	10
»	39	176. Javorszkii Responsum Anti-Apologeticum etc.	»	1	»	1
»	41	195. Kepleri De Stella nova etc	»	—	»	16
»	»	196. Eiusdem Prodomus dissertationum cosmographicarum etc	»	—	»	30
»	45	240. Mariosa Carmen	»	—	»	7
»	49	296. Pethő Gergely, Magyar Krónika	»	—	»	43
»	50	298. Pezii ad Hansizium epistola ...	»	—	»	14
»	51	309. Pray Dissertatio de prioratu Au-	»	—	»	31
»	52	327. rana Ranzani Epitome	»	—	»	26
»	64	49. Assertor libertatis Ungarica, Andreas II	»	—	»	15
»	75	204. Conspectus Hist. Univ. Vienn.	»	—	»	30
»	77	235. Dacia nova, Pars IV	»	—	»	10
»	78	252. Decreta et vita Regum Hungariae etc	»	—	»	15
»	80	279. Driechii Historia Legationis etc.	»	—	»	40
»	97	531. Krónika első Lajos Magyar királynak országjáról etc	»	—	»	6
»	103	621. 22 Melanchtonis Praefationum, Orationum etc. Tomus II. et III.	»	—	»	10
»	»	626. Memoria posthuma Stephani Kohary	»	—	»	3

Pag. 106	nro 664.	Nitray, Dissertatio de feudo et donatione Regia etc	flor.	—	xferi	14
» 110	» 725.	Pezii epistola apologetica	»	—	»	10
» 113	» 778.	Prisciani Grammatici Libri omnes	»	—	»	30
» 114	» 785.	Claud. Ptolomaei De productionibus astronomicis	»	—	»	15
» 118	» 844.	Riccioli Tabula latitudinum et longitudinum	»	—	»	10
» 124	» 937.	Specimen hist. cancellariorum universit. Viennensis	»	—	»	10
» 130	» 1025.	Sopronyi piros Tyukmony	»	—	»	10
» 131	» 1033.	Veresmarti inté és tanító levele etc.	»	—	»	15
» 133	» 1067.	Utilitas rei nummariae veteris etc.	»	—	»	8
» 135	» 1088.	Belii Notitia Hungaria tomi IV.	»	17	»	45
» 138	» 1117.	Ortelius redivivus et continuatus	»	6	»	32
» 139	» 1127.	Schönleben, Annus sanctus Habsburgico-Austriacus	»	1	»	30
Summa omnium constituit flor.			299	xferi	57	

Praeter hic recensitos, illos etiam ex philyra dimidia Catalogo abs Te notatos, pretio eo, quem Catalogus indicat, pro te mercatus sum. Libros hos apud Cl. Schönvisnerum, bibliothecae custodem, collegam meum, deposui, quia cras ad Füredienses acidulas afflicta valetudinis curandae causa proficiscar, integrum mensem Julium ibidem extracturus. Itaque vel dno Stephano Csepán, vel dno Weingando (quod praestiteret) committes, ut pretium Cl. Schönvisnero exsoluat, libros recipiat, eosque Debrecinum commoda aliqua occasione ad te quantocijús expediat. Post meum ab aquis medicatis Fürediensibus reditum curabo pro te describi cupitam Mariae Reginae epistolam ad Cassovienses et id genus alia. Jam vale, Vir Clarissime, mihi que favere perge! Deproperabam Pestini die 28. Junii 1787.

(Eredetije a debreczeni ref. főiskola könyvtárában.)

DR. DÉZSI LAJOS.

FÁBIÁN GÁBOR LEVELEI ÉDES ALBERTHEZ.

— Második közlemény. —

V.

Arad, octob. 8-án, 874.

Drága barátom!

Üdvözöllek a szüreten, mert tudom most nálad ez van napirenden. Én ki szőlőmet tavaly eladtam, e mulatságon már túlvagyok. Nem is sajnálom, neked sem irigylem. Ülök itthon a s...en s nézem ablakomból pipázva a sok ebatta parádét, mik egy idő óta városunk falai között

egymást követik. Jött először a király vendégül; aztán az új színház ünnepélyes megnyitása, s legközelebb az október 6-ki gyászünneppel összekötött honvégyűlés oly sebesen egymás után, hogy alig hangzott el a távozó királyt kikísért éljenző búcsúszó; már megzendült rá a pallódia is azok ajakáról, kik 25 év óta még nem birták belátni, ki volt in ultima analysi valódi szerzője ama borzasztó tragoédiának, mellyet máig gyászolunk s a 13-as véráldozatban méltó örökre gyászolunk. Míg ezek a legjobb királyt, kit eddig a történelemből ismerünk, egy jó szóra nem méltatják, folyvást dicsőítik a dráma szerzőjét, melynek a 13 hős áldozatul esett. Megfoghatatlan vakultság! szánandó hamis bálványimádás! Jön-e idő, mikor e nép nevétségesen szomorú chauvinimusból valahára kijózanul? Nekem azok után, amiket naponként látok s tapasztalok, kevés reményem van hozzá, s ez az mi vég napjaimat egészen elkészeríti. Nincs is kedvem folytatni e thémát tovább: megyek más tárgyra, mi sajátképp jelenleg e levelem célja.

Hosszú életpályám alatt halmokra gyűlt irataim felett most tartok végszemlélt. Megsemmisitem a mi elévült, s rendezem a mi utódaimra nézve családi vagy köz szempontból némi érdeklél bir. Ne gondold, hogy erre az irás ama szava vitt: »rendeld el a te házadat, mert meghalsz« mert még Abrahám kebelébe biz' én cseppet sem vágyom; hanem rá alkalmat az adott, hogy nem rég Aigner pesti könyvtár, ki egyszersmind író is, felszólítást intézett hozzám, küldenék neki e század első tizedeiből való íróktól autographumokat, ha olyakkal bírok, miután, egy albumot célja szerkeztni, mely az említett korbéli magyar írók photographirozott arcképeit, kézirat-másolatait s kiadott munkáik laistromát fogja magában foglalni rövid életírásukkal együtt. Jutván eszembe, hogy van írományim közt néhány ilyen autographum, neki kezdtem előkeresni azokat, miből aztán általános szemle következett, még pedig oly élvezetes, hogy már több két hétnél, mióta ezzel töltöm az időt. Mert majdnem minden régiebb levelet újra átolvastok. Mily örömet szerez ez énnekem! mi kedves emlékeket kelt bennem egyik és másik. Ilyen volt különösen atyádnak Somogyi Gedeon nagybátyámhoz (a famosus Mondolat kiadójához) szóló két eredeti levele, mellyek egyikében (817-ből) a kedves jó öreg rólam is, akkor még pápai togatus diákról, szívélyesen s kedvező jóslat kíséretében említést tesz; egyszersmind tán egyeddig nem ismert didakticus versét is közli. Ezt már el is küldöttem Aignernek lemásolás végett. Másik levelében szintén van egy Kazinczyhoz irt verséből töredék. Ezt akartam most Veled ide mellékelve közölni, hogy gyönyörködjél benne Te is, hanem aztán visszavárom, mint vissza Aignertől az előbbit. Ezek nekem állandó családi pretiosumaim. Nem győzőm e levelekben azt a correctséget, orthographiát s irálybeli szabatoságot, sőt még calligraphiát is bámulni, mikben az öreg már akkor annyira kitűnt. Kevesen voltak, kik abban az időben annyira haladtak. Nem hiában szerette Kazinczyt és Kazinczy ötét. Csak ma volna egy pár ily classicus műfordítónk, birnök nem sokára az ó remek költőket igazi művészi fordításban; hanem oly kontárok mellett, minők ma Aeneist, Horátzot sat. fordítgatni mernek nyomoruságosan --- Soha! Mennyi tanulságos van e tárgyra nézve

csak ez itt közölt egy levélben is. Mi ide vonatkozólag atyád említ mind egy szög aláírom; minthacsak szívem- s szájamból vette volna ki azokat. Pedig mennyivel később kor szülötte vagyok én! s még sem tudok többet, jobbat e téren a dicsőült öregnél.

Öllelek legforóbb öleléssel

végig híved
Fábián Gábor.

VI.

Arad, novemb. 18-a, 874.

Szerelmes barátom!

Leültem, hogy irjak hozzád, bár még magam sem tudom mit. Nem szüke, hanem soka a tárgynak okozza ebbeli tudatlanságomat. Nem vagyok tisztában, hol kezdjem. És így voltaképp a logikai rend hoz zavarba. De nem lévén most kedvem a dispositión törni fejemet: irok hát ezuttal minden rend nélkül, összevissza, ὕστερον προτερον, mint Cicero szokta mondani, kinn ez szinte nem egyszer meg szokott történni. Azért készen légy rá, hogy itt sok zagyalékot fogsz olvasni.

Először is, hogy tudd mindjárt miféle adnexam az, mi a boritékból elődbe pottyant, arról akarok szóllani. Az egy nagy disznóság. Fordítottam 25 évvel ez előtt, mikor Pesten a hadi törvényszék contumaciája alatt letartóztatva már a kötél végét éreztem nyakamon, mert akkor is, míg a velem egysorsúak desperatióból kártyáztak, vagy ittak, én a classicusokkal mulattam magamat s különösen a megbolondúlt időkhöz képest Horátz és Juvenal ostorozó Satirái voltak napirenden levő olvasmányim. Arra, hogy Juvenál ezen legfertelmesb Satiráját válasszam lefordításra, csupán az birt, mert Kis János, ki Persiust s Juvenált meg 829-ben részint az eredeti mértékben, részint prózában fordítva kiadta, az utóbbiból ezt a IX-ik satirát minden szó nélkül kihagyta, mit is mint pap, és plane püspök, okosan is cselekedett. Annál inkább, mivel felesége levén, tapasztalásból tudhatta, mily nemcsak utálatos, de bolond gustus is a cynaedus gustusa,

... .. Lefordítottam hát a kérdéses Satirát, hadd legyen meg ez is s hogy lássam, mint tudnék, ha magamat ráadnám, a nem könnyű Juvenállal magyarul elbánni. Toldy e szép mulatságon rajt ért, kivánta látni munkámat, szörnyen megkedvelte s kérte is; de sem neki, sem másnak azóta ki nem adtam; magam sem néztem rá többé, hanem Curiosumaim rendezetlen tárcájába dobtam; s bár T. azóta egész Juvenalis lefordításaért, e sikerült darabomra hivatkozva rajtam folyvást tribulált, elő sem kerestem többé. Hanem — mint tán már említettem is Neked — mostanában irományim felett vég szemlét és mustrálást tartottam. Ez alkalommal került csak újra kezembe a famosus fordítás. Első perczben szándékom volt megsemmisíteni; utóbb mégis azt gondoltam, kár lesz ezt tennem, mikor van a kinek vele örömet lehet szerezniem — felküldöm T-nak prezentbe. Így maradt meg. Majd eszmelánczolat folytán kedvem jött azt

veled is közleni, mint a kiről tudom, hogy effélék megemésztéséhez nemcsak erős gyomrod, hanem jó appetitusod is van. Vedd kölcsönben azért, a mivel nekem Janus Pannoniusból, Palingeniusból s magad fejjéből is egyszer-másszor kedveskedtél. Barátok közt minden mehet, et castis omnia casta.

Ha valamit a Satirában nem értesz (mert kell itt-ott hozzá Commentár) jegyezd ki számomra; megküldöm rá a magyarázatot, most röstelltem hozzá nótákat is raggatni — szemeimet a huzamos írás már ki szokta fárasztani. Ne csudáld; mert jövő hónap 28-kán ha azt érem, 80-ik évembe lépek. Annyi idő óta, ha aczélből lettek volna is, elkophattott volna fokig az élők.

Ad vocem 80 év! Juttassa ez eszedbe az írás ime szavait: »a mi esztendeinknek napjai hetven, legföljebb 80 esztendő.« Ez utóbbi, vagy is legutolsó portzió hát hozzám már csakis egy veréb ugrás. És Te mégis annyi szép ígéreted után sem sietsz máig hozzám? Vigyázz; post multum cras cras, semel dilabatur aetas. Az írástól kimért életkornak már Magad is első stadiumában jársz; nálunk már, különben jó gyomor, jó tüdő, jó fej sat. mellett sem sok kell ahoz, hogy minden perczen várhassuk reánk az ige teljeseését. Egy hitvány szél
 ledönthet lábunkról az útszán, talán éppen akkor, mikor én valahová lakodalomba, Te meg attól csak egy összetett betűvel különböző multságba indultunk. Látod, Szabó Jóska barátunk, mennyire érzi ezt; mennyire keresztyénebb barát Náladnál. Ő komolyan készül hozzám, és mint Magad irod, váltig sarkal Téged is, de Te csak eleregeted füled mellett a szép szót. Pedig, mondtam már, mily örömet fognál nemcsak nekem, de egész házamnak szerzeni látogatásoddal, mint vágnak kivált nóm s menyem Veled kezét szorítani. S rajtad oly gavallér, oly lovagias férfiun hát már ez sem fog-e? Gondolkodjál e themán komolyan s határozz végre óhajtasomhoz képest, míg még nem késő. Ne félj, hogy elund magadat nálunk. Élvezhetd esténként az Aradi színházat is, melynek szépségre jelenleg a monarchiában párja nincsen. Élvezzük a kevés időt, mi még számunkra hátra van; személyes találkozás utján is míg lehet. A levélváltás e részben bármily jólesik is, nem elégít ki egészen. Szóval sokkal többet — mindent meglehet mondani, szabadabban, mint írásban, egészen keresetlen modorban, ha még oly mosdatlan szájjal is; a legtragárabb beszéd sem hágy nyomot s büzt maga után — elrepül és kihal: de az írás marad s illetéktelen kézbe is juthat; pedig a baráti bizalmas közlekedések nem minden cikke vásárra való, valamint szerelmeskedni s egyéb dolgunkat végezni sem megyünk ki a piacra
 Előre megmondtam, hallassz most tőlem sok zagyvalékot. Nemde nem igazolja azt ez üres fecseségem is. Enmagam belátom: még sem minden számítás nélkül teszem ezt. Fő czélom mellette, hogy fogyjon a papiros, s ne maradjon terem komolyabb tárgyakra, mert a mily hangulatban most vagyok, ha országos ügyeink gyalázatos menetét érintni találnám, gutaütésig vihetne az elkeseredés azok eszeveszett, nyomorú és istentelen intézői ellen. Merő szitkot, átkot szórnék kormányra s országgyűlésre törvényjavaslataik és azok tárgyalása

miatt, mikkel a mostani kétségbeejtő viszonyok mellett merészelték a nemzet, s nem szégyeltek a külfölddel szemben országos öngyilkosok képében föllépni. Szegény, szegény Magyar haza!!!

Öllelek szeretett jó barát

végig hived
Fábián Gábor.

VII.

Arad, dec. 9-én, 874.

Kedves Albertem!

Te engem minden új leveleddel ujabban lekötölzel. Most legközelebb is mily örömet szerzel nekem Juvenálból adott próba-fordításod által! Mondod, hogy mint általában szoktad a classicusoknál tenni, czzel is könnyedén bántál el; fordítottál szabadon, nem kötve magadat a szóhoz. Töredékedet hát először magában olvastam, a nélkül, hogy az eredetibe bele néztem volna. Így azt oly talpraesettnek találtam, hogy mint szabad fordításon egy betűt sem változtatnék. Hanem aztán összeegyeztetvén az eredetivel, midőn láttam, hogy ebből több helyet kihagytál, egymást néhol megváltoztattál s van oly hely is, melyet nem igazi értelemben vettél: kedvem jött megkísérteni, mint lehetne az egészet minden megerhélés nélkül az én modoromban, *lehető legnagyobb hűséggel*, értelmesen s oly magyarán adni, hogy rajta a szoros fordítás mellett is legkisebb latin szag ne érezzék, csak az eredeti szellem és modor. Mert ez aztán nem olyan diákgyerekes *szó szerinti fordítás ám*, milyen Neked, s nekem sem kell; de a melynek ürügyével szokott takarózni minden kényelmes fordító, ki a *műfordítás* e legelső postulátumával (mi valóban veszős feladat is) megküzdzeni röstelt. Lefordítottam hát a darabot én is és itt közlöm veled hevenyében csak mint prima manust, melytől nálam az ultima még jó távol szokott lenni. Ha rá adod magad, hogy az egész satirát, mely csakugyan meg is érdemlené) lefordítsd: kész leszek folytatni én is részemről e kísérletet. Jól teszed, hogy Kiss Jánost megkeríteni kívánod. Ő is adja e X-ik Satirát prózában — persze castrálva belőle a spurcitiákat — és igazán jól adja az akkori időkhöz képest. (1825—1829.) Tudod-e ki van ma, a ki ennek legderekasabban megtudna felcíni? Az egy Baksai! Magam eleget biztattam, kértem, unszoltam rá, s még fölül rá feluszítottam Toldyt és Gyulait is, nyernék minden árron meg erre a derék capacitást, de ő sehogy reá nem bírható. Te, mint irod, sajnálsz, hogy velem fiatal korodban érintkezésbe nem jöttél s bennem ilyen buzdítóra nem találtál. Ő jókor megtalált és én egész szívvel lélekkel odadtam neki magamat — mondhatom egész a szelencsességig. De nem tudom miért, csakhamar jóllakott velem. Már levelcimre sem felel; bár nyujtok is neki azokban rá nézve érdekesnek völt tárgyat eleget. Azért már jó darab idő óta én sem írok neki, mert tolakodó soha nem voltam s nála sem akarok lenni. Szóval ötöt többé nem merem nézni enyimnek. Meglehet ez az anomália is a kor különbségéből magyarázható. Ő fiatal,

én vén vagyok — ellentétes a pólusunk. Kár, hogy Juvenálunk az öregségről adott rajzából ezt a vonást kifejedte. Tán akkor még nem volt ez így a rokon érzelműeknél. Kimondhatatlanul fájlalom e szomorú tapasztalást

Szabó Jóskától tegnap kaptam levelet. Ő nem akar meghalni míg engem Aradon nem lát. Igéri, hogy bár a tél a küszöbön áll s most már az út vén embernek alkalmatlan; de mert nekünk halogatnunk már nem igen lehet, ha Téged rá birhat, kész a jövő hónapban már lejőnni Veled — különben csak kikeletkor (hanem akkor bizonyosan) ez utat hozzám megteszi. Tőled függ hát az elhatározás s e részben Te szintén lekötelve vagy régi ígéreted által, s bizony Neked hetvenesnek sem igen lehet már az idővel oly szabadon disponálnod.

Nem tudom emlitem-e már előtted, hogy még hátra levő napjaimat Memoires-ok írására szántam. Folytonos foglalkozásra könnyebb s élvezetes munkát vén koromhoz nem találtam. Mennyi elmélkedésre adódik ott tárgy és alkalom. És minthogy a munka posthumumom lesz, mily szabadon lehet nyilatkoznom dolgokról és személyekről; itélnem elevenekről és holtakról, és ez uton némi elégtételt vennem azokon, kik e szegény hazát a vég pusztulás széléig vitték, honnét — most is azt mondom — szabadulás többé nincs!

Öllelek legforróbb öleléssel

tisztelő szerető feled
Fábián Gábor.

VIII.

Arad, mart. 31-n, 875.

Kedves Édes Albertem!

Jó, hogy az a Gábornap, habár behavazott fővel, az idén is megérkezett; mert különben nem tudom, mikor jutottam volna még eszedbe. Oly régóta nem irtál, majd az kezdtem hinni, már Te is rám untál s végképp hátat akarsz nekem fordítani. Gyönyörű verses gratulációd teljesen megnyugtatót e részben. Fogadd érte forró csókomat mint barát, magasztaló dicséretemet, mint költő; mert az a maga nemében valódi klasszikai productum. Az a derült, kedves humor, melly Neked minden darabodban, még a legkomolyabban is, talál szerepet, ebben is ott játszik, s ez az egésznek oly általános hatást kölcsönöz, hogy akárkinél is szívet, velőt, kedélyt mozgásba hoz s kellemetesen megragad. Felolvastam e versedet összes családodnak, fel egy pár jó házibarátnak is — mindnyájoknál (férfinál és nőnél) egyaránt tapasztaltam ezt. Elérzékenyülve, s kikötört jóízű kacajjal hallgatták. Azért, mondd bár Magad, hogy azt nem *köszöntő* gyanánt irtad: mégsem más az voltaképp, mint Onomasz-ticon, s mint olyan, igazi remek.

Azonban ne gondold, hogy ezzel az oly rég megígért személyes látogatást részedről lerótnak tekintsem. Igényt tartok arra ezentúl is —

megmondom áperté. Legföljebb addig engedek halasztást, míg a jövő választáskor ismét Budapestre fogsz költözni. Onnét aztán már Aradig nem lesz semmi mentség. Feltévén természetesen: ha még akkor élek.

Képviselőségre való kilátásodnak szeretnék örülni, de nem tudok. Mert én a magyar törvényhozástól úgy amint azt a mieink kezelik, nem várok a magyar nemzetre egyebet vég elpusztulásnál. Miután szívünk fő vágyát mellyért 300 évig küzdöttünk, az önkormányzatot, végre elértük, és azt uj kaptára, a parlamentáris rendszerre ütöttük, egész államgazdászatonk fonákul megy; törvényhozásunk, kormányunk azóta nem tett egyebet, mint minden lépése által újabb szegénységi bizonyítványt adott ki magáról a világnak a felől, hogy erre az új rendszerre a magyar még teljességgel nem érett. Hogy ez éretlenségünket oda künn jó ideje tudják, mutatják a tények, mellyek kiáltva hirdetik, hogy a politikai eszeveszettség eddig követett ösvényén azon rövid nyolcz év alatt, mióta magunk gazdái vagyunk, a magyar név tekintélyét, hírét nevét, becsületét és hitelét nemcsak külföldön mindenütt, de még itthon a köztünk lakozó idegen nyelvű népségeknél is magunk szánalomra méltó módon végképpen elvesztegettük. Most már kezdik ugyan ezt a józanabak nálunk is belátni s törni fejüket az expedienseken, mint lehetne e vég pusztulással fenyegető gyalázatos helyzetből valahogy kimenekülni. Ez szülte a legközelebb kínos vajudások között létre jött fusionalis eszmét is, melynek sokan oly igen örülnek. De ám én ettől sem várok semmi jót — mert szerintem idétlen szülött az. Várnék igen, ha Tisza mint belügyminiszter az adott helyzethez képest hivatását kellőleg fel-fogni tudná, vagy akarná. És a benső rendezésnél legeslegeső teendője az lenne: annak az ostoba s még nyomorúbb nemzetieskedő agitatióknak, melylyel holmi oláh, rácz s tót apostolok oly szabadon s szemtelenül verik a port orrunk alá, azonnal örökre végét szakassza — mi is egy csapással, egy nap alatt megtörténhetnék. De hát ki várhatja ezt. Ő tőle, a decentralizált megyei kormányzat máiglan egyik legbuzgóbb barátjától. Ily érzelmű miniszter parlamentáris kormányban nincs a maga helyén. Csak ez egy gyengéje ne volna: ő most a Magyar Államnak Deák után második alapítója, Statora lehetne; mit az első elméletben oly bölcsen megállapított, ő azt gyakorlatban állapíthatná meg örök időkre. És csakis most, egy oly fejedelem alatt, minővel az Ég nagy ritkán szokta megáldani a népeket. Könyvet tudnék írni e themáról, ha végig folytatni akarnám; s mivel azt itt nem tehetem: tehát abba hagyom. Csupán azt adom még hozzá: hogy részemről minden politikával dosztig jóllaktam; nemcsak (mint Te helyesen teszed) képviselőségre nem vágyom: de a jövő választáshoz még szavazatommal járulni sem fogok, hogy a magyar nemzet végpusztulásáért, melynek ez uton elébe siet, én legkisebb részben a felelősségben ne osztozzam. Fájdalom, kedves Albertem, már oda jutottunk, hol rajtunk más többé nem segíthet, mint oly könyörületes Providentia, melynek igazi neve *Provisorium*.

Azért mig még e süllyedező korszakban élnem kell, a klasszikusokban kerésem és lelem minden örömet. Fordítgatok hol egyikből, hol

másikból egyes darabokat. Szép eredetidért ime közlök Veled egy újabb fordítást tőlem Horáitzból.

És most ölellek legforróbb öleléssel

szerelmes barátod
Fábián Gábor.

IX.

Arad, jul. 29-n. 875.

Szerelmes Albertem!

Junius 26-ki leveledre azért felelek ily későn, mivel Bpestről, hova mint előre megirtam, f. hó 4-kén csakugyan felmentem, nem rég értem haza, és pedig az ott kiállt pokolbeli hőségtől annyira lefőzve, hogy amugy is görhes tagjaiban egy csepp succus alig maradt, mit még testemből, lelkemből valamennyi miskolczi paraszt sutudal ki birtál volna préselni; és ennek következtében úgy ki voltam merülve, hogy orvoshoz kellett folyamodnom s csak két heti medicinázgatás után lehetett magamat ismét összeszednem s mondhatnom hogy már most rehabilitálva vagyok. Be jól tetted, hogy Te fel nem jöttél! most engemet szidnál érte — mert azt mondod: én *hivtalak*. Pedig biz én (ide vonatkozó leveleimre utalok) sem téged, sem Szabó Jóskát egy szóval sem hivtam, csak azt adtam tudtokra, hogy a kijelölt időben Bpesten leszek, ha hát éppen akkor saját ügyetekben ti is ott járnátok, el ne kerüljétek. Sz. J. csakis így értette, mégis (mert ő fene gyerek) ő e hegedűszóbeli mesének vett jelentésemre is, felérkeztem után harmadik nap, u. m. 6-kán reggel (képzeld mily öröömre!) mintha egyszerre égből szállott volna le, nálam az Erzsébet szállodában ott termett, hol egyszermind a te 4-ik számod alá is szállott; és még mint valami nagy bűnös bocsánatkéréssel jött előmbe azért, hogy velem együtt 4-kén nem érkezhett a miatt, mert ez nap s a következő neki, mint zemplini első kortes főnek a követválasztás vette minden tevékenységét igénybe — mit nekem Bpestre a fogadóba azonnal meg is táviratozott. Jóska is hát tűrte velem a kinzó hőséget; s hogy ott helyben mindjárt le nem vert az bennünket lábunkról, csak annak köszönjük, hogy nem hagytuk magunkat, hanem egy szivvel és szájjal szórtuk reá a szitkokat — káromkodtunk annyit, hogy rendes időben elég lenne egész esztendőre. Hanem elég ez is Species factinak.

Halld most rövid Antikritikámat verses fordításaimra s a prozodiára nézve.

Corn. Gallus-nál 1. v. Mit a *vélem-re* a *val-ra* utalással megjegyysz, a százados usus ellenében, elkésett. És így költői licentiának legalább is megjárhatná; de itt mint ilyenre nincs semmi szükség s nem is lesz egyéb calami errornál, mert mehet röviden még szebben és hangzatosabban — amire pedig én sokat adok.

— u. o. *gyávácska* öregség. Gyávácska ez az epith: deetonod nem az Öregség, nézd csak, mit mond erről az 56—58 vers!

24. v. Az én *vad-am* helyett a te *barmod* nem áll. *Barom-nak* a magyar csak a nagyobb szelíd házi állatokat, mint: ökör, ló, bivaly, szamar stb. szokta nevezni: de ezekre már Cornelius Gallus korában

sem vadásztak; ma is tán csakis Amerikában hol, amint olvastuk, még vad lovak s bölönök seregeseen kóborolnak a vadonban.

8. v. Hiában haragszol e versre, mintha első mondata catachresis, az utolsó rossz magyarság volna. Mondod: *a halni ohajtás nem lehet több a halálnál*, ha száz Cornelius mondja is. E kifejezést így ő neki, nem nekem rovod fel. De nincs igazad. Itt a *több*, mondanom sem kéne, annyit tesz mint *kinosabb*, keservesebb. Mármost tóled azt kérdem: vajjon az öngyilkos nem többnek = kinosbnak érzette-e magára nézve azt az állapotot, míg öngyilkossága tervével küzködött, annak végrehajtásánál, a valóságos halálnál, miután később volt a halált választani, mintsem magát annak kínzó vágától tovább gyötretni? s miután emettől éppen amaz által igyekezett megszabadulhatni. Én e passust így fogom fel s így a kifejezést nemcsak logice helyesnek, de költőileg még szépnek is találok. — Mi pedig az én *halnom* ohajtani-t illeti: ez itt szóáttétel vagyis *hyperbaton*, minő a latinnál versben úgy mint prózában számtalanszor előfordúl, s magyarban sem botránkoztatja a fület költőnél. De ha éppen vele te sehogy megbarátkozni nem tudsz: ám vedd hát e varianst helyette:

»S kell, mi halálnál több, vágyini halálom után.«

60. v. »Ohajtá lányát összekeletni velem« Noked ez is latinismus. Pedig nihil minus. Mert mi a szerkeztést illeti: ugyanaz a te *együve köti*-ddel; maga a szó pedig csak az előtt ismeretlen, ki az efféléket köz beszédben nem vigyázta jól meg. Én nem egyszer hallottam ezt: Nohát végre egybekeltek? Egybe: de biz a lyánt szülői most is csak erővel kelették egybe. Aztán az *egybekelésnek* határozottabb értelme is van amazénál, melly ezerfélélt jelenthet; míg a másik csakis házassági összekötést.

61. v. Hanem most! ha velem szemben állnál, megüstökölnék. Megérdemelnéd azért, hogy az én itt rövid szótaggal kezdődő hexameterem a *jól vágyon, üsd ágyon* sat. csúfságokkal akarod 1875-ben levernü, mikor már az fél századdal előbb nálunk általánosán bevett szabály volt, hogy hexameternél a legelső egytagu szó *communis* lehet. Így használta ezt már Zalán első kiadásában is (1824) Vörösmarty. Szerinted hát ez is szlovenszki dvorszki — Ő a legcorrectebb, legkecsesb magyar költői író, s ciső tekintély e részben máig, s lesz még jövőben is. Ölts sarut, remete kucsmát, fogj vándorbotot kezébe s indulj tüstént amint megvirrad vezeklő útra Jeruzsálembé ezért a szörnyű bünödért.

A többivel várok addig, míg e bucsujárásoból töredelmes szívvvel megtérve következő leveleddel magad nálam jelenteni fogod. Most pedig, mert szemeim már elfáradtak, lefekszem és alszom, hanem előbb még szokásom szerint négy holippni mellett egy findzsa-theát megiszom.

Öllelek és vágok

hű feled
Fábián Gábor.

Közli: LEVAY JÓZSEF.

RÉVAI MIKLÓS LEVELEI PAINTNER MIHÁLYHOZ.

— Hatodik közlemény. —

52.

Nicolaus Michaeli, Amico Suo Suauissimo.

Ad postremas tuas literas nihil rescripsi: quod spem mihi inieceris, vt tecum Sopronii citius conueniam, quam ego te in Tusculano tuo inuisam. Sed ecce neutrum horum contigit. Ita res meae involuebantur, vt Sopronio non tam abirem, quam profugeram. Insidiae mihi struebantur praesertim a Comite Ignatio Festetits: qui filiolum suum, aliquanto viuacior, magnopere auebat et porro sub mea seueriore disciplina esse. Molestissimam prouinciam debui fuga declinare, vt totus meus sim, et literulis viuam. Etiam Consilium Locumtenentiale ingenti me labore voluit obruere. Vályi, Regiae Vniuersitatis Professor, altiore iussu iam ante triennium conscripsit Grammaticam Hungaricam in vsum Latinarum et Nationalium Scholarum. Huius operis editio non est admissa, antequam Auctor iudicia Literatorum Hungariae non conquisiuisset. Tunc ego me pulchre subduxi ingrato operi. Recurrit ad alios, et collecta habuit multorum iudicia, *Rajnisii, Jordanskii, Szuhányii, Schedii, Dugonitsii*. Sed cum Szabóne lis illi acrior exorta est. Commissio Literaria iam opinionem debuisset de his Vniuersis deponere. Quid autem fit? Ecce tibi farrago scriptorum, quae libras quinque ponderauit, per Postam Sopronium mittitur ad Directorem Wolfgangum Tóth, vt cum Nicolao Révay, qui Sopronii degit, super vniuersis concertet, et Reflexiones suas via directa quantocyus submittat. Multas habui causas, quare arcana Linguae, improbo labore euoluta, ingratum hominibus his quidem Reflexionibus, pandere non potuerim, „*Kapálj kurta, neked is lesz.*“ Eo ipse potius meum partum. Vt quid graculus alter meis pennis niteat? Aliquid scripsi tamen breuiter, et tantum iudicauit, quanta apud me lateant. Opportune potui morbum meum caussari; disceptationi longiori me committere non possim. Badenas properaui ad curandam valetudinem, inde Viennam me totum contuli. Wolfgangus comitabitur scriptum meum apta excusatione. Abegit me praeterea Sopronio ingens rerum caritas et Viennae priuatus multo commodius possum degere: multo etiam vtilius, in bibliothecarum frequentia, et typographiarum copia; at vero multo etiam iucundius in Patronorum meorum sinu. Non possum verbis exprimere, quam amice, quam plane fraterne me complectatur suasissimus meus Somogyius. Bene praedixisti, non illum offendi facto meo, quod ingratum Horvatum neglexerim. Immo gratulationem expertus sum non mediocrem, quod Viennae me videat. Non defuerunt et alii, qui mihi certatim conditiunculas procurarent. Sed me his obrui non sum passus, ne literulis meis iterum eriperer. Contentor quotidiano stipendio ad Sanctum Stephanum. Deinde vni Puellae Nobili quotidie horulam consecro in Linguae Hungaricae institutione. Sed ride, amice! quantum ridere potes. Ad quam domum tulit me fatum! Ad Principem Grassalkovitsianam, quae neptem suam, natam ex Forgátsiana, in aula sua educat, mortuo patre orphanam. Haec est Discipula mea.

Indignor Görögio, quod in dispergendis carminibus in Obitum Denisii adeo segnis fuerit. Principi Ipsilandio ipso Michaelis die gratificabar exemplari vno, sibi antea non viso, et inaudito. Experiebar Viri solatium, et affectum erga me. Onomasticum tuum diem praeueni amicis votis cum Somogyio meo in Dornbach, inter suauissimas confabulationes, quo me secum euehi voluit ad fratrum prandiolum, in straminea sua viduitate, vt Germani dicunt, Comitissa iam in Hungariam abeunte. Ipse quarta Octobris sequetur. Praebuit se mihi totum suauissimum Patronus ex altero die, excursionem ad Schönbrunn, amico itidem prandiolo, et iucundissima deambulatione. Viuo isthic in deliciis meis, totus meus, totus Patriae. Fauet nunc certe etiam valetudo. Prouentus mei tanti sunt, quanti homini non auaro, et paucis contento, abunde sufficiunt: ad tercentos florenos Pensionis accedit quotidianum certum stipendium, accedunt menstrui tres aureoli a Grassalkovitsiana. Si hi defecerint, providebit Deus per Amicos de supplemento. Reliquam Patronorum munificentiam conuerto in editiones scriptorum meorum. Si me literis tuis beare volueris, dirige eas ad vetus hospitium meum: *Im Bischofgassel, bey dem silbernen Schiff, im 4-ten Stock*. Nymphae elegantulae, innocentes animulae, quae aliquando tuam etiam Praepositoralem Dignitatem mouerunt, vt in nequiter iocareris, domo euolarunt. Natu maior nupsit secundo, at feliciter cuidam de Cancellaria Bohemica. Minorem vero matris soror, improlis foemina, filiam adoptauit. Non est ergo, quare mihi metuat. Pater, et mater, prouecta iam aetate, homines probi, magnopere me diligunt, curamque mei habent singularem. Oeconomus mea Budam se contulit ad filiam suam, quam a se tam longe diuulsam iam multum gemuit. Doleo, optimae mulieri quatuordecim annorum seruitia, mihi fideliter praestita, praesertim in morbo meo statu, me non satis potuisse remunerari. Quid tua Theresia agit? vt valet? Onomasticum eius diem praemio votis omnibus. Aloysiae gratulor de marito bono. Patres Zirtzenses, optime de me meritis, multum reueor. Saluto omnes, quos mei meminisse nondum piget. Te exosculor, et Canonicum Veszprimiensem esse cupio. Vale, et me porro ama. Vienne 1 Octobris 1801.

53.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

Nuper tibi epistolam scripsi satis prolixam. Nunc ceteri manu haec breuiter adicio, totus in lactitiam effusus: addictissimum vobis *Somogyium*, secunda Octobris, a Sua Maiestate Sacratissima, in Noua Ministerii Organizatione, denominatum esse Status et Conferentiarum Consilium; relicto in priore actiuitate sua etiam *Izdentzio*. Somogyio optimus quisque magnopere gratulatur, ob hanc insignem, et Salutarem Patriae Promotionem, Vale, et me ama. Vienne 4. Octobr. 1801.

Clarissimum et Excellentem Medicum Vestrum *Heislerum* multum reueor: cuius Insigni Opere me apud Somogyium et hodie oblectaui. Saluto et *Takátsium*: Velim, vt valetudinem diligentius curet et Patriae amore, in cuius commoda vitam habet adhuc consecrandam.

54.

Nicolaus Michaeli Amico Suauissimo.

Vide, quid postremis tuis literis acciderit, quas mihi tradidit tabelarius, per gradus descendenti obuam factus, cum ad prandium irem ad Patronum meum. Inter eundem, rupi sigillum et legi audissime, quod potui, tantum initium iucundissimae tuae litterae. Ad rem erat. Gratulationem tuam illico retuli Patrono. Ille, tui, rerumque tuarum aestimator singularis, statim ipsas tuas literas cupidius flagitavit. Non potui negare. Legit itaque et ille initium, sed alteram etiam paginam vertit, quod ego non potui. Sumto prandio, deambulatum iuimus ad nouum aquae ductum: ad quem cum familiarius consedissemus, iterum tuae litterae sunt productae, et perlectae vsque ad calcem, me tantum audiente, et ad ea, quae mea quidem modestia tacenda voluissem, partim subridente, partim admirante Patroni mei aequitatem. De gratulatione gratias tibi agit. Honorarii Sacerdotis imprudentiam in crisi sua temerarie perscripta multum culpauit. Ad illa, quae mihi subrosa suadebas de Siligeneo, eiusque commensali, ita placide risit, locutusque est, vt nouo iterum argumento confirmarer, horum quidem blaterationibus nihil mihi apud illum officii posse. Sed neque blateratur quidpiam, cum iste sciatur adeo mihi affectus esse, vt, quidquid aduersum producit, potenter refuret, reiiciatque. Siligeneum porro nec tibi adeo infensum esse obseruo, vt tu putas. Habes tu recens omnino mitioris animi documentum: quod, vt audio, hospitium tibi cesserit in Domo sua canonicali. Quidni igitur et tu mitior in ipsum esse incipis?

Cum Würthio, qui te reueretur, rem omnem confeci, iuvante etiam Patrono meo. Ea omnia, quae desideras, ipsa adeo candelabra vtraque, et simplicia, et brachiata, orbiculosque, habebis pretio mille florenis leniore, florenis nempe 960. Est praeterea Würthius ea animi aequitate, et moderatione singulari, sicut se vltro declarauit: vt, si tibi aliqua eorum non placerent, ea secure possis remittere.

Ex domo Principis Grassalkovitsianae omnes, quorum amice meministi, salutem tibi reddunt cumulatissimam, praesertim Francisca, fidelis nunc quoque oeconomia tua, licet fata non sinerint. Aegrotat misera. Salutant te praeterea Hoffstätter, Arming, et Wittmann venerandus senescio, qui me suauitate sua totum rapuit, etiam Custos Sensel, cuius Schaediasma de reliquiis Denisianis hic tibi acclusum transmitto. Quae non habes, dabo operam, vt per eum obtineas, saltem in copia, si ipsae origines haberi non potuerint. In Theresiano linguam Hungaricam iterum Caluinista docet, quidam *Bölény*, si recte memini, Transiluanus, post Kerekesium illico intrusus. *Non me trahit haec Sparta, nullum enim est in eo collegio solatium.* Neque patronus probat hoc consilium. Bene habes: Görögium Caluinistae circumstant, quorum societatem, vt ingenue fatear, et ego dedignor. Accedit praeterea et hoc: quod mihi, si illis iungerer, nouae obmouerentur molestiae. Volo autem pacatissimus viuere, sorte etiam infra mediocritatem contentus, quae mihi non possit inuideri,

sic omnino, vt tu facis, *obscuro positus loco, aetate*, quae mihi reliqua est, *per tacitum fluente*.

Placuit mihi tua sollicitudo; quod me mandatis tuis occupatum esse volueris etiam valetudinis meae caussa, vt cursitationibus a continua sessione abstraherer. Sed, heus tu bone! si tibi obsequor, amicisque aliis, praesertim Viennensibus, aequè ita de me sollicitis, tum vero totus abstrahar, et iam cursitationibus deficiam, Patria certe multum dolente, quod sic spes cadat edendorum operum meorum.

Schupfhagen fugit quidem Vesprimio, sed tanto potentius reuocatus est, praesertim ab Episcopi anima: nam ipsa umbra mihi quidem vix videtur horum aliquid curare. Accidit autem hoc cum meo quoque incommodo; qui apud Patronum, mihi tanta teneritudine affectum, quantum a Germano fratre exspectare non possem, vel grati animi caussa, Praefecti officium supplere debeo, nec humeris iam meis portandum, nec genio meo accommodatum. Haec ego ingenuè fateri debui, vt tanto clarius pateat, me solum hac necessitate praestare obsequium, et optare quantocyus solutionem. Atque vtinam Schupfhageno Successor aliquis quam citissime veniat! Et huc ergo trahor, neque alias negligere possum conditiunculas, quas mihi sors primas hic obtulit. Vides igitur me nunc quam maxime occupatum. Aegerrime exaro vel hanc ad te epistolam, sera iam nocte. Ignosce calamo deficienti, et corpore diurnis laboribus cursitationibusque defesso, et somno me sic debilitatum tanto prona, premente. Vale quam optime. Theresiam saluto.

Viennae 13. Novembr. 1801.

Litteras tuas, quas ad me daturus es, malo ad vetus meum hospitium dirigi, quod nondum dimisi, neque dimisurus sum, ut minoribus sim impedimentis in domo Somogyiana.

Hic tibi habes Sabellicum ingentem: deproperante manu pro pulveribus atramentum sumsi.

55.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

Calamus velociter scribentis. Nouum recentissimum, *magni in re ecclesiastica momenti*, etiam Ominis quam optimi. *Hodie demissa est Clementissima Resolutio Regia de restituendis in Hungaria Benedictinis, Praemonstratensibus, et Cisterciis. Quam dolendum, his rebus tam iucundis praemortuos esse, Archiabbatem,¹ et Praepositum Csor-nenensem*. Acceperis iam literas meas nuper fusissime scriptas. De argenteria tua scire cupio, an opus hoc mahirari aptet. Vale. Theresiam saluto. Viennae, 20 Novemb. 1801.

A' Kánt szerént való Filozofának rostálgatása levelekben. Magyarra fordítva és jegyzésekkel megbővítve. Pozsonyban, Wéber S. P. betűivel 1801. in 8. pagg. 109., 110. et 121 sqq. praecipue legantur.

(Ez utóbbi jegyzetet Paintner írta a levél hátlapjára.)

¹ Somogyi Dániel pannonhalmi főapát, ki maga sürgette a leghathatóságban a rend vissza állítását az 1790/91-diki országgyűlésen és 1790. ápr. 13. az új király azon biztató válaszával távozott Bécsből, hogy óhaja teljesülni fog; egy hónappal a fönnbbi esemény előtt 1801. okt. 20. meghalt.

56.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

12 Decemb. 1801.

Literas tuas postremas Patrono meo exhibere non potui; ne voto tuo, pro quiete mea ardentius expresso, in suspicionem iudicaret, haec inter nos agi ex composito; vt ab onere, ad grati animi significationem non pridem suscepto, tam cito iam absoluerer. Recte ais, onus hoc humeris meis non esse portabile. Nam vtvt valetudo satis confirmata fauere videatur, aetas certe, et cumprimis genius meus, ab huiusmodi cura, praesertim domestica, valde tamen abhorret. Eripior praeterea perficiendis tot in coeptis meis, quibus tu, tuique similes, tranquillam mihi vitam, et aliquantulo commodiorem, iam dudum precati estis. Sic fatum tulit, vt grati animi officium cum maxima mea molestia exhibeam. Angustiae mihi erant non modicae, quod tibi soli perscribo, alto silentio premedum; ne ad supplendum tantum munus initio vocatus, illi deinde penitus implicarer. Matris quidem is erat conatus, quae filium, nimio amore, domi in sinu suo vellet educatum. Vt huius rei spem omnem praeciderem, ex domo ipsa, quo sum primo grati animi impetu inductus, expleta una tantum hebdomada, rediui iterum ad vetus meum hospitium. Caussari poteram fortuna mea, cubiculi, quod mihi adsignatum est, incommodum studiis meis situm; quod sole, etiam clarissimo, semper tamen tenebricosum esset; praeterea quod strepitu personaret perpetuo, parte vna a domicellis, harumque nutricibus, et pedisequis, parte altera a famulis. Et herulus etiam non vtique totus mihi esset concreditus: quod metu recidiui morbi, ex quo conualuit, sub cura potius parentum, in eorum cubili dormiret, et fere se nper cum matre esset etiam interdiu. Horas itaque studiorum solas haberem, quae satis numerosae sunt et domicellarum institutione. Conditionibus aliis renunciaui, praeter Grassalkovatsianam, quam domum neque Patronus meus vellet offendi. His ergo curis, et cursitationibus, nunc ego totos dies distrahor. Multum temporis rapit et prandium, vnde me non possum statim expedire, quod et vrbalitas exposcat a prandiis confabulationes ad pellenda dominorum taedia. Atque sic ego, nec meus, nec tuus sum. Coenam quandoque deprecor, vt me dandis institutionibus praeparem. *Nam materias concinnare debeo ad Systema Hungaricum.* Dum his occupor, fessus et diurno labore, et corpore prioris vitae incommodis satis fracto, obruor lascitudine, et subsequente somno: vt me nocturnis, vt antea, vigiliis minus imqendere possim. Illa itaque pulchra incoepa mea, hoc quidem statu, nunc altum quiescunt. Et quiescent toto hoc anno scholastico. Nam nihil agi sentio de conducendo Praefecto. Mater sane, nimia conniuentia sua, hanc curam quam longissime remouet. Ante dies aliquot Iuuenem quendam Sacerdotem, Schupfhageni commendatione sese insinuantem, praeter morem indignabunda repulit. Hunc iam annum consecro Optimi Patroni gratia. Te iterum obsecro, haec tibi soli scripti habeas, excluso etiam Takátsio.

Senselium nondum conuenire potui. Curaui tamen, vt epistolicum tuum ad se datum perceperit. Adibo iterum Virum bonum, et saepius

etiam, fortasse continget mihi vt eum domi reperiam. Ad Bibliothecam ire prorsus non possum, quod eas horas habeam occupatissimas.

Argentum tuum parabitur exeunte Januario. Quae postremo mandabas, habebis et ea, pretio sane moderato, illo — ad hunc apparatus destinato, florenis nempe 1100, nisi fortasse pondus argenti, perfecto opere, aliquantulo grauius fuerit, quam nunc est in calculum acceptum. Nam haec ita exacte praedici non possunt. Ceterum non multo plus addet. Potest vero euenire, vt minus etiam ponderet. Commisi artifice etiam Kapuváriana. Dabit operam, vt et haec eodem fere tempore cum tuis parentur. Querendissimum hunc Virum multa salute meo nomine imperti. Francisca manus tibi exosculatur pro monitis filio paterne a te datis. Wittmannum, Theresiani Spiritualem, in Theresiano salutauit, *Vályium* Amicus quidem Budensis scribit mihi 4-ta Decembris sepultum esse. *Animat in me ad Supplicem Libellum Maiestati porrigendum pro hac Cathedra, vnice meo in Linguam et Literaturam Patriam studio accommodata.* Multae sunt caussae, quare hoc facere nec velim, neque possim. Sed neque Patronus suadet. Si tamen consilium proprio motu me prouocaret, recusare non possem. Tóthius meus hunc hominem iugulaturus erat, nisi praemortuus fuisset. Communico tecum eius Opinione. Haberes et tu vltionem quandam, si iam cadauer non esset, quod impetutum est. Vide, quid Tóthius de me nugetur. Hoc fortasse Consilio mentem meliorem posset iniicere, vt me prouocet ad ipsam etiam Cathedram. Ego tamen quietem, quam gestare coepi, praeopto. Gratulor te morbo tuo liberatum esse; deinde te, et tua, incendio non conflagrasse. Saluto Thesiam. Vale, et me ama.

57.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

Viennae, 26. Jan. 1802.

Pecuniam a Teszszio rite percepi. Nihil me magis inquietum reddidit, quam pecunia aliena, apud me deposita; dedi itaque operam, vt omni me anxietate quantocyus liberem, tradidique sequenti illico die infáustam hanc curarum materiam Würthio, argentum homini argentario. Nunc ille tuto conflet, aut deuoret, hanc pestem, nihil ad me. Tu interim habe securitatis documentum, eius syngraphum. Conditionem, tibi oblatam lubens offert Würthius etiam Kapuvárió. Subprior sero mihi videtur rediturus esse ex Silesia: quare solliciti sitis, velim, de alia occasione quam certissima. Vterque eodem tempore redimetis argentum vestrum. Sed, quaeso, semperne de argento?

Indignatum te esse credo tam diuturno silentio meo. Quid enim, tantine apud me es, vt vel occupatissimus non ad te scribam aliquid? Occupationes me ergo meae non excusant. Sed fortasse magis seruandi arcani studium, in domo praesertim ministeriali. At quid est apud nos arcani, cum vos tam operosi tanta inferius decernetis, et praeuertitis rerum arbitros ordinationum maturatione?

Opportune tamen haec vos facitis: nam voce Patriae audita cogi-

tant Viri isti nostri aliquid ad rem, tametsi non loquantur. Patronum oblecto amicorum litteris, praesertim tuis, et satis ridemus, cum soli sumus.

Sed quam tu inconstans es! Exclamas enim, quae mutatio dexterae Excelsi! quod Piaristae Jesuitas laudent. Et alteris literis tuis laudator, Schafratus praesertim, iam minor est Excelsi dextera inflammato Encomiaste. Amo te tamen de tuo amore mei; quod aliquod tribuas meo vos laudandi studio. Fortasse et meum in hoc amorem sentis magis sincerum, hocque est potius, quod te oblectat, non vena mea exilis. Audi, quid simus iocati tua ista exclamazione prima. Sed me excipi volo, quem tu satis, opinor, nosti. Sensu vulgi sumus locuti. Piarista quidem laudabit Jesuitam, modo moriatur. Risimus, quod aliquid veri latere intelligeretur hac in re.

Etiamne stellas, et constellationes, mihi ortas vides? Vtinam amoris tuo deferant Superi, et vota audiant tua! Sed hem! quam exiguus sum. Violaceo quidem splendore nunquam ero conspicuus, quem vtique neque opto, sic me noui metiri. At sortem aliquanto commodiorem precor, *ne alterius sim, sed Patriae*, sed lucubrationum Patriae causa susceptorum. Hae tamen, quantum sunt iam amo superiore impeditae! magis autem isto! Tu interim satis veridicus es astrologus, si conuersionum mearum initio non me fallunt. Patronus quidem meus eam rem valde promotam cupit. Vix est *Vályius* sepultus, iam datae ad me literae me magnopere animabant ad petendam hanc cathedram. Suspicebar has Szuneritsio auctore scriptas fuisse. Accidit postea, vt Szuneritsio augmentum salarii quingentorum florenorum decerneretur altissima voluntate. Hoc illi solatium per me illico perscribi voluit Patronus. Quo facto ecce ipsas eliciui Szuneritsii literas. Volunt ergo Dii minorum gentium me Pesthinl degere. Si et maiorum gentium Dii idem volent, vt et hi velle videntur: opportuno ero certe loco, quo me imprimis argumento mouit Szuneritsius, ad continuandas lucubrationes meas. Communico tecum huius epistolium, Consilii item Intimatum postremum, in adiecto hic foliolo. Peruenitne ad te etiam aliqua de me mortuo fama? Haec Tóthium meum valde anxium reddidit; mihi vero risum mouit, quandam etiam oblectationem attulit, Nam excitata est illico meorum scriptorum sollicitudo: quorum pretium vix aliquod sensi ad hunc usque diem; sed aerumnas potius ex iis mihi natas. Audi ipsum Tóthium. »Indignor lethifaris nunciis. Rem sic habe. Postridie fere, quam meas ad te vltimas dedissem, accepi Pesthino literas, 24 Decembris redimendas. Non satis nota erat in inscriptione manus. Aperio. Comparent quatuor exempla Kultsárianorum Versuum Vngaricorum, in laudes Prayi editorum, cum adiecto epistolio, cuius secundus idemque vltimus parragraphus sonat. Révayum decessisse litterae Strigonio adlatae nunciant. Optarem falsam esse famam. *Si tamen extinctus est, vide, vt M. S. 8. de Latiatuc feleim, item aliam in Librum Ruth Latinam Commentationem, sub textum Hungaricum descriptam, pretio quouis redimas. Pro vtraque, cum aliis, etiamsi minutis eius adnotationibus lubens 200 fnos offero.*«¹

¹ Guzmics erre megjegyzi »Szép még élve tudnunk, mit fognak majd rólunk itélni embereink, ha egyszer meghaltunk. Révainak ezt tudni öröm volt.« Tud Gyűjt. 1830, II. k. 32. l.

Affinis tuus cum Sorore tua me in hospitio meo inuisit, ante duas fere hebdomadas. Doleo me non potius se cum iis conuenire, occupatum Heruli institutione. Sero rediui, et maturabam eos in diuersorio salutare; sed in casum me fatigauit, tempore pluuiis, et rheumaticis doloribus vexatus adeo pertinacibus; vt ex iis postea decumbere debuerim, iacuerimque fere vnam hebdomadam. Obsecro te, neque Senselium conuenire adhuc potui de rebus tuis. Dum adiri posset, ego non sum liber. Solatus est me Patronus nudius tertius, se iam sollicitum esse de Praefecto. Vtinam quantocyus! Vale, quam optime, et me redama.

58.

Nicolao Martinus S. ¹

Pro votis noui anni, humanissimas ago, habeoque gratias, et paria reddo. Vtinam et Xenium par tuo reddere aliquando possim! Vt primum Illustrissimum Dominum Status Consiliarium denominatum audiui, optimas spes concepi: noui eius animum, Deus illi retribuet. Statio Vályiana Pestini non est vltima: quot septimanis quatuor dumtaxat habet praelectiones: salarium eius est in 600 suis. Quanta praeterea commoda? Bibliotheca amplissima; consuetudo Virorum eruditorum; et sexcenta alia, quae vniuersa ad continuandas elucubrationes optime facerent. Ad quietem praesentem redire semper posses. Dum et quando luberet et quidem cum ampliore pensione. Quam praeclara eo sit cathedra, inde aestimare potes: quod *Dugonitsius* dato iam libello supplice hanc votis omnibus expetat. In reliquo delibera: tempus habes sufficiens; vacans enim per vniuersa Instituta Literaria hodie declaratur; vt quibus eo animus est, Instantiam Magistratui Academico Vniuersitatis vsque primam Martii exhibere possint. Tothius noster cetera narrabit. Vale, et mei porro memor viue. Raptim. Budaë, 5. Jan. 1802.

26729. Sacratissimae Caesareae, et Regiae Apostolicae Maiestatis Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici nomine: Reuerendo Volfgango Tóth, Gymnasii Soproniensis Directori, decretandum: Erga Eiusdem, in Consequentiam Ordinum de dato 11 Augusti 1801 Nro 16086 dimissorum, sub 35 Nouembris a. c. praestitam Relationem, penes remissionem Prouocatorum omnium Actorum praesentibus committendum: vt conformiter opinioni fundate depromptae, erga laudabilem-promptamque de Publico bene merendi Voluntatem *Nicolai Révay* iam alias saepe cum satisfactione contestatam, curam elaborandae Grammaticae huius Hungaricae, in mutua Cointelligentia, Eidem deferat, eo subnexo; vt, cum Meidingeriana Grammatica Italica, et Gallica, methodum doctrinae eam habeat, quae communem apud omnes adprobationem tulit; in elaboranda hac Linguae Patriae Grammatica methodum eandem, in quantum Linguae (Patriae) huius indoles admittit, sequatur: subinde autem, vbi eam parauerit, cum remissione omnium communicatorum Actorum, medio

¹ Szunnerits Márton levele Révayhoz; ez közli Paintnerrel.

huiusce Directoris, Consilio huic Regio Locumtenentiali quo ocius submittat Franc. Szent Iványi, m. p.

Ex Consilio Regio L. Hgro
Budae die Xbris 801 celebrato
Samuel Lang, m. p.

Directori Gymnasii Soproniensis Volfgango Tóth.

59.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

Quia nihil noui possum ad te scribere, quod tu non antea ex aliis vbertim rescias; malo iam abstinere hoc toto literarum genere, et tua tantum praestolari, quibus opportunius interloquar. Tu ergo tam promptus eras futurus ad laudandum Fenglerum? Indignor; mihi crede, iam et hoc nomine, Fratrum iugiter rixantium Venerabili collegio; quod hanc exerendae facundiae tuae occasionem tam maligne, vt mox audies, ereptum ierint. *Non itaque reddet mutuuum Piaristae Ordo Vester*, sed in aere manebitis alieno, dum mitiora veniant tempora. Sinite nos pro modulo nostro officiosos esse. Nondum mensuram aequauimus, tot Poetae, et Oratores, quam vestrum quiscunq̄ue non plene refundat, vel vnico saltem carmine, aut dictiuncula quacunq̄ue.

Communicauitne tecum Majláthus et epigramma suum, Fenglero, curandae Valetudinis caussa Viennam eunti, datum?

Janus Pannonius Quinqueelesiarum Episcopus
in laudem Quarini Veronensis
Panegyricum scripsit;
et in epigrammatis etiam suis
multa illius cum laude meminit.
Josephus Jaurinensis Episcopus
ad Quarinum Vindobonensem
valetudinis recuperandae caussa tendit.
Janus Pannonius multa ornat laude Quarinum;
Ac merito; dignus laude Vir ille fuit.
Materies laudum mihi eris, celebrate Quarine!
Fac tantum, redeat Praesul vt incolumis.
Tunc maius mea Musa canet; maiorque Quarino,
Quem Verona dedit, Vindobonensis erit.

A. M.

P. P. et C. E. Jaur, Can. m. p.

Nunc audeat quisquam Pápótziensem Praepositum arguere de ingrato in Collatorem suum animo; quando isto autographa supersunt pietatis monumenta! Et tamen multum indignor, et isti Pápótzieni, et ceteris. Verba et fucus!

Fenglerus Viennam se contulit ad tentandam desperatae valetudinis curam: in cassum certe, opportune tamen, vt hic tranquillius moretur. Morbi grauitate iam adeo premebatur; vt cum eo semel tantum colloqui potuerim, quando eum salutandi caussa primum adiui. Cum secundo comparui, iam me non nouit. Sequenti vero die iam extensum vidi. Festo Purificationis confessus est, et communicauit. Quarta deinde

Februarii repetiit eadem Sacramenta, etiam extreme unctus, hora secunda pomeridiana, praesente, et animam Deo commendante Confessario, Sacerdote Dominicano, in sinu Mayeri sui expirauit, ad album bouem, e regione telonii.

Mayero quantae illico angustiae obortae. Nullae a Fenglero factae ordinationes, licet identidem moneretur. Quae secum attulit pretiosa, et in aere: ea Mayerus illico tradidit Camerae, vt curas minueret. Postea, quae pietatis erant officia, eorum satagebat. Misit Jaurinum cursorem celerrimum de morte. Sed Capitulares huic fidem adhibere negarunt, vexationem, et tentationem subesse rati praeclarae suae in Episcopum propensionis. Nam haec eo adhuc viuento non vtique satis clara fuit. Mayerus, quasi praesagio quodam admonitus de officio per hos negligendo, mittit et alterum cursorem die sequenti, ordinesque, cum Episcopo Rozsos de transponendo corpore exanimi factos, perscribit. Hoc audito Capitulares statim insignia dederunt solita venerationis suae indicia; apertam indignationem; se quidem per Mayerum a tali molestia liberari potuisse; nam, Viennae mortuum, cur non itidem Viennae sepeliendum curauit? Ante omnia Capitularis Vicarius confirmatus est Scharlach. Actum postea de exequiis, de oratoribus. Balogio, Quintiliano Jaurinensi delata est Laudatio Latina; Hungarica Szegeedio Albensi Canonico; Germanica, — cui? — cui? — cui? Praemonstratensium Exemti Candidi Ordinis Praeposito Infulato — Rháthóthensi! Quot adspirationibus scribo nomen in re adeo desiderata. Quid enim accidit? Dum ista pauci proponunt, plures contra gruniunt; in Fenglero non esse laudum materiem, cui itaque, bono, aut sano incidat oratores fatigare? Vides, quam isti otio tuo consuluerint. Exequiae, futurae mense Maio, si Oratoribus opus fuisset, nunc defixae sunt ad 10 diem Martii.

Mayerus promouit Exuuias, et comitatus est, vsque Mosonium. Parochis, qua itum est, et piis, et obsequentibus. Honores Episcopo debiti vbique rite exhibiti. Sed Mosonii obuius fit Marton Canonicus, non qui Exuuias recipiat, sed Capituli ablegatus Viennam, ad occupanda pretiosa. Ex hoc intelligit Mayerus Capituli mentem, et praesentiam suam iam ingratam ratus, Parochum Óváriensem requirit, solutis omnibus expensis Postalibus, quae reliquae erant vsque Jaurinum, vt Exuuias eo deduceret, ipse vero pulchre Viennam rediit. *Nunc ego insolescentibus istis Ranis Ciconiam precor a Joue Episcopum.* Hic tamen Anser erit. Sic stridonem intelligo satis clarum. Nec sic male: modo *mas* sit hic Anser, vt inter *olores* marem esse dicitant. Sed tu de his plura nosti, et certiora, ex Consiliis vestris sanctoribus.

Sed mirare relictam substantiam. Comessatorem vocabant vulgo hunc Episcopum. Postremis tamen annis parsimoniae studuit. Viennam secum attulit 26 millia in schaedis Bancalibus, et Obligationibus. De his 20 millia erant destinata Piaristis Josephinis. Sed hanc donationem, inter viuos faciendam, praevertit mors opinione celerior. Pretiosa itidem 26 millia fere aequarunt: donum Mayero destinatum, sed non apto tempore illi traditum. Honestus Mayeri animus abhorruit postea ab inuasionem. Praeclare illi consultum est in Domo Czinderiana. Sed quid Granero

obtigerit, nescio. Fortasse et illi *Ingens Nihilum*. Praeterita aestate narabat mihi in Rákos; se Veszprimii 7 annos seruitii perdidisse pro Lia lippa; nunc in id dare operam, vt Rachelem mereatur apud Jaurinensem. Sermo noster Hungaricus erat. Placuit mea allusio. De ötsém! esméd e Lábán Uramat (a pedum rumore)? Ha meg nem tsalod, Jákob példája szerént; ő ugyan bizony téged jól megtsal. Sokat igér, de keveset teszen. Sed satis de his.

Argentum vt Tessio tradi possit, valde curo. Nimia exerior, opifices, et artifices omnes mendaces esse. Ceterum tu argentum habiturus es pro charta. Sapis cum Venetis. Apud hos ante paucos dies imago prodiit: in qua Leo S. Marci sese exonerans aureos fudit. Aquila pone stans hos auide hausit; sed iniquae digestionem, pro aureis, schedas bancales egressit. Ad detegendum auctorem praemium illico propositum a Gubernio in literis patentibus. Sed vide insolentiam. His ipsis literis adscripsit statim occulta quaedam manus interrogationem: aurum ne pro praemio, an schedae bancales obuenturae sint indici?

Gratias tibi habeo de votis ad Pestanam Cathedram. Sed, amabo te; nosti illud vulgi dictum: *a' tók is estve virágzik*. Insani homines me validum neglexerunt; nunc moribundus miracula illis patrem. Sed vale, et me ama. Iam deficio charta, non vero materia.

60.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

Impetraui tandem a Würthio ponderum consignationem. Homo potens praecise loquitur: si argentum vobis non placet, id tuto sibi remitti posse, nullum, sibi damnum inde futurum. Si Tessius nondum discessit, trade illi vna et tuum schediasma; quo telonii, et tricesimae, molestiae leuentur. Würthius pro vtroque vestrum putat uno tantum opus esse. Ponderi vacuum poscit locum, quod ipse est inscripturus. Siue abiit iam Tessius, schedam ego sum pro vobis daturus, eodem fortasse valore. Unterzeichneter hat zwey Küstel an ungearbeiteten Silber an Gewicht... zu seinem eigenem Gebrauch und eigener führ nacher Weszprim ersuchend ein löbliches dreyssig- und Mauth Amt als Eigenthum frey passiren zu lassen.

Haec mihi Würthius celeri calamo, et confuso, vt vix legere potuerim. Quae vitiosa sunt, tu emenda.

Vltimas literas meas legeris certe totus admiratione et stupore abreptus; praesertim, si iam et Orator requisitus est interea. Quae scripsi, erant verissima, per vota Capitularium sic definita. Canonicus Marton, Mayero Mosonii obuius, haec recentia Fratrum decreta, vltro et indignabundus narravit. Mayerus conterritus, desertis Episcopi Exuuiis Viennam rediit, et eadem mihi, aliisque, indignabundus retulit. Exerta primo illo dolore grauior Mayeri et Parochi Mosoniensis expostulatio. Nihil opportunius fieri a Capitulo posse, ad confirmandam pertinacem suum animum, Episcopo suo semper refractarium, semper infensum. Haec, et plura Párochus Mosoniensis Capitulo feruidius oggessit eosdem adhuc

die, meliore itaque consilio, et mente seniore, res prior foeda certe, et indigna, per vota Fratrum decreta, repente abolita, et in meliorem mutata est. Hoc factum esse nunc valde gaudeo.

Tu itaque Germanicus Laudator es. Mayerum, qui Episcopum intimius nouit, quam ego, iam rogavi; vt laudum materiam nobiliorem, et magis arcanam, consignaret, tibi quantocyus submittendam. Probe et hoc fit, vt etiam Majláthus loquatur, de tam pingui Collatore suo. Latinus hic Laudator est. Hungaricus autem Szegedius, Albensis Canonicus. Sacrum Lugubre habebit Episcopus Albensis: Gloriosum vero Episcopus Szabó. Sed ista tibi certe iam nota scribo.

Ad has exéquias veniam et ego cum Mayo, tum vt pietatis officium praestem, tum etiam, vt tecum colloqui possim de rebus meis, quas literis committere non gaudeo. Patriae caussa tu quidem mihi iam dudum quam optima cupis; otium honorificum, et praesidia tanta, vt tranquillo mihi esse liceat ad illas, quas a me poscitis, *lucubrationes iam tandem in lucem proferendas*. Quomodo autem ego ista consequor? aut qua sum consequendi spe? Insidiae mihi vndique struuntur. Circumsistunt me complures, tenero amicitiae nomine solantur; mihi, tam bene merito, exiguo tamen praesidio gaudenti, se suppeditaturus esse, vnde beatior viam. Quomodo autem? eiusmodi oneribus mihi inpositis, a quibus natura abhorreo, et quibus omne mihi tempus eripitur, quod vos Patriae sacrandum optatis. Quos ego — sed motos praestat componere fluctus. *Sollicite exspecto Pestinensis Cathedrae exitum*.

Habe aliquid ex Tóthii nostri literis, hodie perceptis. Lepidum est, ait ille, quod accidit. Scis Weghofferum, Kismartoniensem Parochum, valde apud Episcopum fuisse gratiosum. Ad hunc, ante biennium fere, cum hilarior esset, dixerat Episcopus: Si praemortuus fuero, ipsum statim post triduum ad me citabo. Ego autem, si praemortuus fuero, reposuit ille, statim post tres horas Excellentiam Vestram ad me inuitabo. Quid fit? Weghoffer Kismartonii 7 Februarii reipsa etiam est mortuus, ex graui, quo diu conflictabatur, morbo. — Scis Episcopum 4 Februarii decessisse. Quam seria, et quam certa proferuntur, inter ipsa etiam pocula! Ego, vt me deficere in dies sentio, tibi certe praemoriar: te tamen, Patriae multo vtiliorem, licet mihi clarissimum, non inuito ad Elysii epulas. Nunquam eo sero venitur. Viue quam longissime, et quam beatissime. Mihi alterum nunquam licuit, alterum iam satis obtigit. *Non inuitus decedam de hoc theathro*. Vos valete.

In Conferentia hesterni Personalis denominatus est, Andreas Semsei, cum eodem salario quater mille florenorum, quod antea habuit, qua Camerae Aulicae Consiliarius. Hodie iam sacramento obstrictus est. Grün quidam, de belli ducum ordine, natione Belga, Coronae Principi Educator datus est. Non ergo Majláthus. De Hofstätterro adhuc rumor est, eum studiorum fore Magistrum. Rideo, et sapidissime quidem rideo, hominum stultitiam, quod tantam prouinciam Görögio putarunt committi posse. Ceterum quid prohibet? Eueniunt multa certe multo stultiora. Reuerèor humanissime Reuerendissimum Dominum Kapuvárium. Quem praeterea?

nemo mihi incidit, quem quidem mihi bene cupere sciam, praeter Theresiam. Et hanc saluto.

Indignor hodie dum epistolae tuae, 19 Novembris ad me datae. Quam praeclare exortus es. Obstupuisti, cohorrui, amicissima plenus mei sollicitudine: quod oneri, Angelicis etiam humeris formidando, me subiecerim, ad exhibendum grati animi officium. Eram hac epistola in rem meam vsurus, ex mente etiam tua, et ex voto meo. Sed hem! infensus tuus calamus hominem adgreditur, retro nimium colore, infelicem illum, quem sic descriptum Patrono exhibere non potui. Vtinam hoc non fecisses! Mitiora sunt mei de hoc sensa, aut saltem mitiora prae se fert. Haec ego mutare non potui sine imprudentia, sine scelere. Vale quam optime. 26. Febr. 1802.

Patronus, et Illustrissima, te iterumque salutant, idque expresse identidem adscribendum iusserunt. Vale.

61.

Nicolaus Michaeli Suo Sulutem.

Valentinus Barbarits, Benedictinus, Comaromiensis Gymnassii Exhortator Vir optimus, et vel breuissimi illius contubernii vsu mihi amicissime coniunctus, per literas ad me datas, egit impensius: vt Sacri Montis Pannonii Restitutionem aliquo et ego carmine celebrarem. Vix vnquam tempore magis ingrato, et magis molesto, mea poscebatur imbecilla Musa. Nam, et oculorum affectionibus pertinacius obruor; et fato etiam meo indignans, sereno, quem carmina volunt, animo esse non possum: quod me ira Deorum, etiam rude donatum, Paedagogum esse cogant, eumque domesticum; a quo munere totus semper abhorruui, propter importunas, et noxias, Matrum praesertim blanditias. Vtinam et huic Domui, cui multis sum nominibus vehementer obstrictus, a dulci hoc vitio non illud eueniat malum, quod anxie praemetuo! Haec me muto corde prementem, et satis etiam corpore aegrotantem, stimulare coepit et *ipse Somogyius*, intellecto Barbaritsii desiderio. Est Deus in nobis, agitante calescimus illo. Incalui enimvero, vel tristis etiam, et morbidus Poeta. Ipsi Somogyio placuerunt primi ignes mei. Postea tamen, collatis cum timido *Lányio* consiliis, et ipse subuereri coepit; ne istae flammae, paulo vehementiores, vel Aulam, vel Aulicos nonnullos offenderent. Horum itaque manu obstricta foetus meus prodit mutilus, minus viuax, et fere semiuir, me quidem inuito. Ferre debui haec vulnera propter honorem Dedicacionis celsiorem. Voluit enim Somogyius, feliciterque impetrauit: vt ista carmina mea Palatino inscripta splendidius prodirent! Curabo vt eorum exempla habeas copiosiora, Jaurini certe per Mayerum. Me enim infelix conditio mea prohibet ab hac optata mihi occasione tecum conueniendi. Resectas tibi partes praemitto. Conserua illas, vt et Somogyius conseruaturum se opus integrum satis cupide declarauit, ex manuscripto primo. Duobus (pro) paragraphis, non paucis proinde versiculis, diminitum nunc est Carmen meum, et tanto contractius.

1 Eheu quae densae nubes, longamque minatae
 Noctem, quam moestis incubuere iugis!
 Diuum contemtrix, temeraria saciuit illic
 Impietas, auidam conscelerata manum.
 Orci progenies, rectam seducere mentem,
 Cunctaque docta nouis uertere consiliis,
 Mendax ipsa adeo subiit penetralia Regum,
 Conficta celans utilitate dolum.
 Ibat Auarities comes illi, sedula raptō
 Regum diuitias amplificare bono.
 Pone sequebatur petulante Licentia gressu;
 Fraena cui obtendit sobria Relligio.
 Impetit hanc acies, sociis audacior armis,
 Conserta feruent horrida bella manu.
 Ludibrio sunt Ararum, pia turba, Ministri;
 Protinus et Sacrae diripiuntur Opes.
 Relligione, pia Regum Custode, repressa,
 Elata Impietas iam manifesta furit.
 Perniciem spirans, delusis Regibus instat,
 Heu! quot regnorum seditione ferox.
 Mons Sacer! Odrysium satis olim experte furorem
 Moestaque vindictae tempora Tartaricae!
 Te premit haec etiam tempestas, saeuior illis;
 Quod, rursum ut niteas, spes prope nulla fuit.
 Fulminibus grauida, ut totum violentior orbem
 Terruit, ut Regum contremuere Domus!
 Certus hoc fuerat, communi ut turbina raptus,
 Indigno horreres tempus in omne situ.

* * *

Viderat haec, moestum despectans aethere ab alto,
 Dilictae princeps Indiges Hungariae;
 et cetera.

Ille Pius Stephanus meritum coeleste recordans,
 Iam iam bellorum turbine composito,
 Diuae quo primam dotauit culmine sedem,
 Nostrae praesidium nempe perenne rei:
 Tu, quasi foedatis soluenda piacula Sacris
 Poscant horrifico tempora pressa metu;
 Illic continuo splendorem reddere priscum,
 Rebus et optatam quaerere pergis opem;
 et cetera.

* * *

Vt studium, pietasque, rei nos ducit auitae
 et cetera.

Et vobis, Patres! Iudibria sortis iniquae
 Perpessi, indecori membra reiecta loco!
 Tristes reliquiae, verso sed tempore laetae!
 Exsiliens animis quis modo sensus inest?
 et cetera.

* * *

Quare nobilior vos excitet aemula virtus:
 Non, reliquis dominans, cura superba trahat,
 Semini dissidii spargit praestantia fastu
 Jactata, heu! toti quam nocitura rei.

1 Ezek azon részletek, melyeket Révaynak a pannonhalmi, benczés-rend
 visszaállításakor írt ódájából bizonyos tekintetekből törölnie kellett.

Foeda lues! vix accensae primordia lucis
 Obscurare suo, proh dolor! ausa malo.
 Laeserat hoc vitio Paulum diuisa Corinthus:
 Hoc est, cur monito sit reprehensa graui.
 Vana! quid est Paulus? quid Apollo? Numina noli
 Fingere; vt hic, sic est ille, caducus homo.
 Altior est ea vis, plantae incrementa nouellae
 Quae tribuit; licet hic plantet, et ille riget.
 Christi sunt omnes, nostri pretiosa laboris
 Materia; est porro Christus et ipse Dei.
 Nos horum sumus, vt Paulus, sic Petrus, Apollo;
 Cuncta ministerio dedita turba pio.
 Omnia sunt horum: labor omnis, vltaque, morsque,
 Horum sunt, iussu, sunt et amore Dei.
 Mutua quin Pietas nos foedere iungit amico;
 Aptius et tantis Pax operata Sacris.
 Ipsa etiam bene nos animant Insignia certe
 Vestra; quibus pia Pax, et pia Corda micant.
 Vtraque blanda Soror, mitis Concordia Paci
 Iuncta manum placidae, gaudia tuta ferent.

Vindicaui me hodie de seuera Patroni censura, porrecto ipsi epigrammate. Nosti Virum suauem, et Musis amicissimum: risit quam sapidissime. Duo nunc excellent Cantores in Theatro Aulico; Marchesius Castratus; et Brizzius Vir Integer. Brizzius totum me rapit modulatione sua suauis, forti, artificiosa, sublimi, et repente profunda. Et Marchesius meam mouet admirationem; sed quae illico imminuitur imperfecti hominis admonitu. Hi mihi lusus materiam praebuerunt. *Az én magzatom tüzes férfi gyermek képen született; de a' Nagyságos Urak meg herélték.* Audi ergo.

Semiuir hic Cantor dulci Marchesius arte,
 Regnat et Integri Brizzius ore viri.
 Mons mihi Pannonius, sacri pia cura laboris,
 Hunc imitans, dum vult grandior esse sono:
 Sub Censore graui, demto miser igne virili,
 Illi fit propior, me renuente Patre.
 Nil moror, oblectet, licet, et Marchesius vrbem;
 Maluit at foetus Brizzius esse meus.

Addo Carmina alia Alumno meo nuper scripta:

Laetus es, o felix Adolescens! tot tibi votis,
 Iam strepere, festum nominis ire diem.
 Hoc bene praesertim, qua te puto parte modestam
 Percipere ingenuo pectore laetitiam.
 Nam Patris tribui meritis hunc credis honorem,
 Et Matri, raris dotibus eximiae.
 Te tamen egregiam par est attollere mentem:
 Vota uni vt discas officiosa tibi.
 Hoc quidem si sentis, tum me delectet abunde,
 Vtiliter monitis te stimulasse meis.
 Aude, Progen'es tantorum clara Parentum!
 Nam te natales tendere ad alta iubent.
 Indulgens sed enim Natura potentius vrget:
 Ingenium certeque tibi grande dedit;
 Quae docilem finxit mentem, rerumque tenacem;
 Os liquidum super haec, os quoque suauis sonans.

Muneribusque Deae, ne quid tibi parca negasset,
 Accessit vegeti corporis integritas.
 Macte animo! infantum iam mitte crepundia, sperne
 Nugas nec teneris diffue blanditiis.
 Te talem grauior poscit iam cura, laborque;
 Iam magis intentum te decet esse libris.
 Dum te turba frequens cultu dignatur amico;
 Quae tacito veniunt pectore, vota tene.
 Incipe spem de te conceptam, magna minando,
 Firmare, et pulchrum currere laudis iter:
 Qua Pater eximius tendit, vestigia linquens,
 Et Regi charus, charus et Hungariae;
 Qua Maternus Auus per summos ibat honores,
 Ipso onere infringi nescius Heruleo.
 Sic tibi, quem celebras, redeat felicitior vsque,
 Auctior et meritis, nominis iste dies.
 Sic, modo qui spes es tantum suspensa Parentum,
 Vt laetae segetis, cum viret, herba recens;
 Adfer iucundae solatia certa senectae,
 Et iuuet illustrem sustinuisse Domum.¹

Viennae, Die 30 Martii, Anno 1802.

62.

Nicolaus Michaeli Suo Salutem.

Eram multo vberior futurus in scribendo, nisi me Tessius deluisset. Aiebat enim se dies aliquot Viennae moraturum, interea vero die iam sequente abiit, Hero suo, vt reor, reditum vrgente. Quomodo tibi argentum placet? Gratulor, si istae mensae tuae ornatus ingenti pretio pares faciat delicias. Vide quam opportune, quamque beate his ego rebus caream!

Sollicitudinem tuam de Zirtzensibus Illustrissimo Patrono totam effudi. In eadem Resolutione Regia, qua sunt *Benedictini suo pristino iuri restituti*, commendatum est hoc negotium Excelsae Cancellariae quantocyus expendendum, et salutaribus definiendum legibus. Ad curam certe animarum aptiores formabuntur. Sed, quod scholarum spectat curam, ita de illis diffiditur; vt hoc quidem onere perpetuum liberandi iudicentur. Soluent tamen egregie Scientiarum Magistros, qui ad eorum assignabuntur caussam, vt Silesitis Auriculis minus ad rapinam suppetat. Sed ista adhuc arcana sunt: nolim proinde temere proferri. Te tantum, aliosque bonos Patriae Ciues, tanto vulnere merito dolentes, interim solare.

Dixi vos Jesuitas, mensura conferta, et exagitata, mutuum reddituros esse Piaristis: tanti confluitis ad laudandum. Pro mea in Fenglerum pietate et ego vos distinguo, eius Oratores, munusculo meo, et charta,

¹ Ugyanezeket a censurált részleteket Révay ódájának egy díszkiadásába is sajátkezűleg bejegyezte, mely szintén Pannonhalmán látható és az ezred-éves orsz. kiállítás irodalom-történeti csoportjában is szerepelt. Az óda teljes címe: »Sacer Mons Pannonius, Francisci Secundi Caesaris Augusti ac Regis Apostolici Pietate Postliminio Solenniter Restitutus. Die XXV. Mensis Aprilis Anni M. DCCCII. — Viennae Typ. Josephi Vincentii Degen. Negydrét 16 lap.

et compactura nobiliore. Quod vos, velim, aequi bonique consulari, dum maiora sum daturus. Vivos tamen vos, non defunctos cupio celebrare. Vacant Episcopatus, et noui adiciuntur.

Quid tu vero ad ista? iterumne laudes minor? Ita sane, vt metu iterum acerbe exagites. Valde me laesisti expostulatione tua longissima, de qua nunc me vindico. Legi Schedium. Vides inanem fuisse tuum metum. Utinam infulas suas sic et alii ornent, vt tu ornas. Inuitus tu quidem ista audis, sed mihi volupe est sic te nunc cruciare pro illis doloribus, quos mihi fecisti, hercle, non modicos.

Somogyio stimulante paraui Festum Benedictinis Carmen. Sic tamen me canere iuuat. Sumtus enim editionis non me premunt. Hic namque Vir meis conatibus fauentissimus, praeter Dedicacionis Honorem Celsissimum, quem ipse mihi exorauit, largiter curauit et editionem, et compacturam, in exemplaribus bis mille, vtramque, vt vides, splendidissimam. Operae typographicae faciunt florenos 142, compactorum autem labor florenos 120. *Archiabbati incognitus fuit meus conatus.* Priore septimana Viennae commoranti exhibuit Illustrissimus, admiranti, et non modice gaudenti. Gratulabar, me hominis priorem rabiem sic vlscisci potuisse. »Jó! bizony jó! bizony helyes! ejnye sajha Révaja! parókás Révai! hol pokolban vetted ezeket a' szép gondolatokat?« Hae erant hominis mirabundi exclamaciones. Ego Sapidissime risi.¹ Exspecto, quam largam habiturus sit manicam, posteaquam sese collegerit. Nam nunc pauperrimus est. Nollem ipsum Jaurinensis Promissoris tenacitatem imitari. Obsecro te, per iocum in mentem reuoca Praeposito Pápoczensi quinquaginta florenos quibus mihi te teste succurrere voluit, nondum de manica eius exsiliisse. Ego ne nunc quidem dedignabor acceptare. Vulgo quidem sic fertur: bis dat, qui cito dat! Mora tamen ista gratiam doni apud me adeo non imminuit: vt hoc prouerbum, vel ipso usu aduersante, egregie correctum pergam, hoc altero illi substituto; ter dat, qui tarde dat. Ita me nunc suo hoc benefacto, Munificus iste Praepositus, triplo est subleuaturus. Habet et Mayerus meus fideles manus, is certo mihi traditurus est.

Perge, solare me magna tua praesagitione. Constestationes mihi ortae sunt felices. Quae illae? ut et porro, modica tantum pensionis auctione adiutus, mendicus maneam, semper patrociniis egeam, in conatibus meis adhaeream. In qua conditione mea illud fero iniquissime Regium Hominem, egentem tamen, hac praesertim insano rerum pretio, priuatis suis obsequiis, et mea persona indignis, irretitum esse velint. Facturum ne credunt villa seruitia, tanta hac necessitate, et abiecturum ad Tartara nobiliores curas literarias. Tanta est saturarum pecudum insolentia! Vniuersitas *Dugonitsium* trudit, Idolum suum, me penitus neglecto Szerdahelyius, hoc in negotio Referens Tzinkeio, Budensi Grammatico, perorat. De Consilii mente nihil adhuc scio, sed exigua me sus-

¹ »Meg kell jegyezniünk — azt mondja erre Guzmich — hogy Novák ritkán s igen fősvényen szokott valakit és valamit kivált szembe, dicsérni; nullius, nisi laudis, avarus.« »Tud. Gyűjtemény« 1830. II. k. 33. I.

tentat spes. His initiis iam nec Patronum obtundere audeo, et ipsum certe, finibus mihi aduersis, alia meditantem. Perii, si pensionis tantum auctione aliqua, modica certe, me solaturi fuerint. *Quam acerbe luo originale meum peccatum!* Piaristae ampla sunt ista praemia; asinus debentur maiora. Sed satis querelarum.

Gratulor tibi de Oeconoma rebus tuis reddita. Quanta fuisses clade affectus, vel admonitu cohorresco. Sed Deum laudemus, rebus nostris consulentem. Salutem imperti et meo nomine Bonae Animulae quam vberriam. Multum me conualescentem refecit fidelibus suis obsequiis. Pro his gratus illi sum, eroque, dum vixero.

Vale, et me redama, studiisque meis faue, ut facis, etiamsi ceteri me negligant. Viennae. 20 Aprilis, 1802.

Közli: DR. RÉCSEY VIKTOR.

A MONDOLATPERHEZ.

Két kéziratom van s mind a kettő a „Mondolat“-féle irodalmi perre vonatkozik.

Az egyiknek címe: »Magyarázat a Mondolatra egynehány Levelekben.

Kiadta Megyefi Ignác 1815-ben.«

A másiké: »Egyvelges Levelek. Öszszeszedte Megyefi Ignác.«

Mind a két kézirat (I.) Kiss Áron kezeirása.

Kiss Áront poétának ismerték Szatmár vármegyében és jóbarát-ságban volt a *Kisdobronyi Isák* családdal, melyből *Sámuel* kir. tanácsos és alispán volt, ennek bátyja *I. Gáspár* pedig a szatmári ref. egyházmegye coadjutor curatora s egykor főszolgabíró. Ellenben a nagy *Kölcsey Ferencz* az Isákokkal nem rokonszenvezvén, a tőle alig 2—3 mértföldre lakó Kiss Áront nem ismerte, vagy ismerni nem is akarta. Kölcseyt alighanem bántotta az, hogy »sokan tarták magukat poétának Szatmárvármegyében« s talán még inkább az, hogy egyik-másik kálvinista papot még ő mellette is elősmert poétának tartott a tiszamenti s általában szatmári közvélemény!

Bizonynyal ide czéloznak Kölcseynek eme satyrikus sorai Hőgyészi Hőgyész Máté Bohógyi Gedeonhoz:

» te Szatmárt régi kódéből
S a Helikon tetején nőtt s öszszeszedett violákat
A mély rejteknek fenekéről öszzvekerested
És sok költőket, kiknek hever a neve kódben
És munkáikat a moly rágja s emészti fogával,
Vagy pedig a rejtek fenekén pók rávona sártort:
A kódéből, mohból s póksártorból kiségitél,
Melyért érdemid maradék énekleni fogja«

»Ott a bölcsenek van mindenféle chaoszsa,
Vagynak Muzsák is, vad Muzsák; csalfa poéták,
Én csak bölcseket és jó Muzsákat nevezek ki.

Lásd ott, a ki röhög, amaz ott lakadalmi poeta,
 És amaz ott mellette nevek napjára köszöntget,
 Most is hajbókol, a kívánság zeng ajakáról.
 Ennekutána pedig ki miként Heraklitus ott sir,
 Könye csorog, kesereg, búsul a kába világon,
 Holtakat énekel az s bucsuztat az itt maradóktól;
 Látod amazt mely nagy gonddal jár erre s amarra?
 Annak bölcs fejében csodaszép chronostichon érik.« stb.

Mintha mondaná a költők fejedelme: »hogy mertek írni, verselni szegények? . . . Midőn a nap süt, elbujik minden csillag: hogy nem bujtok el ti is«

». bajszos költők és régi szakálás
 Honnosi éneklők s cziperások *hosszu palástban?*

Hát ilyen „*hosszu palástos*“ „*halottakat éneklő*“ és a „*mara-déktól bucsuztató*“ poeta volt Kiss Áron, akkor kismaményi ref. pap, közel Csekéhez, Kölcsey lakóhelyéhez; ilyen Szabó András a ricsei pap, — kit már ismert Kölcsey, mint egy Kazinczyhoz írott leveléből látszik, míg ugyanekkor a közelebb lakó maményi lelkészről azt írja, hogy nem ismeri

Ezek az említett kéziratok hihetőleg azon »Feleletre« készültek válaszul, melyek a Toldy Ferencz által kiadott „*Kölcsei Kölcsey Ferencz Minden munkáinak*“ negyedik kötetének végén olvashatók és a melyek sem Kölcseyhez, sem barátja Szemere Pálhoz épen nem méltók.

Kiss Áron szerzette-e e két című, de csak kis részben különböző munkát, — nem tudom! A szövegben correctiók vannak s innen gondolom, hogy ő szerzhette; de lehet, hogy csak lemásolta azokat.

Tehát lássuk az »Egyvelges leveleket!«

»Egyvelges levelek.

Összeszedte: Megyefi Ignác.

»Intonuere poli et crebris micat ignibus aether.«

Virg. L. I. Aen.

— — — — — τὴ μῦθε

Σκηπτου πιονιτος πολεμινον σωσαι. βιον,

Euripides.

Quid enuntiamini, fulmine veniente hostium Servare vitam.

ELŐBESZÉD.

Mivelhogy a mondat már sokaknak kezében forog és az is illő, hogy a megholt Literátorok emlékezete fenntartassék: Ezen levelek mind a Mondolatra néminemű Commentárius gyanánt szolgálhatnak; mind a néhai szerző biographusának tévelygéséből lehető kiséggittetésének eszközei lehetnek.

Ezzel legyen elmondva minden, a mit a kiadónak szükség és szokásképpen előre kellett bocsátani.

Íme tehát a levelek! Vegye a publikum a mint akarja, a kiadó az ily collectákat szükségeseznek hiszi.

Írtam Pusztá-Ricsén, a Bereshónapokban 1815. évben,

1. *Néhai b. e. kedvelt bátyám Bohógyi Gedeon ur biographusához.*

Tóth-Vázsony, oct. 7-én 1815.

Édes Uracs!

Baró de Manx sem hazudik többet az Urnál, pedig egy biographusnak nem kellene az igazakon kívül egyebet írni: vagy ha bizonyos és megczáfолhatatlan dátumai, — személyes esmeretsége, és tapasztalatai nincsenek a leirandóról: tanácsosabb neki leülni és hallgatni. — Az ur pedig mindezek nélkül szükölködik Bohógyi Gedeonra nézve s következőképpen — si tacuisset mansisset philosophus.

Fénylő pályát futott néhai bátyámat Zafyr Czenczi sem ösmerte jól, vagyha ösmerte is, hibásan ösmerte s azok a gyermeki pajzánságok, melyeket róla (Kölcssey F. Minden munkái 4. k. 159. lap. Közlő.) megjegyzett, csak költemények, s hamis ráfogások, melyeket az ő saját természetéből nékem könnyű kipuhatolnom. »Czenczi ugyanis egy boldogtalan, egy semmit-tudó teremtő, . . . a hahoták az ő fején ülnek, az alattok dördülő mormolás felett, az égő gúnyolás lebeg ajkain (K. F. M. m. 4. k. 173. 174. l. Közlő.) és úgy törekszik sok tüzessel, sülyedni nem tudó személy czíméhez. Őkeinek zsináz maradványa ő. Csontfejudva sok ésszel rakvák mint a téhely.«

No de trantsirozzuk a biographiát. »Ipalni« az Urtól Gedeon születése napját s helyét, méltó dolog. Egyébiránt reménylem is, hogy a Bohógyi nevet semmi matricula sem ötletli szemébe az Uracsnak, akár mint »fütyészi« s következtetőleg mikor s hol lett születése ezen Mondolatosnak (mint Homerusnak) az uracs előtt elő-szönyeg alatt maradand.

Ráfogásképpen emleget Czenczi holmi róka-fark és fehérpapiros darabokat s nyegegést (Kölcssey F. Minden munkái. 4. k. 159. l. Közlő.) melyekkel Pápán, mint pulya, tréfát űzött Gedeon, s ebből a pulyáskodásból az egész életére rossz következtést húzván, az eleven gyerekből egy fatális és rossz embert épít; holott pedig ő maga pulya korában még többeket művelt, még is a mint szépíti magát, most is emberséges asszonyi állat.

No de engedjük meg az Urnak ezt az egyet, hogy ő megbotlott egyszer ifjúi zsenyéjében, úgy, hogy prof. L. . . . úrnak kellett védelni. Ezt miért cselekedte ez az érdemes úr? tudni kell. Ha oly erkölcstelen és roszba rögzött ifjoncz lett volna Gedeon, bizonyosan az a derék ember, mint most is moralis theologiát tanító rendes professor, erkölcsi értékét az ő pártfogásával meg nem alacsonyította volna: de minden bizonnyal sok rénnel diszültnek ismerte őt; jeles embert várt belőle, mint ebben ma is az egész Veszprém erős bizonyoságot térszen, — azért gédelte.

Hogy róla a magyar olvasó publikum mindedig semmit sem tudott, persze igazsága van az Urnak benne, hogy magát a magyar írói pályán nem szerette fitogatni, mint Czenczi, akár hogy tevén szerit, cselekszik. És hogy már most Gedeonra e pályán bámul az Ur és ökleli, — kitelik ez egy Nabugodonozor kollegájától; — ki ki saját fegyverét használja: »φουσις κέρατα ταυροις έδοκην,« Anacr.

Dicsshalom — jól talált dőfés-e? Vagy bursch elmesség? (Kölcsey M. munk. 4. k. 161. l. Közlő.) Akármi; lehet rágódni rajta.

Mindenek felette pedig hogy vette a magyar olvasó publikum a Mondolatot, ha az Uracs meghatározni nem tudja, én megmondhatom; mert b. e. Gedeon bátyám levéltárában sok documentumok bizonyítják, hogy mostanság egy új könyv nagyobb applausust nem nyert a tudós közönségtől, mint a Mondolat.

Azt azonban maga sem hiszi az Ur, hogy Gedeon a nyelvmívelés módjával s külső országi literatúrákkal nem lett volna ismeretes; mert német, olasz, francia nyelveket jól értő ember volt. Lásd a Mondolatban, akár a szótárban.

A csinos francia kulturát a pápaival veti egybe az uracs (K. F. M. munk. 4. k. 162. l. Közlő.) s azt kívánja, hogy Pápa Párizzsá változnék. — Az isten mentsen meg; még több lenne ugy a zürzavar... Közbeszólván pedig — hol tanult az Ur? hol pallérozták? Nem tudom, de

Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Valóban az Ur sem igen ismeri a szép világ tónját.

Végezetre: — Örömmel hozza elő az uracs Mondolatosunknak ápr. 1-én 1814-ben történt halálát; (K. F. M. m. 4. k. 163. l. Közlő.) pedig ellenben

Multis ille bonis flebilis occidit.

Jó hogy el nem felejtette feltenni a felette tartatott remek halotti Mondolat textusát (Ugyanott. Közlő.) Birák K. R. VI. v. 23. »Gedeon! ne félj, nem halsz meg.« Ebben az ur egyedül biographus — mert csakugyan is halhatatlanságot érdemlett embernek, s kiváltképen neki volt ily méltó epitaphiuma! Ugy is lesz édes bátyám!

Dignum Laude Virum Musa vetat mori. Lásd imé biographus ur, akarátja ellenére is megismeri, hogy nem hőtál meg; mert most is neked könyvet dedical, csak hogy nem te vagy a hibás, hanem ő, hogy bolond könyvet.

Az Ur kívánsága szerint, ezeket becses személyével közölvén ... ten ágya meg az Urat.

Ifiu Bohógyi Jónás m. k.

2. Bohógyi Jónás egy quietált Majorhoz.

(Válasz a »Két levélre.« Kölcsey F. M. munkái: 4. k. 164. l.)

Tót-Vázsony, 16. octob. 1815.

Vitéz Major Ur!

Két levélre akadtam éppen tegnap Vitéz Major urnak néhai b. e. Bohógyi Gedeon bátyám levelestárában, — mind a kettő a Mondolatot tárgyazza. — Nem állhatom meg, hogy vissza ne irjak az Urnak.

Reményilem tetszik tudni, minemü becsben tartják minden értelmes olvasók s buzgó magyarok az említett Mondolatot, melyet az Ur feje örökös szégyenére és gyaláztattjára, — ilyen anagrammában csufolt ki: »Mondolat! Bolondulat!« (K. F. M. M. 4. k. 164. lap. Közlő.) — Igénis bolondulat; de nem objective, hanem subjective az Urra nézve;

egyenesen az Urra nézve; mert az urat ugyan bódulatba, vagyis inkább bolondulatba ejtette s úgy járt az Ur vele, mint T. M. P. uram a Menyeyei jelenésekről írt könyvvel, — nem értette s megbolondult bele. — Nemde nem így van-e az Ur is! Világosan declarálja levelében, hogy nem érti, — — nem egy szót sem ért belőle, pedig magyarul s magyar betűkkel van írva. — Elég szégyen mai művelt időnkben olyan nagy urtól; de hiszen est in juvenis patrum virtus.

Szegény b. e. Gedeon Bátyám! tudta ő azt előre, hogy az ő Mondolatja olyan tudatlan, olyan ostoba pedánt magyarok kezébe is fog. kerülni, mint az Ur, akik t. i. nem fogják érteni és éppen ezeken kívánt segíteni a függelékkal, a kiegészített szótárral. De talán az Ur is azon olvasóink közé tartozik, a kik csak egy-két levelet olvasnak el a könyvből, előlről — s még minekelőtte tudnák, mi van, mi nincs a könyvben, mit ad elő az author, miképpen, micsoda tűzzel s mi a célja, — az egész könyv ellen egész kritikusi minával kikelnek, sőt az authort is, a szegény, bölcs és minden tiszteletreméltó authort magát is ledisznozzák. Audax Japeti genus! — Tetszett volna az Urnak használni a szótárt, — reménylem most azzal a repetált »nem értemmel« szégyenlene kirukkolni — hü, hó!

»Lánczos lobogós! Teringettét! (K. F. M. m. 4. k. 164. l. Közlő.) Ugyan szana-széli magyar az Ur, eb az ingét! Az Urnál Kádár is (U. o. 168. l. Közlő.) becsületesebb katona volt, mivel

»Felemeli Kádár szemeit az égre
Mondván, Uram Jézus jójj segítségemre.«

»Diantre Malheur! Sapperment!« (U. o. 165. l.) Az Ur francziául és németül is tud, de talán csak mocskolódni, káromkodni? Elég érdem is az Urtól, annak a két fényes nemzetnek a literaturájában.

Sejtem, hogy az Ur néha magához is jön és akkor a 10 frtját szokta veszettül sajnálni. Perse hogy igen; könyvért! (U. o. 164. l.) Miért ne?... jobb lett volna azzal kártyázni. — No de ha még is csakugyan annyira nehezen esik, — úgy is mag nélkül halt meg, mint nőtelen ember, szegény Gedeon bátyám s maradt annyija, hogy az Urnak erről a csekélységről liquidálhatok.

Quod plus! Az sem fér a fejembe, hogy az Ur megvallja maga felől világosan, hogy az egész könyvből semmit sem ért, még is a titulus előtt álló réz-képnek esik s azt magyarázza: »az author bizonyosan maga.« (U. o. 165. l. Közlő.) No ugyan eltalálta szarva közt a tőgyit. Már e bizony csak anynyi, mintha Hoblik Márton ur a T. Bodenstein atya praelectioit magyarázgatná, m. u. candide azt declaralta* magának, az említett atya versei 80-ik lapján:

»Bár jártam is volt
El iskolád
Mellett, nem áradt
Rám semmi ottan.«

Világosan elismeri az Ur, hogy a lepe (a Mondolaton. Közlő.) nem lehet az author symbolja; mert ő sem nem sonettista, sem nem kőmives

és még is, azt mondani a képről, hogy az az author, . . . már e bizony igazi bolondulat. Várjon az ur, megfogja még az a rézkép magát magyarázni. Hü-hó, bámul az ur — quod arbores loquantur, non tantum feræe.

De hallja az Ur! nem csak a Mondolattól, hanem a péczeli baktertől is van az urnak mit tanulnia magyarul. — Én mondtam.

A mi a második levelet (K. F. M. m. 4. k. 165. l. Közlő.) *illeti:*

A t. Major ur eszin kívül beszélt; mert b. e. bátyám jobb írónknak dühös barátja volt, mint Desőfi Virágnak s értök botra is kész lett volna kelni életében. Pasquillázni éppen nem tudott; sicariusnak lenni pedig fegyverhez tudó emberek dolga, mint a milyen már az Ur is maga. Az én szegény bátyám pedig nem csak hogy nem tudott a fegyverhez, de anynyira félt minden fegyvertől, hogy a világért sem hált volna meg az olyan házban, a hol csak egy rozsdás kardot látott is felüggesztve. »Korbács« (166. l.) hát nem neki, hanem az urnak, oda a nyaka közé. — Most nem érkezem; másszor többet irok. — Szolgája az Urnak.

3. *Néhai Bohógyi Gedeon biographusához az alulirt.*

Széphalom, 1-a nov. 1815.

Édes Feruskám! (Kölcseyhez szól. Közlő.)

Már egészen lecsepűzött volna az az átkozott B. G., ha mellettem ki nem keltél volna. Köszönöm édes kedves, nem hogy haczukájára vértél »és mintegy ítélő itékes Mondolatjára közbe estél és köz vizsályra hoztad méltatlan szenyvetet. Bravó, hogy kiagyolhattad és engemet lükkögésemből módi vágyonságomba visszahelyhettél. Az én tünöngyém már egész elszontyolodott volt, a szörnyű jelenlet előtt és szinte vaklani kezdett, de hála neked édes vajtfülü védem! hogy ötöt meggyógyítottad és vigalliczára ingerelted.« — Hanem most vadonnat egy nagy bajom van, ama sok országot és tengert látott philologus, ama tanult vén Farkas — B. P. — akasztotta az inamba agyarát. Mit csináljak vele? tanácsolj, bátoríts: mert megvallom, remegek és félek tőle, ha csak te üszköt és fémköt nem gyujtasz setétemnek, bizonyosan megbólház.

No ugyan rám kapott a világ! Még eddig az én segélyemmel törték az Olymptetőkre a magyar muzsák. Költőnek sem tartotta magát, a kinek iromatját nem én approbáltam. A czombolókat nem győztem gédelni; a szepegőket tüzelni; most — ah most mindenfelől szegült karokat emelnek ellenem; szivecsem elszontyolodott s oda vagyok quam qui Jovis ignibus ictus etcet. Könyörgök édes Feruskám ne hagyj! Magam is ügyeksem ugyan jelségesen mindenekre visz-figyelni s egész teljedelemmel sajátágomat védelni; de te csak még se hagyj.

Szeretném tudni mit dolgozol most. Ime én recensiód alá küldöm a magyar nyelvre írt philologiámat. Valóban nyomós dolgozat; még ilyen nem jelent meg a magyar tudós játéknéző színen. Vagynak ebben gyökérszók megállapítására még a bábeli nyelvszakadaskor kipattant üstökös kézírások; a csonka igékhez legujabb pótok; a karaiták és a quackerek normái után; vagynak a tótlag és németleg helytelenül becsuszott korcs és zsellér szókról velős értekezések és még sok egyebek. Nevezetesen

pedig a végén egy kised Magyar grammatika a hibás debreczeni helyett in folio. Ezzel lesz egy kis bajod; de hiszen guta cavat lapidem, majd csak kiráspolyozod te ezt; mert hély! bizony nagy szüksége van most erre a nemzetnek, midőn olyan fogas emberekkel van bajunk.

Ujságul azzal kedveskedhetem, hogy nem igen régiben Kázmérban mulatván, egy becsületes pataki deák bizonyos görög verseket küldött hozzám, melyeket maga componált,¹ hogy commatisaljam. Megismerem, hogy a versek remekes és a Tyrtaeuséval tehetjük egy karba, de mint-hogy én a görög prosodiához tökéletesen nem értek, ezeket is rád bízom s adandó alkalmatossággal (minthogy most a philologia is elég dolgot ad) hozzád megküldöm — »teljesítsük ezen nagyratörő ifju kivánságát.« Csókollak Zafyr Czenczi.

4. Megyei a többször említett biographushoz.

(Válasz Kölcseynek »Högyészi Högyész Máté Bohógyi Gedeonhoz« című gúnyversére. K. F. M. m. 4. k. 184. l. A közlő.)

Pusztá-Ricse, nov. 12. 1815.

Édes Pátri uram!

Ugyan szép egy madár Pátri Uram! becsületesen betrágyázza a saját fészket! Vagy talán betegségében esett rajta ez az erőtlenség; talán hagymázban volt? Ha ugy? Ugy megbocsátható volna, kivált ha remélhetné az ember kigyógyulását, — és jobb értelemre jövését — de — quero facias ne quod olim

Mutatus Polemon.

Ellenben: ha az Ur a mit lakó-megyéje nagy megsértésével firkált, józan észszel firkálta? — Mit mondok józan észszel? eb, a ki józan észtl olyakat acceptál; de ha mégis ugy a miképpen maga is az Ur akarja, már ez az Urtól valóságos *szentségtörés és olyan bün, melynek megbocsátásaért még könyörögni sem lehet.* Patri uram, vagy Patriota Uram! — Igy szokták nevezni a debreczeni deákok azokat, a kik velek ugyanazon megyéből valók. Ha már olyan derék fej az uré, használna vele ennek a Szylvester óta homályban heverő Tisza környékének. De gondolná is — boldog Isten, — in sua viscera tela. Eb az ingem, ha olyan jó mondolatos volnék, mint hajdan Cicero, megadnám az Urnak, még jobban mint ő Catilinának. S még az Ur is amaz ártatlan, ama halhatatlan nevet érdemlő Högyész ellen agyarkodik és mindnyájunk ellen, a midőn Köztünk lett, köztünk nőtt. Szégyenl az Ur velünk egy társaságban lenni? Mi jobban szégyenelhetjük az Urat, oly bigott, oly mocskos elárulónkat s kebelbeli ellenségünket. Bocsátjuk az Urat, merre szemének, szájának tetszik.

Naviget Anticyram

Megyei Ignác.

Jegyzet: Ez már nem az »Egyvelges Levelekben«, hanem »Magyarázat a Mondolatra egy néhány levelekben« van. Ezt követi még egy levél »Ten ágya meg az urat« megszólítással. Aláírva »Várkony, die 1-a nov. 1815. Kész Demeter néhai b. e. Bohógyi Gedeon urfi volt inassa m. k.« Ettől részben, de nem lényegileg különbözik a következő:

¹ Ez pedig olyan igaz mint a napfény.

5. »Még egy levelet találtam a Gedeon bátyám levéltárában; nem állhatom meg, hogy arra is ne válaszoljak.«

(Ez Szemere Pálnak, művelt emberhez nem illő »Bohógyi Gedeonhoz« című levelére a válasz. (Lásd Sz. P. levelét K. F. M. m. 4. k. 189. lapján. A közlő.)

Domine N. N!

Bizonyosan jó jéréks gazda lehet az Ur, mert a szarkát is turóra hívja, — e több mint pazarlás. Lunaticus vagy részeges embertől sem várnánk külön productiot.

Péczelről ír az Ur, még is gémer vgyei (vármegyei) vén asszonyok dialectusán — e már csuda. De még sem csuda, hiszen panóka az Ur, a mint mivelődéseiből és nagy személyes leírásából kitetszik. Ugyan is lugozni, mosni, sulykolni, az olyatén öszvér-emberek tulajdona. — Lókörmű, karikalábú, löcskezü, tökfejű, szamárfülű, csuda teremtmény bizonyosan nem más, hanem az Ur, maga az Ur; mert az Ur megyen neki a becsületes embernek, mint a vak veréb a falnak; az ur hát maga a leirt és nem más, a mint biographus urtól is tudjuk néhai b. e. bátyámnak személyes, ettől egészen különböző leírását.

Tovább megyek egy philologust, egy nyelvmentert akar az Ur castigalni és újra kitört belőle a panókaság. Tyukokkal, csibékkel, tikmonyokkal veszekedik tárgyazott személye helyett, — ismét odább holmi öszvehabart és felelersztett litty-lotty kotyvasztásokat borsolgat.

Naturae sequitur semina quisque suae.

Megmondá az Ur, teremni kell az embernek, mint a subagallérnak. Az Ur is tehát ilyen appendix ember; bezzeg az Ur lehet bíró a nyelv dolgában. Talán a nagy Dugonitsnak is segédje lehetett a Tudák-ság terminusainak magyarázásában? Felfogása is kevés az Urnak a bátyám iromatja — és hogy már most oda tudjam — a Beytvagosokénak (K. F. M. m. 4. k. 161. l. A közlő.) megértésére. De ha még ki nem fizetett szájából egy nehányat, a harminczkettőre is sok — mert lám még megkérözve sem tudja megemészteni.

Ugy értem (Nem írjuk le még egyszer a Szemere Pál kifejezését. L. K. F. M. m. 4. k. 191. l. A közlő.)

Káposzta kertbe néző csalárd! Hogy mondhatja ezt az ur Gedeonról, hisz ő nem volt kancsal — a biographus ur sem hagy hazudni. Hogy minden frkálókkal, a kiket az Ur ex praejudicio érdemes írónak tart, egy gyékényen meg nem állhatok — erre az Ur nem mondhatja azt, hogy figulus figulum odit, — mert ő minden jó írónak lelki-testi barátja volt. — Készül az ur, hogy poetáival majd ki satyri-saltatja. Difficile imo impossibile est illis satyram scribere. Azok csak olyan tökfilkók lehetnek mint az Ur. Noscitur ex socio qui etc.«

6. *A Lant.*

(Válasz lesz K. F. M. m. 4. k. 200. lapján ugyan csak a »A lant« címzet viselő versre.)

Poebus! add tudtomra, mivel
Érdemlettem azt a mit
Velem Zafyr Czenczi mível?
Nézd csak e bódult mamit!

Nézd csak milyen módi szerrel
Igyekszik telepedni
Egy a bérczen ezerszer el-
Bukható fülesre ni!

Sem nyerge, sem kengyel szijja
S még is göröncsös hátán,
A levegőt bátran szijja,
Az eszét elhagyatván.

Ha engem is oly ártatlant
Összetör, hogy veszek el
E bolond alatt, szegény lant,
Ezer veszedelmekkel!

Mi lesz belőlünk, mi hát?
Azt a féket e kacsó
Hová rántja, óh csacsi hát
Gyuró megkábulat bacsó!

Phoebus essék meg már ah!
Essék meg szíved elsirt
Panaszkodásim jajjára,
S ne engedj ezekkel sirt.

Nem hiszem, hogy több napot láss;
Mert nem kell hozzá csak a
Kalauznak egy megbotlás
S kitörök ura nyaka.

Egy sirt tölteni én nekem;
Jer adj másnak, kinek a
Hold gyöngy fényinél énekem
Kövesse Filomela.

Kinek karjain számodra
Ömledeznek hatalmas
Hangokat s pántlikák bodra
Közt, lakom lesz nyugalmas.

7. *A számár Czenczihez.*

(A göröghöz nem annyira, de a latinhoz csak sejt valamit.)

Tuque dum procedit: Io triumphe,
Non semel dicimus Io triumphe!

8. *A számár magában.*

(Válasz lesz »A számár a Mondolat írójához« cz. versre. (K. F. M. m. 4. k. 195. 1.)

Iha, iha!
Most fordítottak ám felséges haszonra,
Piha, piha!
Be göbös ut viszen fel a Heliconra.
De csak valahogy s mint mégis felviszem ezt,
Hiszen — mortalibus nihil arduum est.
Dicsőség e nekem — Isist is egy menten
Mendégelő bátyám így vitte régenten.

Iha, iha!
De tán rivancs lejéud: siessünk Czenczike
Mert majd a locsmojban meg nem állunk mik e
Kopasz szirtok hátán, ha erősen foly le,
Majd e néző csövel sem akad ránk Boyle.
Ugy alá sodratunk a völgy fenekére
Ha csak Pallás nem fut éltünk védelmére.

9. *A satyrus Czenczivel.*

(Párja lesz »A satyrus a Mondolat írójához« versnek, K. F. M. m. 4. k. 194. 1.)

Jertek nyájas Eteziák	Vigyetek fel a tetőre
Legyezzétek arczomat,	Hol édes ambrosia
Jertek kellemes Gratiák,	S asszonyoknak való lőre
Fogjátok meg karomat,	Vár s édes essentia.

Ugy mint ti hárman — Lakheis,	A hol szépen énekelnek
Clotho és szép Atropos	(Mint Orpheus, Homerus)
És ti Muzsák, mint Nemesis	A kik együtt sereglenek,
Metaphora és Tropos.	Praeses levén Cerberus.

Jertek felséges istenek,	Ott fogok én örvendeni,
Aeacus és Radamant,	Ott lesz örök lakhelyem,
Kiknek képetek fénylenek,	Tantalus fogja tölteni
Mint a tiszta adamant.	Forrásvízzel kehelyem.

S ti kedves istennék úgy mint	És te óh Czitera, koboz,
Eris, Juno, Meduza ;	Lant, kiknek kebletekbe
Jertek — a nyájas Czenczi int —	Édesgető koncert koboz, —
Legyetek kalauza.	Pán-istenhez viszlek be

Benneteket s nem lesz párom
Ottan körül, higyjétek ;
Nem le-z, nem lesz olyan három
Összhang, mint a tiétek.

Ugy látszik, hogy valamint a Kölcséy és Szemere *Feleleté*-hez, úgy ide is több vers volt csatolva. — Van még ugyanis birtokomban egy füzet hasonló kézírással, melynek címe következő: „*Jegyzések a versek alá. Készítette Nagy.*“ Ezek irvák a) „*A kürtre*“ —, b) „*A pilangóra*“, — c) „*A koszorura*“, — d) „*A lantra*“, — e) „*A számmárta*“; de e verseket nem ismerem, kivéven a közlötteket.

Közli: H. KISS KÁLMÁN.

JÁSZAY PÁL NAPLÓJA.

— Tizenkettedik közlemény. —

8. *Vasárnap*, Reggel lementem a templomba; s az oskolás fiúknak exámenje levén, azt egy darabig hallgattam. Délután az öreg Karsához, onnan pedig valamenynyen a templomba mentünk, az oskolás leányoknak annál fogva Miczi húgocskámnak is exámenje levén, jó darab ideig azt hallgattam. Borongós idő volt.

9. *Hétfőn*. Délig olvastam s a jegyzéseimet irtam. Délután Almássy Pali bátyám hozzám jövéen lementünk a fürdőházhoz s megfürödtünk. Tiszta meleg idő volt.

10. *Kedden*. Reggel a Superintendensnek írott ezen leveletem: »Főtisztelendő Superintendens Úr! A Milgos Gróf főkurátor úrnak a pataki exámenekre el vagy nem jövetelét szükségesképen kellett tudnom, annak megtudásához pedig senki által is bizonyosabban nem juthatván mint

Főtisztelendő úr által; bátor vagyok Főtiszt. Superintendens urat e néhány soraimmal egész tisztelettel megkeresni az iránt, hogy engemet ezen tárgy felől értesíteni méltóztassék. A ki egyéberánt szives jóindulatiba ajánlott egész tisztelettel vagyok a főtiszt. Superintendens úrnak alázatos szolgálja sat. A tiszteletesnek Miskolczra vitel végett leküldvén, a csizmadiát Albertot és Erőst a szabót felhivattam, hogy a csizmámat és ruhámat reparálnák meg; azután délig a kertben mulattam. Délután a hozzánk jött Gyarmatival mulattam magamat estig. Szép tiszta meleg idő volt.

11. *Szerdán.* Reggel 8 órakor az atyámmal a fürdőbe mentünk, délután pedig Tályára a szőlőt megnézni. A szőlőből bementünk Horvátékhoz, s Szabó Károly is oda jöven és a Domonkos pert oda hozván, az apelláta szentenciáját, mint esküdt subscribáltam. Azután haza jöttünk. Szép tiszta meleg idő volt.

12. *Csütörtökön,* Délig a jegyzéseimet és az atyámnak a Kótaperben hozott sentenciát irogattam; délben a Superintendenstől levelet kaptam, melyben írja, hogy a Gróf a pataki exámenekre nem fog lejönni, annálfogva én délután egyenesen mentem le Pósa Stefihez, hogy vele a Pestre menetelről értekezhetnék. Igen meleg idő volt.

13. *Pénteken,* Reggel lementem Pósa Stefihez s véle beszélgettem a pesti út felől. Délután a nagy melegség miatt nem levén kedvem sehova se menni, egy darabig jegyzéseimet, azután a Grófnak a következő levél projectumot irtam:

»Méltóságos Gróf! Megkülönböztetett tisztelettel való Nagyságos Uram! Óhajtva várom mindez ideig méltóságodnak a pataki exámenekre lejöttét; mindazáltal az, a mint főtiszt. Superintendens úrnak mai napon hozzám érkezett tudósításából értém, a terhes munkáknak a főméltóságú magyar királyi udvari kancellárián történt meghalmozódása s csoportosodása miatt Méltóságod részéről meg nem történhetvén: sietek méltóságodat a felől alázatosan tudósítani, hogy én azon pillanattól fogva, melyben a mltsgod le nem jöhettét megértettem, minden ügyekezetemet arra fordítám, hogy a mennyire a minden órán beállandó aratási, s már csaknem fogytán levő kaszállási minden környékünkbeli embert szorgosan elfoglaló munkák terhe engedí, hovahamarább Pestre s onnan, bejárván ott a Mtgod Kállóban tett kegyes ígérete s parancsolatja szerint további menelelemről rendeléseit, Mgodhoz Bécsbe eljuthassak. Mely alázatos jelentésem mellett, midőn Mgodat a felől is bizonyossá tenném, hogy a jövő hét elején, azaz jul. 22-kén vagy 23-án itthonról Pest felé okvetetlen kiindulok, magamat érdemem felett tapasztalt gráciájába s nagy kegyességébe alázatosan ajánlván, megkülönböztetett állandó igaz tisztelettel vagyok Mlgodnak legalázatosabb szolgálja sat. melyet elvégezvén, egy rossz pipára a czimerünket kezdettem faragcsálni. Mihály bátyámnak megígértem, hogy holnap hozzá fogok a levelei rendezéséhez. Vacsora után a Cicero leveleit olvasgattam. Rekkenő nagy meleg volt.

14. *Szombaton.* Reggel a méheskertbe mentem s ott mulattam délig; délután a jegyzéseimet irtam 6-ig. Vacsora után Cicerót olvasgattam. Rekkenő meleg volt.

15. *Vasárnap,* Reggel épen midőn a templomba akartam volna

menni, akkor jött hozzám a Szúnyogh Feri bodnárja, mondván hogy Szúnyogh Jósi érettem küldötte, hogy menjek le hozzá, én tehát lementem. Egy darabig velök beszélgettem, a midőn Patay Istvánnét elmenni látván, utána szaladtam s megállítván azt mondotta hogy Jancsi is mindjárt itt lesz s nálam fog vagy két nap mulatni. Én tehát örömembe azonnal haza jöttem s Jancsit bevártam, a ki alig egy fél óra múlva megjelenván, legelőször is azzal állott elő hogyha nem volna-e kedvem sógorával Borbélyal menni fel Bécsbe, a ki engem emlegete, s örülne hogyha vele mennék. Én tehát kapván a jó alkalmatosságon, Borbélyhoz, a ki Laczival a városházánál lovakat váltott, azonnal lementem Jancsival, s kijelentém, hogy szívesen elmegyek. Ebédre marasztám — de az anyjok után sietvén nem akarának maradni. Ezután Jancsival és Jósival ebédelvén, velök mulattam. Később a Grófnak írott leveletem letisztáztam, s a végit úgy változtattam, hogy Borbélyal leszek felmenendő. Ezt leírván, lementünk Pósa Stefihez s ott mulattunk estig. Nagy meleg volt, de este felé eső esett s meghidegült a lég.

16. *Hétfőn.* Reggel Szúnyogh elment haza jókor; mi meg Jancsival Pósaékhoz. Jancsi említvén, hogy 3 frtjánál több nincsen, s magamnak is szükségem levén a pénzre, Stefitől 100 frtot kértem kölcsön; de azt mondván, hogy vele nincsen, nem adott. Ebéd után egy ideig Jancsinak az itthon írott verseimet olvastam. Azután Török Jósihoz mentünk, s ott is vacsoráltunk. Borongós esős idő volt.

17. *Kedden.* Reggel felkelvén, úgy tettük a plánomot, hogy holnap 9 órára Pthrügyre, onnan a Borbély vurstján és a falu czugján délre Nagyfaluba, estvére pedig Kótajba fogunk menni. Midőn itthon pipázgatnánk, a Jancsi atyja csak megáll előttünk s beküld Jancsiért, mi kimentünk szájjal szem elállva érette, be jött, s ebédre is megmaradt; megmondotta ugyan, hogy Jancsit elviszi, de a plánunkat is meghagyta, sőt még ő maga következő levelet is irta Pthrügyre: »Kedves Fiskális úr! A vöm vurstja már készen van, úgy esett értésemre. Tehát azt holnap Jászay Pál öcsémtől, a ki is Madára, s onnan tovább Bécsbe fog utazni, küldje el Fiskális úr. A helység lovait parancsolja befogatni, még pedig úgy, hogy azok egészen Madáig szekerezzék Jászay Pál öcsémet. Többire szíves indulatiba ajánlott maradtam kedves Fiskális úrnak igazszívű szolgája. Patay István m. s. k. tettes Buzás József Fiskális úrnak Pthrügyön.« Délután Jancsi az atyjával elmenvén én az atyámmal Mihály bátyámhoz mentem, a kitől is s a háza népétől elbúcsúztam. Hives szeles idő volt.

18. *Szerdán.* Reggel felkelvén s mindenemet összepakolván, kedves szüleimtől s testvéreimtől zokogva elbúcsúztam valamint több ismerőseim s atyámfiától u. m. Butykaytól, Galgóczytól, Karsáéktól, Törökéktől, s Pósaéktól, s székérre ültem, s minekutána a Pósaékig lekiró atyámnak reám adott áldását még egyszer vettem volna, útnak indulék; 11 óra tájban Pthrügyre érek, s ottan a Fiskálisnál Búzásnál ebédelvén, s a tisztartóval is Szőke Istvánnal beszélgetvén, délután 4 óra tájban a Borbély Miska vurstján s a helység lovain tovább folytatám útamat; s Rakamazon túl az eső verni kezdvén, de különben is kedves Katimtól (a kinek a legközelebb létemkor Nagyfaluban megigértém, hogy minek

előtte Bécsbe mennék, tiszteletemet tenni el nem mulasztandom) búcsúvétel nélkül annyi földre elmenni nem akarván, Nagyfaluba betértem s Bónisékhoz beszálltam, arra számolván, hogy Samuval majd csakhamar elrepülhetek Katicskámhoz. De itt a remény nagyon megcsalt, mert Samu Polgáron, az atyja Patakon s honn csak az anyja levén, minden előre koholt terveim elenyészének. Ezen okból ki sem akartam fogatni, hanem a kocsival meghagyttam fordúlni, olyan feltétellel levén, hogy a Katitól venni akart búcsút, az anyjának általam már többször észre vett reám neheztelése miatt mostan bárha fájdalmasan is abbahagyván, Kótajba Ibrányi Ferihez menjek éjszakára. De a Bónisné szives kérésére s a zápor-nak szüntelen szakadása miatt kifogattam, reménylven, hogy majd a zápor elállván, erőt veend rajtam a Katihoz való vonzódás s az anyja haragjára való nem tekintet mellett is csakugyan elmenendő leszek hozzá; az eső kevés idő multával el is állt; de Bónisné maga mellé leültetvén, s férje atyja mostani birtokabeli jószágainak keresése módját, a Fáy házasságát s Molnár Gusztinak feleségével való rossz bánását el kezdvén nekem mind vacsora előtt, mind után, unalmasan beszélni, a Bekényékhez való menetelből teljesen semmi lett. Így 11 órakor jó éjszakát kívánván az ámbár szives, de ekkori környüállásomban nagyon unalmasan mulattató háziasszonyomnak, a hálásomra kirendelt szobába mentem s Samunak egy levélkét irván, lefeküdtem. Egész nap nagyon hives idő volt, zápor esett.

19. *Csütörtökön.* Tegnap Bónisnének azt mondván, hogy korán el fogok menni, reggel már 4 óraker fel is keltem, de ismét eszembe jutván az, hogyha ilyen korán kiindúlok, Katihoz, a kiért egyedül jöttem Nagyfaluba el sem mehetek, azt határoztam, hogy a 7 órát bevárjam, s akkor elindulván, Bekényékhez is betérjek egy kis időre. Így tehát egy fertály hétre kávézás után, a feltett czélt teljesítém is. Bekényné már ekkor kivel ült, s csak bámulva kérdé, hogy hol járok ott olyan korán? Én egész udvariassággal előadám, hogy ily messze levő s idegen országra indulván, nem akarék úgy elmenni, hogy végső tiszteletemet ne tegyem. Erre Bekényné felugrott, a leányait felköltötte, s az alatt mig felöltözöködték, előadván, hogy a férje már kiment a mezőre, a legnagyobb szivességet mutatta erántam; úgyannyira, hogy minekutána a leányai kijövének, azoknak ezt mondá: »Már édes leányaim ámbár azt szokták mondani, hogy a reggeli vendég nem hál meg, próbáljátok ha öcsémuramat megtudnátok marasztani?; s a lovaimat is ki akarta fogatni. A leányok kivált Kati minden módokat elkövettek, hogy megmaraszhassanak. De én előadván, hogy tudományok szerint is örömebb sehol nem mulatnék, ha lehetne, de a Borbélylyai tett egyezésem szerint még ma Madára, onnan pedig holnap korán tovább kelletik mennem, nem maradhatásomat világosan kijelentém. Így Katitól hatszor is búcsút vevék, ő kezemnél fogva mindannyiszor visszatartóztata s a keztyümet is elvevé. Mig végre vele s Erzsivel együtt egy más szobába bemenvén, s Erzsitől magunkra hagyatván ezen szavak között: Én már megyek édes Katim! képeré s kezére egy-egy pár csókot nyomtam, s kézszerítások között mind tőle, mind mindnyájoktól végbúcsút vevék, s útamat tovább folytattam. Így méla morfondirozások között 9 órára Kótajba értem s ott a Patay Jancsi

meghagyásából Ibrányi Ferihez bementem, általa a bátyjának bemutatattam; a ki nagy szívesen s csaknem úgy látott mint magát a főispánt; a lovaimat azonnal kifogatta s ebédre is nagyon marasztott, de én kijelentettem, hogy sietős útam levén, teljességgel nem maradhatok. Itt ekkor nagy sokadalom volt, mert Matkovics Vadak ellen folytatván a bírói foglalást, mindkét részről való tisztok s több más urak is jelen voltak; így nevezetesen Pálffy Elek, Miska, Jármly Menyus; Hutka, Szabó inzsenör, Mihályi és Kelcz József, a kik mindnyájan kimenvén a mezőre, én is tovább folytattam útam. Itt hallottam, hogy Vayék Ördögnek már mindenütt opponáltak s itt is fognak. Kiindulván, a kocsisom említette, hogy a lovak sem szénát, sem zabot nem kaptak, s így kénytelen valék ismét Bogdányban megállni, s a zsidónál kifogatni, a honnan elindulván, napszállatra beértünk Madára. Itt találtam Vay Dienes fősz. bírót az esküdtjével Fejér Józseffel, Zoltán Jancsit, Ferit, Ödönt és Miskát mindnyájan nagy örömmel fogadtak, s kimenvén a kertbe ott a leányokkal egész estig meglehetősen töltöttük az időt. Nap süttött ugyan, de hives idő volt.

20. *Pénteken.* Én Jancsival az alsó épületben hálván, jó ideig elaludtunk a nagy csendességben, s a früstöknél említvén Borbély Miska, hogy már délig Madáról ki nem indulunk, a holmimat a kocsira felpakoltattam; azzal kimentünk a kertbe meggyezni; itt nekem Jancsi azt mondotta hogy ő megtudakozta Borbélyt az iránt, a mit én nékie Szántón mondottam t. i. ha igaz-e? hogy 2 esztendőre Szegedre van ítélve? S Borbély ezen megharagudván, végére akar járni hogy kitől eredt? S hogy ő azt is megmondotta nékie hogy tőlem, én pedig Bernáth Gidától és az öreg Bónistól hallottam; ezért én Jancsira igazán megharagudtam, s kárhoztattam szöszátyárságaért, a mely hibáját ő azonnal el is ismerte, s megkértük Miskát, hogy arról senkinek se szóljon hogy kitől hallotta, nehogy az én orczám pirúljon meg valaha érette, a mit ő meg is ígért. Ebéd után már a kocsi is előállt készen az ajtóhoz, a midőn az ifjúság szokás szerint a savanyúvizezéshez fogván, Borbélyt lebeszéllette a holnap reggeli indulásról. — Így tehát Répássy a Patayék Fiscálissa is megérkezvén, a Zabolchi Restaurációra írott Pasquillusok olvasásával, s a kertben beszélgetéssel tölténk az időt. A mi azon Pasquillusokat illeti, minden soraiból a legnagyobb butaság, tanulatlanság s tapasztalatlanság néz ki. A főispánnak azt a hibát tulajdonítja egyedül hogy Kálvinista s nem Pápista, továbbá hogy Patayt azért tette V Ispánná, mivel 4 ántalag asszú bort küldött volna fel nékie Pestre. Hives idő volt.

21. *Szombaton.* Patay V Ispán mind nekem, mind pedig Borbélynak megíratta a Passusokat, s a Mlgos Grófnak is készített egy levelet, de Borbélyt, bár már az ajtó előtt állott is legyen a ló befogva, részszerint a fiúk, részszerint a felesége ismét levették a mai elindulásról, mely nekem ámbár nehezen esett, s bár inkább Nagyfaluban mulattam volna, mindazáltal nem volt mit egyebet tennem, mint elindulásunk napját béke tűrve elvárom. Ez így levén, az atyámnak egy levelkét irtam, azután pedig Zoltán Eöddönnel lementünk a kertbe, s ott sok különféle tárgyakról beszélgettünk; — ő nekem a többi között azt említte, hogy ő ugyan nem hiszi, hogy Borbély Bécsbe, de csak Pestre is eljőjjön velem, kivált ha Gróf

Keglevich nem fog jönni, melyet én kevéssel ezután ugyancsak a feleségétől is hallván, Borbélyt magát megkértem, hogy szándékát nekem nyilatkoztatná ki, hogy így a rólam teendő rendelés iránt azonnal irhatnék a Grófnak, — de ő ismét megígérte, hogyha már egyszer szavát adta, azt semmi esetben meg nem másolja. Így én meglevén nyugtatva, egygyel s mással töltém délig az időt. — Laczi Répássyval elment Bihar vgyébe, bizonyos peres dolgoknak elintézése végett. — Ebéd után elútván a Zoltán Jancsi szüntelen való karmazszirozását nézni, egy külön szobába mentem, s ott a „*Scriptores rerum Hungaricarum*“ nevű könyvet olvastam; — estve pedig Borbély kártyázás és borozás közben Lisz chirurgussal több rendbeli nevetséges dolgokat csinálván, 12-ig Zoltán Jancsival együtt azoknak szemlélője valék. Szép meleg, estve felé hives idő volt.

22. *Vasárnap.* Reggel felpakolván, s Patayéktól elbúcsúzáván hárman, ú. m. én, Borbély és Zoltán Miska a Borbély Wurstján valahára csakugyan kiindultunk Madáról. Kiindultunkkor Borbély azt mondá, hogy még ma török szakad Debreczenyben, holnap pedig Roffon kelletik lennünk, a hol két napot mulatván, Szilváásra, s onnan más két nap mulva tovább fogunk menni Bécs felé. De ezen szép fel tett cél csakhamar egészen másként ütött ki, mert ebédre a Kis Cserére Kállay Gergely m. a. Ispánhoz mentem, s onnan 4 óránál előbb ki nem indulván, Geszterédnél tovább ez napon nem meheténk. — Egy Bessenyődi köznemes jelen levén ekkor Kállaynál, hosszasan előadta a Molnár Guszti apjának élte leírását, nevezetesen azt mondotta, hogy kálvinista rector, s olyan szegény ember volt, hogy egyöltő fejer ruhájánál többje nem levén, az alatt, míg azt a gazdasszonya kimosta, mindenkor mezitelen feküdt a gazdasszonya ágyában. Geszteréden Fintáékhoz szállottunk, de csak Gábort találván otthon, a Balkányban levő Marczinak utána mentünk, kit is Balkány alatt szemközt érvén, vele együtt visszajövének Geszterédre, — s itt az egész estvét, minthogy Fintáék nagyon szivesen láttak, s Borbély szokása szerint ezekből is tréfát űzött, sok nevetések között tölténk el. Hives szeles idő volt.

23. *Hétfőn.* Itt Zoltán Miska tőlünk el vált s így mi csak ketten folytatánk tovább útunkat. 11 órára beértünk Debreczenbe, az holott a Péterfia nevű utcán a város épen canálist ásatván, egy Bethlen Gábor pénzt találtak az ásók, melyet tőlök azonnal meg is vettünk. — A kocsit a Patay-házhoz küldvén, magunk az özvegy Csáthy Györgyné örökösei könyvboltjába bementünk, kinek egy fiával ismerős is valék, — itt találám Csapó Jancsit is, s délig velök beszélgetvén, ebédre a »Bika« nevű vendégfogadóba mentünk, — ebéd után én a Borbély kérésére egy levéllel a postára menék, 4 óra után pedig Debreczenből kiindulván, a Hortobágyra jövének hálásra. Meleg, de szeles estve felé hives volt.

24. *Kedden.* A Hortobágyról kiindultunk s Nagy Iványban lovakat váltván, ebédre az aranyosi csárdába jövének. Ebéd után Madarason s Kunhegyesen keresztül korán beértünk Roffra, holott is a kertben való sétálással, s a Borbély durva bár, de elmés s bátor, noha nem a legjobb conduitú kakati Alföldy nevű öreg kerülőjével való beszélgetéssel tölténk az időt. Itt Borbélynak a Madán volt szándéka már egészen megváltozott, mert már ekkor úgy határozá előttem a dolgot, hogy holnap egyenesen

indulunk Szilváásra Gróf Keglevichhez, s ott vagy két nap mulatván, az alatt nékie az árendásai beküldik a pénzt, s így onnan visszajöven, akár jön Keglevich, akár sem, mi egyenesen folytatandjuk útunkat tovább Bécs felé, mely plánuma nekem még jobban tetszék, mint az előbbeni. Meleg, de szeles idő volt.

25. *Szerdán.* mintegy 10 óra tájban Roffról kiindulván s Bura mellett a Tiszán által menvén, Kis Kőrén és Kömlőn keresztül, délre Szárazbőre, a Bónis Feri kedves barátom lakásáról s haláláról előttem oly nevezetes Szárazbőre érénk, holott is az akkori 6. cigány muzsikája mellett, a Papp-Szász Lajos, Fáy Menyus és Gyulay társaságában vigan mulatozó vén Szemeréhez beszállván, az alatt mig a többiek a Heves vármegyében teendő alispánokról beszélgettek, én addig Papp-Szászszal esmeretségbe lépék, a ki emlité, hogy szegény Bónis Feri által leveleimről ismer, a ki engemet nékie sokat emlegete, hogy nálam jobb barátja nem volt. — Innét ebéd után Bessenyőn, Dormándon, a Csörsz Árkán, Pusztaszikszón, Makláron, Andornakon és Kis Tájján keresztül Egerbe érénk, hol a Lyceumot, s a török templomot megnézzvén, a Borbély fiskálisához Nánássyhoz menénk, oda jött egy Subics Sándor nevezetű ifjú is, a ki már előttem egy véletlen kezemhez akadt bohós leveléről esmeretes volt. Estig ott mulatván, vacsorára haza mentünk az Oroszlányhoz, a hol szállva voltunk, s ottan Zábráczy főfiskálissal, Subicscsal s vagy 3. Maczuhelli tiszttel sokáig beszélgettünk. Hives szeles idő volt.

26. *Csütörtökön.* Reggel Egerből kiindulván, Fel-Németen, Szarvaskőn (a Telekessy egri püspök fogsága helyén; Mónos Bélen és Apátfalván keresztül Szilváásra értünk Gróf Keglevich Miklóshoz; Apátfalváról kilátszott Mikófalva az öreg Bekény bitoka, Balaton a Fodor Guszti lakhelye, és Békő, a Béla király hajdani menedéke. Keglevichnél ott találtuk Báró Prónayt, Irsay Jósefet, egy kóborló francziát s ugyanolyan németet, a kik a Sáfárral Papp Palival együtt fel levén már készülve a vadászathoz, mi is kénytelenek valánk velük együtt a meredek Bükkes hegyeket megmászni, — melyeknek tetején a Gróf üveghutájában ebédelvén, s ebéd után a hosszas beszéd s poharazás közben a vadászat senkinek is eszébe nem jutván, de e mellett a sűrű jég is nagyon elkezdvén esni, estve felé nagy ügygyel bajjal ismét visszatérénk, úgy a mint jövének. Estve én, Borbély, a franczia s a német egy szobában hálván, Borbély a francziát leitatta, s a Ministérium ellen nagyon csúnyán kezdvén beszélteni, a szobából kivetette. Hives szeles idő volt.

27. *Pénteken* jó darab ideig szenderegven minekutána felkeltünk, lementünk a kálvinista paphoz, s ott szalonáztunk és a francziával disputáltunk. Innét vissza menvén, minekutána Borbély a Gróffal magányosan beszélgetett volna, engemet is behivatott s ott adta értésemre, hogy már ő mostan Bécsbe 20-dik augustushál elébb (amikor a Gróffal együtt fog indulni) nem jöhetvén csak Pestig fog velem jönni, s kért hogyha lehet, azt a fél napot már töltsük ottan, — mely kívánságában én, bárha nehezen esett is ily véletlen megcsalattatásom, titkolván zavarodásomat, s azon fél nappal nem sokat gondolván veszteni, megegyeztem, — noha a Gróf egész háza, társasága s magaviselete nekem nem nagyon tetszven,

azonban a Sáfárja által is megsértetve levén, örömet szerettem volna Szilvásról szabadúlni. — Estve a vacsoránál Borbély a francziával összekapván, Rsay a francziát korommal bekenette, — mely után mindnyájan bemenvén a Gróf hálószobájába, a Gróf, Borbély és Prónay egész virradtig iddógtak, én pedig ott szunyókáltam. — Prónay sokat beszélt arról, hogy ő a sógrától Almássytól mindeneget meg tud, — s azt is mondá, hogyha Borbélyék a dolgukat jól el nem intézik, megeshetik, hogy két esztendei fogságot is kapnak; — éjfél után feküdni mentünk, de a részeg francziától félvén, a billiárd szobában aludtunk. Hives szeles idő volt.

28. Szombaton, ismét sokáig elaludván 10-kor felkeltünk, s bementünk a Grófhöz, a ki még a Sáfárjával együtt egy szobában heverészett. Minekutána mindent felpakoltattunk volna, Borbélyt még mind a Gróf, mind pedig a Báró nagyon marasztá továbbra is, — a ki csak azt felelvén, hogy hiszen ő igen szívesen maradna még egy hétig is, ha én nem volnék, a Sáfár ezen sértő szavakkal: »hiszen ezt az olasz katonát (azt gondolván, hogy én a más szobában nem hallom) majd elküldjük valahogy« annyira felbosszantott, hogy tovább egy szempillantig sem akartam maradni, hanem Borbélyt a tovább menetelre serio felszólítottam, a ki is látván, hogy nem a legjobb kedvem van, azonnal befogatott, s a paphoz muzsikával, s egy cigányt elől tánczoltatva lemenvén, onnat épen 12 óraker el is indultunk. Az uton a Borbély nagy kérésére kijelentvén bajomat, — ő tovább egy fél óránál össze csókolva kért, hogy az ő barátságáért engedjek meg a goromba Sáfárnak, s curiose tudakozgatott, hogy ha vajjon a Gróf nem sértett-e meg valamivel? — Továbbá azt ígérte, hogy még ma Roffra, onnan holnap Pestre indulunk, hahogy pedig sok pénzt kap, Bécsbe is felkísér. A Giliska hegynek menvén, a szemközt talált palóczokkal sok tréfánk volt, a kik ki nem akarván térti, könyvet vettünk elő, s kiolvastuk; — 3 órára délután Egerbe értünk, holott Borbély a fiskálishoz menvén, s azt otthon nem találván, ismét kért, hogy már ma maradjunk ott; — melyre én bárha kelletlen is reá állván, a Vármegye archivumát, a Lyceum Bibliothecáját, az érsek által építendő új nagy templomot, melynek modelljét az érsek inzsenieurje megmutatta, s az érsek kertjét megnézegettük. — Vacsoránál egy Kubinyi nevű cserepár Cadét, egy nagyon derék lengyel származású tisztjével, továbbá Ulmannak egy Pethő nevű tiszttartója s a fiskális Nánásy jöttek a vendégfogadóba, — ezen tisztartótól hallottuk, hogy a Vice Cancellárius ifj. Báró Eötvös Ignác, kedden Ulmannál lesz Kompolton 1800. darab legfinomabb birka juhokat kap Ulmanntól ajándékba, melyeket ezen tisztartó fog kiválogatni. Hives szeles idő volt.

29. Vasárnap. Borbélynak ismét a fiskálisával levén dolga, korán ki nem indulhattunk. Gosztónyi Referens assessor is oda szállt az Oroszlánhoz, de csak kevés ideig mulatott. Mi Egerből kiindulván, Bessenyőn ebédeltünk, s délután mintegy 6 óra tájban haza értünk Roffra, a hol a szétküldött emberektől csak azt a hirt kapván, hogy pénzt sehonnan sem hoztak, Borbély ismét azon kért, hogy már megengedjek, holnap reggel maga megy utána az árendásainak, s az öcsce is, a ki szinte árendása haza jöven, holnapután elindulunk. Estve az öreg Alföldyvel

sokáig beszélgettünk, de nekem nem a legjobb kedvem volt. Borongós, hives s esős idő volt.

30. *Hétfőn.* Reggel Borbély ismét azt mondotta, hogy már délig nem mehet az árendásaihoz, minthogy mindnyájan a Thúri vásáron vannak s csak esvére jönnek elő, hanem délután elindul s meg lehet, hogy még ez éjszaka, de holnap délre bizonyosan előjön s délután elindulhatunk, — melyre én csak azt felelém, hogy nehezen hiszem hogy legyen belőle valami, — ő mindazáltal a forspontról a rendelést megtette s ebéd után el is ment, — én pedig egy darabig ezen című munkát olvastam: »Über dem politischen Zustand von Europa im Jahr 1832«, azután napszállatig a jegyzéseimet irtam, — napszállat után egész estve Alföldyvel beszélgettem. Reggel tiszta idő volt, délután borongós s nagy zápor esett.

31. *Kedden.* Borbélyt délig is, délután is hasztalan várván, unalmas időmet részint azon tegnap olvasni kezdett könyvnek bevégzésével, s egy más ilyen címűnek: »Eine Stimme aus Ungarn« átolvasásával, részint pedig az Alföldyvel való beszélgetéssel töltém. Vacsora után mindazáltal reményem felett Borbély megérkezett, — de ebben sem volt köszönet, mert nyögve panaszkodván, hogy a pusztán tegnap milyen rosszul lett, s még most is nagy hányása és laxálása vagyon, előre elértém, hogy ez épen annyit tesz, mintha mondaná, hogy holnap nem indulunk, — holott pedig a már megérkezett szolgabíró öcséséhez Sámuelhez mindketten elmenvén s Fürj esküdtöt is ott találván, a savanyú vizezés közben annyi baját sem mutatta mint én. Itt sokáig mulatván, csak későn mentünk haza aludni. Hives szeles idő volt.

Augustus, 1. Reggel Borbély felkelt épségben s egészségben, de egy félóra mulva ismét bajáról kezdvén panaszkodni, — s olyan beszédekot tevén, melyekből könnyen észrevehetém, hogy egy köröm feketényi kedve sincsen Pestre jönni, megszólítám, hogyha kedve nincsen, egy cseppet se erőltesse magát, hanem csak szekeret kerítsen, elmegyek én magam is, s még azt sem kívánom, hogy ígérete szerint a maga Wurstján küldjön, csak hogy ha lehet, még délig induljak el; — melyet ő nagyon kedvesen vevén, a gazdájának megparancsolta, hogy lovait s szekerét ebéd után elkészítse, mi pedig a Szbiróhoz menénk s ott ebédelénk, — ott hallottam azt az ámbár nem egészen bizonyos hirt, hogy B... .. né Recsky Banditól, a ki a jószágát árendálja, teherben van, s hogy Bandit több társaival a Parádon elkövetett excessusai miatt Ulman aligha fel nem adja. Ebéd után a főszolgabírótól elbúcsúzván, s Borbély Miska egy az ágensének szóló levelet adván kezembe, azzal az ígérettel váltam el tőle, hogy dolgának mibenlétét az ágenstől és a Gróftól megtudván, azonnal fogom levelem által Bécsből tudósítani. Roffról tehát e szerint valahára csakugyan kiindulván Kis Éren és Mihály Telken keresztül, éjszakára meg lehetős későn Jász Berénybe értem s ott a vendégfogadóba beszálltam. Ámbár tiszta, de nem a legmelegebb idő volt.

2. *Csütörtökön.* Reggel Jász Berényből kiindulván, délre Szecsőre értem, holott a Jászberényi nótáriussal Beleznay nevűvel ebédelvén, s még Keresztúrban a lovakkal egy keveset kapatván, napszállatra beértem Pestre, holott is a grófi háznál a házimesteren és József nevű inason kívül

senkit sem találtam. József azt mondotta, hogy a Grófné épen ma ment ki Guszti Comtesse Szirákra, s csak Jeanette Comtesse maradt benn, s hogy a mint hallotta a Gróf e f. hónap 8-kán itt lesz Pesten; — ennek én bizonyosan végére akarván járni, bevártam míg a kulcsár előjött, de egyebet ő sem tudott annál mondani, hogy a Grófot várják ugyan, s a mint ő a Grófnétől értette 10-kre, de irántam tett-e rendelést, azt nem tudja? — Én tehát addig míg Petrovicstól bizonyosabbat tudnék elmentem járkálni a városra, de senkit esmerőst nem találván, haza jöttem. Késő estve Petrovics haza jött, s azt mondá, hogy épen jó, hogy elő jöttem, mert ő már azt gondolta, hogy én Pestet elkerülvén, azóta talán Bécsben vagyok, holott épen tegnap előtt vette a Migos Gróftól a levelet az eránt, hogy 12-dik Augustusban már itt levén maga is Pesten, várjam be a lejjövetelét, — a mely nékem annyiban örvendetes hír volt, hogy így egy néhány fomat megkimélem. Délig is ugyan, de kivált délután nagyon meleg idő volt.

3. *Pénteken.* Reggel elmentem kalapot vásárolni, annakután pedig még Ránkon hallván Dengelegitől, hogy Vadnay Berta Hubaynál jurátuskodik, őtet felkeresém s valósággal reá találék, a ki szobájába beléptemkor hirtelen el nem eservén, csak bámult s nézett reám, — végtére kevés pillanatok mulva csakugyan eslemervén, mindkét részről sok jeleit adának már rég idők mulva véletlen lett összvetalálkozásunkból származott örömnünknek, — itt véle egy darabig beszélgetvén, Apostolhoz menénk, ott találtuk Petőt is, s említették, hogy ők most hárman a Censúra letételéhez készülnek; — hogy Sárközy Jósi laudabilis, Thomka Sándor praeclarus. Kunch Lajos pedig sufficiens calculust kapott. Délben Apostollal a Csillaghoz mentem ebédre, onnan eljöttünk hozzám, s tőlem ő correpetitióra menvén, én egy darabig itthon a jegyzéseimet írák, azután járkálni mentem. A kigyó-utczában Matkovich Balázsszal és Thódival találkozék, s vélek együtt a Wurmhoffba menék, ott egy kevés ideig mulatván, midőn hazafelé jönnék, Thomala előtt Tar Sándort találám, a kivel együtt Apostolhoz mentem. Tar Sándor említette, hogy Bekényék a napokban s a mint gondolja a jövő Hétfőn bejönnek Gyömrőről Pestre. Apostolnál egy kevés ideig mulatván, elmentünk járkálni, s a járkálásba beleútván, Bertával feljöttünk hozzám, — s itt régi szeretőinkről sok hónapok óta nem beszélvén már egymásnak, azokról enyelegtünk. Berta említé, hogy ő neki azóta egy bizonyos K. Czili, Hajdú városi kerület volt fiskálisának leánya volt a szeretője, s annak már meg is ígérte, hogy elveszi, de e tavaszon májusban hecticában meghalt. Egész 11 óráig eféle dolgokról beszélgetvén, ő akkor haza ment, én pedig lefekvém. Tiszta meleg idő volt.

4. *Szombaton.* Reggel lementem Petrovicsához s ottan Szirmaynak Szathmár Vgyéről írott könyvét elővevén, azt olvasgatóm; — ebédre a Csillaghoz, onnan Vadnay Bertához mentem, s ott ezen czimű theatrum darabot: »Anna von Bretagne« olvasgattam 4 óráig, ő pedig tanult, — 4-kor ő correpetitióra menvén, én haza jöttem s 6 óráig a jegyzéseimet írtam, azután hozzá mentem s ott mulattam 10 óráig. Mostan is erősen állította hit alatt is, hogy ő Karsa Julcsát nem egyszer megcsókolta.

Tőle haza jöven, egy darabig a Nagy históriáját olvastam. Tiszta meleg idő volt.

5. *Vasárnap* felöltözvén, elindultam a templomba, de már későn menvén, elmentem a Wurm kávéházba, holott nem nagy multságomat lelvén, haza felé tértem, s ép a házunk előtt Ferenczivel a kállai postamester fiával találkoztam; — ezzel csak egy néhány szót szólván, ebédre a Csillaghoz, onnan Vadnay Bertához mentem s ottan 4 óráig azon tegnap elkezdett theatrum darabot olvastam, akkor haza jöven 6-ig itthon a jegyzéseimet irtam, 6-kor ő hozzám jött s 11-ig pipázgattunk és beszélgettünk, — elmenvén pedig éjfélutánig Kazyt olvastam. Nagyon meleg idő volt.

6. *Hétfőn* reggel darab ideig felöltözetlen olvastam, annakutána az atyámnak és Patay Jancsinak levelet irtam, — leirván a postára vittem s Petrovichhoz egy kisség betekintvén, ebédelni mentem; — ebédután egy Vida nevezetű ifjú prókátor a Soós Jancsi laktársa elhítt magához körtvélyezni s Jancsival a Consiliumi hivatal terhes környüállásairól jó darabig beszélgetvén 3-kor hazajöttem, s 6-ig a jegyzéseimet irtam, 6-kor Apostolhoz mentem, s tőle 2 könyvet hoztam olvasni ú. m. a magyar tudós társaságnak „*A magyar helyesírás*“ és Gróf Széchenyinek „*A magyar játékszinről*“ irott munkáját. Egész estve az elsőbbit olvastam. Nagyon meleg idő volt.

7. *Kedden*. Reggel mintegy 10 óráig az ágyban a Széchenyi munkáját olvastam, annakutána Vadnay Berta hozzám jöven s nálam mulatván 11-ig véle beszéltem, 11—12-ig ismét Széchenyit olvastam, akkor Apostolhoz, onnan a Csillaghoz ebédre mentem; ebéd után Baranyay elhítt magához s egy ideig nála beszélgetvén, haza jöttem, s napszállatig a jegyzéseimet irtam. Az ablakból néztem a Nádorispáni magyar lovasezered Ezredes főhadnagyának Német Károlynak nagy katonai parádéval történt temetését, a ki kun születésű levén, közkatonaságból ennyire ment s magyar nemességet is kapott. — Napszállat után elmentem járkálni a hidra, Döbrentey Gáborral is találkoztam, aki említvén, hogy a tudós társaságnak a jövő hónapban gyűlése tartatandván, szeretné ha a Gróf tovább is megmaradhatna Előülőnek, mindazért, mivel hivatalát nagy szorgalommal viszi, mind pedig azért, nehogy a következő Előülő a már ő általa felállított alapokat felforgassa. Innen Vadnay Bertához mentem, de őtet honn nem találva haza jöttem s 11 óráig a Kazy históriájából Abaúj vgyét érdeklő dolgokat jegyezgettem ki. Délig esős, dél után borongós idő volt.

8. *Szerdán* reggel darab ideig Kazyt olvastam, annakutána felöltözvén Fogarassyhoz mentem, a ki nagyon szívesen látván, egész 2 fertály egyig nála mulattunk, többféle tárgyú dolgokról beszélgettünk, s a Principálisnéja is bejövén, annak bemutatott; — végezetre kérvén, hogy ne legyen hozzá genirozva, hanem őszintébb barátsággal, a „*Choix de Lecture Francaise*“ — nevű munkának 2 darabját elhozhat olvasni, s egyenesen a Csillaghoz mentem ebédelni, — onnat ebéd után Vadnay Bertához, oda jött valami Szepessy Szabó nevű miskolczy úr is s Bertának hosszú levelet adott exhibeálni, — az elmenvén, mi elmentünk a vaczi-

útra onnan pedig Bekényéket volt szándékom felkeresni, de czudar széles idő levén, haza jöttem, s a „*Choix de Lecture*“ etc. könyvet olvastam egész 6 óráig, míg a kulcsár haza nem jött; ő pedig előjövén 11 óráig véle beszélgettem. 11—12-ig ismét Just olvastam. Meleg, de erős szeles idő volt.

9. *Csülörtökön* reggel darab ideig a „*Choix de Lectures*,“ könyvet olvastam, annakutána felöltözvén Apostolhoz mentem, a kit véletlen ágyban fekvé s nagyon gyengén találtam, — a mint mondá, régen rosziul érezvén magát, Stáhli Doctor 12 pióczát rakatott a nyaka gödrére, s azok annyi vérét elszívták, hogy egyik kezét sem birta a legkevésbbé is mozdítani, — de már jobban van. Ebédre a Csillaghoz mentem, ott egy Harsányi nevű Pataki Supplicáns Deákkal találkoztam; — ebéd után Vidával Apostolhoz, onnan Tar Sándorhoz mentem s Somossy Samu is ott levén 5-ig ott beszélgettem; — innen haza jöttem s 6-ig a *Choix de Lecturt* olvastam; azután pedig Kazyból az Abaúj Vármegyére tartozó dolgokat írkáltam egész 10 $\frac{1}{2}$ óráig. A kulcsár beszélte, hogy Német Károly Oberstlieut. miatt a papok perlekednek holta után, mert Kálvinista léttére Pápista papokkal temették el. 11—12-ig a *Choix de Lectürt* olvastam, az első darabját elvégeztem. Meleg idő volt.

10. *Pénteken*. Reggel a kulcsár valami hallatlan olcsó reggelire hitt el, — s tapasztalás végett el is mentem. A Király-útczába vitt az ú. n. Kofák kávéházába s ott 8. krért ittunk két-két findzsa kávé és egy-egy zsemlyét, még e mellett a czukrot is kényünkre bizták. Innen haza jövén, délig Kazyból jegyzéseket irtam. Ebédre a Csillaghoz mentem; Apostolt is ott találtam már felgyógyulva. Innen haza jövén, lementem egy kevéssé Petrovicshoz s véle beszélgettem. Említette, hogy nékie a Grófné itt Pesten nem létében, kosztjára tett költségét mindig kiszokták fizetni. Olvasni való könyvet kérvén tőle, *Virág magyar századjai*t legjobban ajánlá, s a Grófi könyvtárból által is adván, én felővék, s azt olvasám egész 10 óráig estve. Tiszta meleg idő volt.

11. *Szombaton* reggel egy darabig a *Choix* etc. könyvet olvasám, annakutána Kazyból irogattam. Ebéd után elmentem egy kevéssé Apostolhoz, onnan hazajöttem s a *Choix de Lecture Française*t olvastam egész 11 $\frac{1}{2}$ óráig; s mind a két darabját elvégeztem. A Grófné megérkezett, s tiszteletére is kívántam lenni, de vendége levén, holnapra marasztotta, Jeánhoz voltam vacsorára. Meleg idő volt.

12. *Vasárnap* reggel elmentem Vadnay Bertához. Ott találtam 3 Máramarosból jött Jurátusnak esküvendő fiatal embert is. Innen haza jövén, bementem a Grófnéhoz tiszteletemet tenni, a kit egy kevéssé rossz egészségben lelék, említé, hogy a Gróf Laczival együtt még ma megérkezik, holnap itt mulat s holnapután megyen ki Szirákra. Kevés beszélgetés mulva tőle eljöttem s Kazyból irogattam. Ebéd után Virágot olvastam. Estve felé kimentem a Hidra járkálni, nehezen várván a Grófnak megérkeztét; vacsorára Jeánhoz mentem. Onnan haza jövén Petrovicshoz btekittettem, s ottan midőn épen a Gróf elkéstéről pipa közt beszélgetnénk, kocsizörgést hallunk, — s a Gróf megérkezik. Mi örömnkben leszaladtunk eleibe a garádícsón, s a bennünket összevecsokoló Laczit karon

fogva vezeték fel. Laczi a Grófnéhoz szaladván, csak ennyit szólott: a szobád már vár Bécsben, mostan festik, — együtt fogunk menni, — 11 óra után már ismét kijöven a Grófnétól felszaladt hozzám, s együtt lemenvén pipázgatni az ő szobájába, 12 órán túl fel beszélgeténk. Előadta, mennyit czivódott a németekkel, — mennyi sok dolga volt, — s hogy egyéberánt nagyon kedvére töltötte idejét. — Ma a kávéházban azt hallottam, hogy az ifjú királyt Ferdinandot Badenben egy német pensionatus tiszt, csak azért hogy 500 ftnyi pensióért való folyamodására csak 100-at resolvált, — a kertbeni sétáltában, orozban agyon akarta löni, de csak a bal karját sebesíté meg, s azután önmagát is főbe próbálta löni, de elhibázván a lövést, minekutána még egy harmadikat, ki ötet megakarta fogni, agyonlőtt volna, csakugyan elfogattatott s a katonai törvény-hatóságának által adatott. Ezt Laczi is igazlá. Délelőtt Fogarassynál is voltam s a 2 db könyvét haza vittem. Tiszta meleg idő volt.

13. *Hétfőn.* reggel Laczihoz, ott darab ideig mulatván a Grófmhoz bementem, s a Patay V. Ispán által küldött levelet átadtam néki, ő elolvastván csak ennyit felelt reá: »ezen már átestünk, elmozdítottak kéréseiktől« (t. i. Borbély és Keglevich). — Ennekutána egy kevésse beszélgetvén végtére ennyit mondott: »No hát holnap ki jön az Úr velem Szirákra, s ott lesz míg Bécsbe nem megyünk«, — ezzel én kijöttem s elmentem Vadnay Bertához, ott volt Oroszlányi is, és egy más idegen Jurátus, — délben a Csillaghoz mentem ebédelni. — Apostolnak említém, hogy Laczi Gróftól hallottam hogy őszszel bizonyosan Diaeta lesz; — ebéd után Vidával elmentem a Magyar-utczába egy Csizmadiához csizmát venni, — onnan Tar Sándorhoz, s Somossyval és Jelenfivel ott beszélgettem 6 $\frac{1}{2}$ -ig, akkor haza jöttem s egy darabig Virágot olvastam, annakutána a Szirákra viendő holmimat pakolgattam össze, — midőn már készen valék, akkor üzene fel a Gróf a kulcsár által, hogy holnap már velök nem megyek, hanem a napokban a sziráki tisztartó be fog jönni, s azzal leszek kimenendő, — a mi ugyan nekem nem a legörvendetesebb hír volt, minthogy itt mindazon időtől óta melyben megérkeztem, kész pénzemen kellették élnem. Vacsora után még egy ideig Csécsit olvastam. Meleg tiszta idő volt.

14. *Kedden.* reggel lementem Laczihoz, onnan a Gróf behivatván magához, egy bepecsételt levelet adott a kezembe, hogy azt atreszirozzam Gróf Reviczky ő excell.-nak; és egy csomó írást, hogy azt vigyem el Kubinyi Miklós úrnak azzal az üzenettel, hogy a Gróf meg van ugyan elégedve az allegatióval, mindazáltal a Molnáriána Collectióból provocált Cur. Decisiókat jó lesz adnectálni, mert meglehet hogy Máramarosban nem igen forog kézben. Ez pedig az Erdélyi Gróf Telekyek által, emezek ellen a Dolhai uradalom eránt indított osztályos per volt. Midőn a pert az üzenettel Kubinyinek által adtam, kérdezte, ha nem testvére vagyok e a Munkácson lakó Jászaynak; én mondtam hogy az vagyok, s ő ekkor így szólott: az derék ember, azt esmerem, igyekezzen öcsém-uram is hogy olyan ember váljon belőle, ismét kérdvén ha nem vagyok-e Bécsben a Gróffal. Én mondtam, hogy oda fogok menni, azt felelé: igen okosan, nagyon okosan teszi öcsém uram! — A Gróf már mostan ottan

sokat tehet, csak igyekezzék minden módon kedviben járni, s minden kötelességeit pontosan elvégezni. Ezután hazamentem és Kazit extraháltam, azután az Allgemeine Zeitungot olvastam. Reggel a Gróf mikor elment, azt mondotta, hogy egy pár nap mulva majd kimegyek én is a Tisztartóval, mert most a hely szűk volta miatt nem mehetek. Tőle hallottam, hogy bizonyosan lesz Diaeta, még pedig igen rövid idő mulva; — az erdélyieké pedig most már elmarad. A Grófné nagyon eljlesztett, hogy igen rosszul nézek ki, s nagyon sárga vagyok. Pethőtől hallottam, hogy Ferenczynek írták Kállóból, hogy Ördög megbolondult, és Erős Feri alsz. bíró megholt. Szép tiszta s meleg idő volt.

15. *Szerdán.* reggel felkelvén, délig leveleket irtam; délután elmentem járkálni a Dunaputra, s ott Tasnády István bátyámmal és Kunch Lajossal beszélgettünk. Kunch beszélte hogy ő mostan egyenesen megyen Bécsbe az Eszterházy Regementbe Cadétnek. 10—11-ig Virágot olvastam. Meleg idő volt.

16. *Csütörtökön.* 10-ig a leveleket készítettem a postára, délig Virágot olvastam. Ebéd után Somosköy Tóni jött hozzám az öcscsével együtt, kiket én felvezetvén a magam szobájába, a már rég nálam hevert portraitját által adtam; azután lementem Petrovicshoz és ott, a *Cornides* munkáit olvastam, melyet kiadott Béla király nevetlen írójáról; 7-kor feljövén *Virágot* olvastam; 9—10-ig ismét. Rendkívül meleg idő volt.

17. *Pénteken.* 10-ig *Virágot* olvastam, 10—12-ig festegettem; ebédután *Virágot* olvastam, 6¹/₂-kor elmentem járkálni, 9-kor hazajöttem, 10¹/₂-ig *Virágot* olvastam. Igen meleg idő volt.

18. *Szombaton.* Délig *Virágot* olvastam, délután 4-ig is, s az első darabját elvégezvén, azt Petrovicsnak levittem, s a 2-dikat felhozván 7-ig azt olvastam; ezután Sós Jancsival járkáltam 8¹/₂-ig; akkor haza jövén, éjfélutáni 1 óráig verseket szerkesztettem. Tiszta meleg idő volt.

19. *Vasárnap.* 10-kor felöltöztvén, Sós Jancsihoz menék; ebédután 6-ig itthon verseket szerkesztetek; azután járkáltam 8-ig; akkor a Jáánhoz mentem vacsorára, a hol Olgyayval találkozték; véle úgy egyeztem hogy holnap 10-kor ő hozzám jön, s elmegyünk Budára a Sz. István király jobbát megnézni. Délig igen meleg idő volt, délután enyhültebb idő volt.

20. *Hétfőn.* Reggel a sziráki tisztartó feljövén hozzám említette, hogy holnap délután kiindulunk Szirákra; — azonban Sz. István király napja levén s Olgyayt várni elunván, a tisztartóval elmentünk Budára, de ámbár mind a várbeli templomot, mind pedig a Mátyás király templomát bejártuk, sem a Sz. István jobbát, sem valamely nagy parádét nem láttunk. Reggel esős, délután tiszta meleg idő volt.

21. *Kedden.* Reggel a sziráki tisztartó feljött hozzám s azt mondotta hogy 10 óraker elindulunk; én tehát minden vinni valómat összepakolván, Petrovicshoz lementem búcsúzni. A tisztartó is oda jövén, arra bírt, hogy addig míg a kocsijára holmit felpakolnak, menjünk el az öreg Kleinmanhoz; el is mentünk s ott vártuk egész 2 fertály 1-ig a kocsiját. 2 óra után Pestről kiindultunk. Czinkotán túl Zsarnay Imrét, Gödöllőn innen Lánczyt a septemvirt találtuk. Aszódon elesteledvén, forspontot váltottunk, 11 óra tájban Szirákra értünk; a tisztartónál háltam. Ezen

Kun nevű és kun születésű tisztartóról meg kell azt jegyeznem, hogy egyenes magyar szívé s meglehetősen tudományos esmeretű. A kunok kapitányára Somogyira nagyon panaszkodott, hogy a nemes embert annyira szekirozza, hogy ő is kénytelen az ott levő, bárha szép jószágát eladni. Igen meleg idő volt.

22. *Szerdán.* Reggel kávézván a tisztartónál, az ő vezérlése alatt a kastélyt környező sűrűfák közt csinált csavargó úton feljövék a kastély napnyugoti részén; a hol a hely még árnyékban levén, a Grófi család éppen kívül kávézott, a hol a Grófnénak s Zsanét Comtessenek kezét csókolván, a Dvornikovics vén kisasszonynak Rédvernének, a francia leánynak, József Grófnak s Űzseninek mély főhajtást tevé, Laczi Gróft pedig összeve csókolván, egy kevés ideig idejöttem történeteit beszélém el a Grófnénak; azután pedig Laczival — a ki igen nagy örömet mutatva megjelenésemen, az ő szobájába bemenvén, részszerint beszélgettünk, rész szerint olvastunk ebédig. Ebédhez bemenvén, Guszti Contesset, a kit már legjobban ohajték látni, az ebédlőbe találám, s kezét csókolván neki, az egész ebéd alatt bárha mellettem ült legyen is, minthogy már az ilyes grófi ebédektől s társaságoktól elszoktam, egy szót sem szólottam, hanem komoly arczvonásokkal ettem szorgalmasan. Ebéd után a billiárt szobába menvén be mindnyájan kávézni s a grófné a Journal de Debatte-ból kezdvén olvasni, egész 6 óráig azt hallgattam. Akkor Laczival pipázgatni menvén, vacsoráig olvastam *Katonát*; ő pedig a Kupa vezértörténeteit kezdvén drámában leírni, nekem amit dolgozott azonnal elolvasta. Vacsoránál a Comtesse Guszti ismét mellettem ülven, beszélgetni kezdett velem. — — Vacsora után a számomra rendelt igen csinos szobácskába lemenvén s a „*Theater des Dames*“ nevű könyvet levén, egy kissé olvastam, azután lefeküdtem. A mi Sziráknak s a kastélynak fekvését illeti: maga a város egy minden oldalról dombokkal körülvétt völgyben van. A Grófi kastély egy magasabb part oldalában; a mint a homlokkal oldalán levő írásból megtetszik, Királyfalvi Róth Tamás és Vattay Vattay Borbála által igen jó izléssel van építve. Az emeletszobákból a billiárdszobán keresztül egyenesen a part oldalban levő angol kertbe lehet menni; a kastély napnyugoti két szegletein ismét két torony van emelve, melyek impozáns tekintet adnak az egésznek. Meleg idő volt.

23. *Csütörtökön.* Délig is, délutánig is a Theatre des Dames nevű könyvet olvastam. Mintegy 6 óra tájban érkezett Fejérváry Miklós, azután pedig a Draskovich Comtessek. Ezek egy óra mulva tovább mentek. Fejérváry itt maradt, meleg idő volt.

24. *Pénteken.* Délig is, délután is olvastam. Lacziék vacsora előtt kimentek lovagolni alá. Borongós de meleg idő volt.

CZÉKUS LÁSZLÓ.

BERNÁT GÁSPÁR EGY LEVELE.

Pest, Aug. 3. 1856.

Kedves Gyurim!

Pár nap előtt ugyanazon tót prókátor házi miséjéről ballagván kontószagú szállásom felé, kitől havonként két hideglelést, három náthát és hét darab csömört válalok adóssági törlesztésben: kapom magam és búfelejtésül betérek az én tősgyökeres érzelmű druzsám úri-útszai mente casszinójába, . . ugyanazon szerencsétlen levegőjű úri-útszának, hol a minap az öreg Sárközyt szegény fejem rovására pusztítá ki pénzéből valami zsebtolvajjá devalvált kráglis haramia.

Az én nemes gondolkozású és józanészű druzsám maga is megdöbbenve említé legújabb játékát a characteremen sípoló pletyka frátereknek; szinte tudtomra adá ártatlanságom iránt kifejezett baráti részvétedet.

Addig is, míg e hó folytán még isten azon szerencsében részesíthetne, hogy vendégszerető házában személyileg üdvözölhetnék és a rajtam paczkázni akaró otromba cásus valódi elbeszélésen jó izűket kaczaghatnánk: igen igen köszönöm nemes szived sugallata szerint árasztott részvétedet; valamint tudósítlak az iránt is, hogy ezen piszkos ügyben gyalázatos szerepet játszó vad báró fecsegési marhaságát a világ legnagyobb hatalma — a journalistika — fogja nevében megbüntetni s engem visszahelyezni azon szent állomásra, a hol születtem, a hol éltem s a hol halni fogok, . . tudnillik a becsület és mocsoktalan jellemiség szűz oltárára.

Egyébiránt az engem bensőleg ismerő emberbarátok védbeszédre nem szorulnak; a rólam gyanút ápoló pletyka buvár pedig maga az igazi privilégiált tolvaj és szennyes teremtmény mind testben, mind lélekben.

Minap ezen dologért siettem tőled oly nyakra főre. Hiszem, hogy ezen nyugtalanságot mind helyeselni, mind megbocsátani fogtad.

Tisztelt családdoddal együtt üdvözöl barátod

Bernát Gazsi.

Kívül: T. cz. idősb Szilassy György urnak
p. Pilis

Pándon.

A veres viaszba nyomott gyűrűpecséten az ősi Bernáth czímer látható. A pecsét mellett ez a négy név olvasható: Pólya József, Bernát Gáspár, Tóth Gáspár, Kapczy Tamás. E nevek mind, talán Pólyáé is a levél tartalmával vannak összefüggésben s hihetően Szilassy kezétől származik a feljegyzés. A pletyka és cásus, a miről a levél szól, azt az alakot gyanítatják, a ki »a nemzet bárója« néven volt ismeretes mindenütt, de legfőképen Budapesten és Balaton-Füreden. A világ nagy hatalma aligha avatkozott annak idején a felháborodással emlegetett pletyka buvárnak megbüntetésébe, de azért, a kik a levélírótól régtől fogva ismerték irodalmi működéséért, elmés képtelenségeiért kedvelték, azok az ő »mocsoktalan jellemiségében« sohasem kételkedtek. Ezek közé tartozott a jeles gazda és pomolog Szilassy György is, a kihez a levél intézve volt. — A levél írójának eredeti egyéniségéről, annak halála után húsz évvel, 1893-ban Vadnay Károly tartott a Kisfaludy-társaság egyik ülésén felolvasást, felújította halványuló emlékezetét. Nem nagy számmal maradt levelei közül ezt, mely az író és ember jelleméhez egy vonást szolgáltat

Közli ÁDÁM KÁROLY.

CODEXEINK FORRÁSAI.

III.

Czech-c. 165. 1.

De sancto Michael archangelo.

Sancte Michael Archangele domini nostri Jesu Christi, qui venisti in adiutorium populo dei, subveni mihi apud altissimum iudicem, ut mihi peccatori donet remissionem omnium peccatorum meorum propter magnam miserationum suarum clementiam. Exaudi me clamantem sancte Michael atque invocantem te, et adiuua me maiestatem domini deprecantem et interpella per me gemiscentem et fac me liberum ab omnibus peccatis meis. Insuper obsecro te praeclarum atque decorum summae divinitatis ministrum, ut in novissimo die benigne suscipias animam meam in sinu tuo sanctissimo et perducas eam in locum refrigerii pacis et quietis, ubi sanctorum animae cum laetitia et inenarrabili gaudio futurum iudicium et gloriam beatæ resurrectionis expectant. Amen.

Versus: Ascendit fumes aromatum in conspectu domini, de manu angeli.

Oratio.

Deus cuius claritatis fulgore beatus Michael praececlit agmina angelorum, praesta quaesumus, ut sicut ille domo tuo principatum meruit possidere coelestem, ita nos ejus precibus vitam obtineamus aeternam. Per dominum.

Czech-c. 159. 1. — Pest-c. 50., 91., 102., 124. 1.

Oratio.

Domine Jesu Christe, qui beatæ Annae tantam gratiam donare dignatus es, ut gloriosissimam virginem Mariam matrem tuam in utero suo portare mereretur, da nobis quaesumus per intercessionem ipsius ac dilectissimæ filiae suæ Mariæ matris tuæ propitiationis abundantiam, ut per illarum intercessionem sacratissimas ab omni periculo corporis et animæ nos defendas et ad gaudia coelorum perducas.

Czech.-c. 158. l.

Versus: Benedicamus patrem et filium cum sancto spiritu. Laudemus et superexaltemus eum in saecula.

Collecta.

Omnipotens sempiterne deus, qui dedisti famulis tuis in confessione verae fidei aeternae trinitatis gloriam agnoscere et in potentia majestatis adorare unitatem, quaesumus, ut ejusdem fidei firmitate ab omnibus semper muniamur adversis.

Lobk.-c. 345. l. — Thewv.-c. 213. l.

Oratio

coram imagine crucifixi dicenda, quam qui devote dixerit, tot dies indulgentiarum meretur, quot erant vulnera in corpore Jesu tempore passionis ejus; quas indulgentias contulit Gregorius papa tertius ad petitionem reginae Angliae.

Precor te, amantissime domine Jesu Christe, propter illam eximiam charitatem, qua humanum genus dilexisti, quando tu coelestis rex pendebas in ara crucis cum divina charitate, cum mitissima anima, cum tristissimo gestu, cum conturbatis sensibus, cum transfixo corde, cum prestrepentibus membris, cum verberato corpore, cum sanguineis vulneribus, cum deficientibus rivis, cum expansis brachiis, cum confixis pedibus, cum extensis venis, cum clamoroso ore, cum rauca voce, cum pallida facie, cum mortali colore, cum lachrimosis oculis, cum vertigine cerebri, cum ardenti amore, cum gemebundo gutture, cum sitibundis desideriiis, cum amaro gustu aceti et fellis, cum inclinato capite morte obviante, cum divisione tenerrimi corporis et deificae animae, cum aperto latere, cum origine viventis fontis. In ea charitate precor te, piissime et dulcissime domine Jesu Christe, quo cor tuum amarosum scindebatur: ut sis mihi placabilis super multitudine peccatorum meorum, ut compleas in bonis desiderium meum ac bonum et sanctum finem vitae meae: necnon gloriosam laetamque resurrectionem, mihi propter tuam largissimam misericordiam tribuere digneris. Qui vivis et regnas cum deo patre in unitate.

Versus: Proprio filio suo non pepercit deus. Sed pro nobis omnibus tradidit illum.

Göm.-c. 38. l.

Hanc orationem compilavit Papa Johannes XII. concedens cuilibet transeunti cimiterium sive ecclesiam et orationem eandem devote legenti, tot dierum indulgentias, quot Christi fidelium corpora ibi sunt sepulta.

Avete omnes Christi fideles animae, det vobis requiem ille, qui est vera requies, Jesus Christus filius dei vivi, qui natus est de immaculata virgine Maria, pro nostra omniumque salute. Et vos redemit suo pretiosa sanguine, benedicat vos et a poenis liberet, facietque vos resurgere in die resurrectionis et iudicii.

Alia oratio.

Salvete vos omnes fideles animae, quarum corpora hic et ubique requiescunt in pulvere, dominus noster Jesus Christus, qui vos et nos redemit suo pretiosissimo sanguine vos a poenis liberare (et angelis suis associans in coelis, secum sine fine gaudere. Amen.)

Czech.-c. 169. l. — Peer.-c. 186. l. — Göm.-c. 153. l. — Thewr.-c. 63. l.

Oratio sancti Augustini a spiritu sancto revelata.

Deus propitius esto mihi peccatori et custodi me, sis mecum omnibus diebus et noctibus vitae meae. Deus Abraham, deus Isaac, deus Jacob miserere mei et mitte mihi in adjutorium Sanctum Michaelem archangelum, qui me defendat et protegat ab omnibus inimicis meis. Sancte Michael archangele, defende me in periculo, ut non peream in tremendo iudicio. O sancte Michael archangele, per gratiam, quam meruisti, te deprecor et per unigenitum filium dei dominum nostrum Jesum Christum, ut eripias me hodie a periculo mortis. Sancte Gabriel, sancte Raphael, omnes sancti angeli et archangeli dei succurrite mihi, precor vos omnes virtutes coelorum, ut detis mihi auxilium et potentiam, ut nullus inimicus mihi nocere possit in via, nec in aqua, nec in igne, nec offendar a subitanea morte, nec me dormientem neque vigilantem opprimat aut laedat. Ecce crucem domini fugite partes adversae, vicit leo de tribu Juda, radix David alleluiah. Salvator mundi salva nos, qui per crucem et sanguinem tuum proprium redemisti nos, auxiliare nobis te deprecamur deus noster agyos otheos, agyos yschiros, agyos athanatos eleyson ymas. Sancte deus, sancte fortis sancte et immortalis miserere nobis. Crux Christi salva nos. Crux Christi protege nos. Crux Christi defende nos. In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen.

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Régi magyar könyvtár. III-ik kötet: Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. Irták Szabó Károly és Hellebrant Árpád. Kiadja a m. tud. Akadémia. Első rész. 1—2547. sz. (1480—1670.) Budapest. A m. tud. Akadémia könyvkiadó hivatala 1896. Nagy 8-r. VIII és 800 lap.

Tizenhét éve immár annak, hogy Szabó Károly a Régi Magyar Könyvtár első kötetével megvetette a magyar bibliografia alapját, melyet a magyar tudományos Akadémia egy alapvető műhöz illő diszes kiadásban bocsátott közre 1879-ben. Hat év múlva elkészült a második kötet is, az *1473—1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészete*, melynek előszavában érdemes bibliografusunk többek között a következőket mondja: »Óhajtandónak tartom a Régi Magyar Könyvtár harmadik kiegészítő kötetének, a magyarok által külföldön kiadott nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyvének megjelenését is. Ezen az eddig megjelenteknél nem kevésbé érdekes és tanulságos kötet kidolgozása azonban, minthogy az anyag összegyűjtése a hazai, sőt a nevezetesebb külföldi könyvtárakban teendő buvárkodást mulhatatlanul megköveteli, sokkal nehezebb föladat, mintsem egyes ember erejével megoldható lenne. . . Azért azzal az óhajtással zárom be a sorokat, hogy hazai könyvtáraink tisztviselői s őrei fogjanak kezét, hogy e munkát, mely így bizonyosan aránylag rövid idő alatt s a legjobban sikerülhet, egyesült erővel végrehajtsák s az általam megkezdett vállalatot ez utolsó kötettel befejezzék. Ha ezen nézetem szerint életre való indítványt a szakemberek magokévá téve annak kivitelére a kellő intézkedéseket megteendik, a legszivesebben kész leszek a munka terhében tehetségem szerint osztozni.« De e mellett maga hozzá fogott az itt említett harmadik kötet anyagának összegyűjtéséhez s öt év alatt több mint kétezer nyomtatvány czimének felvételével lett készen, a mikor közbejött váratlan halála. A munka folytatását az Akadémia Hellebrant Árpádra bízta, ki az *Akadémia könyvtárában lévő ősnymtatványok jegyzéké*-nek összeállítása által tette nevét ismeretessé. Ez a most megjelent kötetnek a története.

Hellebrant mindenben megtartotta az eddig megjelent kötetek besorolását s a művek czimeit éppen úgy, mint Szabó Károly, egész ter-

jedelmükben, betűhiven adja, a nyomtatási hely, év stb. pontos megjelölésével, az egyes művekre vagy azok szerzőjére vonatkozó könyvészeti jegyzetekkel. Minden munkánál megjelöli a könyvtárakat is, melyekben azok találhatóak. Nem sorol fel minden könyvtárat, a melyben megvan valamely munka, minthogy ez a mi vidéki könyvtáraink rendezetlensége és más akadályok miatt is lehetetlen lenne és a minek különben is inkább csak a legrégebb nyomtatványoknál volna fontossága. Így hogy egy példát említsünk, érdekes tudni, hogy ebben a kötetben az első nyomtatvány, a Velenczében 1480-ban nyomtatott *Breviarium Strigoniense* nem unikum, mint a hogy Knauz vélte (Kortan 123. l.) és itt is találjuk, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárán kívül megvan Besztercebánya város levéltárában is; ugyanott a *Perckhordnung der Freyen Küniglichen Perkhstätt in der Cron Hungern. (Bécs 1573.)* cz. műből két példány is van, az egyik példány II. Miksa király aláírásával, a másik e nélkül és kézirati pótlékokkal stb.

A III. kötet alapját, mint már említettük, a Szabó Károly által gyűjtött czimmások teszik, melyeket Hellebrant főleg külföldi könyvtárakban eszközölt kutatásai alapján mintegy 3000 czimmel gyarapított s amazoktól megkülönböztetésül csillaggal jelölt meg. Ezekből a most megjelent első rész 2547 számot tartalmaz (1388 + *1159) az 1480—1670-ig terjedő időszakból; legalább még egyszer ennyire fog terjedni a második rész, tehát a kettő összesen körülbelől annyira, mint a két első kötet együttvéve. A fent közölt számból 87 nyomtatvány esik a XV-ik s 883 a XVI. századra.

Az első nyomtatványokat Olaszország (Velence, Verona, Padua), a legtöbbet Németország könyvnyomtató sajtóiban nyomták. A XV. században kibocsátott 87 nyomtatvány közül Hagenaura esik a legtöbb: 12, mindannyi Laskói Oswald és Temesvári Pelbárt művei, utána következik Velence (9), Strassburg (8), Nürnberg (6), Löven (6) Bécs (6), Köln (4); Páris és Róma 2—2 nyomtatvánnyal szerepelnek. A XVI. század első évtizedeiben is e városok nyomdái a legkeresettebbek; Krakko, hol az első magyar könyveket nyomtatták, 1507-ben szerepel először egy ma már elveszett mű emlékével, de sűrűbben ezt is csak 10—20 év múlva keresik föl; ezekhez sorakoznak később Heidelberg, Wittenberg, Frankfurt, Jena stb. mint a disszertációknak elsőrendű nyomtató helyei.

Tartalmukat tekintve a legrégebb nyomtatványok csaknem kizárólag egyházi használatra készült művek: breviariumok, misekönyvek, legenda-gyűjtemények, egyházi beszédek stb., ezek sivár egyhanguságából csak néhány mű emelkedik ki, mint a Turóczy krónikája (Augsburg és Brunn 1488), Janus Pannonius művei (1512) és a Werbőczy Tripartituma (1517); változatosabb lesz az irodalmi kép a mohácsi vész után következő időben, mikor nálunk is a római klasszikus irodalom termékei, majd a reformáció, a politika terén pedig a törökök felé fordult az érdeklődés. Az előbbi kornak Temesvári Pelbárt, Laskói Oswald, Michael de Ungaria, ennek Honter János, Georgievics, Sambucus, Sylvester és Szegedi Kis István főbb írói alakjai. Ezután ismét visszaesés következik s a XVII. század külföldi latin irodalmát kevés kivétellel (mint pl. Istvánfi

1622. Kölnben kiadott »Historia«-ja és Bethlen János történeti műve) disputációk, disszertációk, gratulációk végtelen sorozata tölti be.

E kötetben több elveszettnek hitt nyomtatvánnyal is találkozunk; többek között ilyen *Szenczi Molnár Albert* »*Lusus Poetici*« című Hanauban 1614. nyomtatott munkája, melyből Toldy még egy példányt sem látott, itt pedig öt példány van felsorolva, melyek mind külföldi (boroszlói, darmstadt, müncheni, upsalai, wolfenbütteli) könyvtárban vannak.

E kötet megjelenése több érdekes irodalomtörténeti kérdést vet föl, melyek megfejtésre várnak. Így pl. hogy csak egyet említsünk, a 274. szám alatt *Sylvester János* neve fordul elő, a ki Krakkóban 1528. nyomtatott művét a »Rosarium Celeste virginis Marie patrone regni Vngarie«-t Simon egri püspöknek ajánlja. S. neve az ajánlásban következőleg van: *Simoni episcopo Agriensi, a Joanne Silvestris* (így!) *Pannonio. Cracoviae, in festo inventionis s. Crucis.* [= május 3.] 1527. Simon nevű egri püspök ez évben tudomásunk szerint nem volt, s az egri püspökök között csupán egyetlen egy Simon nevűt találunk, t. i. Rozgonyi Simont, ki 1440. lett egri püspök s 1444. halt meg. (*Gams, Series episcoporum.* 867. és 286. l. és *Schematismus cl. Agr.*) Megjegyezzük még, hogy *Wierzbowski*, a kinek »*Bibliographia Polonica*«-ja van forrásúl megjelölve, e művet nem 1528, hanem 1527. év alatt közli.¹

Adalékokat ehhez a kötethez is lehet majd gyűjteni, a minthogy egyszerre teljes bibliográfiát adni csaknem lehetetlen, éppen úgy, mint nem adott Szabó Károly a régebben megjelent két kötetben, melyeknek elsejébe mintegy 400, másodikához 160 adalék jelent meg eddigelé könyvészeti szakfolyóiratunkban, a »*Magyar Könyvszemlé*«-ben. Még nehezebb volt összegyűjteni e III. kötet anyagát, melynek tekintélyes része csak külföldi könyvtárakban maradt fenn, nem is említve azt a körülményt, hogy itt az anyag terjedelme is kétannyi s a mellett itt többféle oly nehézség merült fel, mely az előző köteteknél nem volt meg, mint a milyen pl. a disputációknál és disszertációknál a mű szerzőjének megállapítása stb. Az adalékokat akár mi megkezdhetjük *Szenczi Molnár Albert* következő művével: *Ἀποφθέγματα τῶν ἐπτά σοφῶν, honori et fausti ominis ergo, septem ornatissimis iuvenibus, συνόλοις suis et ἰσοτροπέλοις amicissimis, cum summus ipsis in Philosophia gradus, in illustri Heidelbergensi Academia publica solennitate conferretur VI. Calend. Maij. Ann. CIO ICXCIX.* [= 1599.] *totidem Heptastichis distributa et consecrata ab Alberto Molnar Szcenciensi Vngaro. Heidelbergae. Excudebat Ioannes Lancelottus Anno CIO ICXCIX.* Egy leveles nyomtatvány.

Egynehány ilyen kimaradt könyvcím természetesen mit sem von le a mű becséből vagy használhatóságából, éppen úgy nem, mint az a néhány sajtó- és tollhiba (mint a 774. lapon), mely a leggondosabb

¹ Még a múlt évben szintén *Wierzbowski* útmutatása nyomán mi is megkísérlettük hivatalos úton lekérni ezt a szentpétervári cs. könyvtárból, hol egyetlen példánya van, a budapesti kir. egyet. könyvtárhoz, de a hiv. válasz szerint a könyvtár theologiai részének átköltöztetése miatt hosszas keresés után sem találhatták meg.

átnézés mellett is benmaradt e műben. Különben, hogy mennyire teljes az itt Szabó Károly és Hellebrant által összegyűjtött bibliografiai anyag, annak bizonyosságára szolgálhat az a példa, hogy Sambucus műveinek a millennaris kiállításon gr. Apponyi Sándor által bemutatott gyűjteményét (a 35 műből kettőt nem számítva, mely nem e kötet körébe esik) egytől-egyig itt is megtaláltuk és pedig többnyire más könyvtárak példányai után leírva; csupán arról nem birtak tudomással, hogy az »Apotelesmata« 1577. évi frankfurti kiadása, mely elveszett nyomtatvány gyanánt szerepel, megvan az Apponyi-könyvtárban (A tört. csoport katalogusa II. b. 290. lap). Hasonló kedvező eredményre jutottunk a Honter és Georgievics műveinek összevetésével, a hol csupán annyi eltérést tapasztaltunk, hogy a kiállítási katalogus (i. h.) az 1566. évből egy lyoni kiadást is ismer, ha ez nem tollhiba az itt említett ugyanez évi párisi kiadás helyett.

Mint az Előszóból értesülünk, a munkához tartozó betűrendes index a kötet második feléhez lesz csatolva. Óhajtható lenne, hogy ez index még bővebb legyen, mint a minőt a Régi Magyar Könyvtár második kötete végén találunk s hogy ez vegye föl a kötetben előforduló összes hely- és személyneveket, azoknak a nevével együtt, a kiknek az illető mű ajánlva van stb. E kötet nagyobb részének becebe úgyis inkább azon adatokban van, a melyeket egyes írók és pártfogóik életrajzára vagy tartózkodási helyére stb. vonatkozólag fentartottak. Egy ilyen Hely-, név- és tárgymutató elmaradása éppen olyan mulasztás volna, a milyen volt az első és második kötetben az, hogy a nyomtatási helyekről és könyvnyomtatókról nincs külön index.

Ez első rész után, melynek kiadásával, mint az Előszó mondja, az Akadémia Szabó Károlynak emléket akart állítani, s a melyet a mesternek hozzá méltó utóda, a kegyeletől is vezéreltetve, nem kisebb gondnal mint szakértelemmel, nem kevesebb pontossággal mint lelkiismeretességgel szerkesztett, óhajtván várjuk a második rész megjelenését.

DR. DÉZSI LAJOS.

Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai cisztertci rend. (Szerk. Dr. Békefi Remig.) Budapest 1896. Hornyánszky Viktor nyomdája. IV + 507 lap.

Azon nemes törekvésben, melylyel a hazai tudományos intézetek, egyházi és iskolai testületek stb. egymással mintegy versenyre keltek, hogy a multban kivívott eredményeket, a társadalmi és irodalmi élet terén teljesített hazafias szolgálatokat az ezredéves ünnepen minél méltóbban mutassák be a nemzetnek, az elsők között járt jó példával elől a ciszterticiták rendje. Az a rend, mely maga is közel ezeréves multtal dicsekszik Magyarországon, a mely idő alatt csendes, áldásos munka, áhitat, tanítás s nem a vallási viszályok hintegetése képezte rendi története főjellemtvonását. Korántsem a leggazdagabb szerzetrend Magyarországon, nem is ennek van legtöbb tagja, de ez mutatta be multját legimpozánsabb módon a millenniumon.

E nagy díszmű tartalma: *A ciszterczi rend története Magyarországon 1142—1896. Békefi Remigtől* a mű szerkesztőjétől, a ki már előbb is több művet adott ki a rend történetéről (A pilisi és cikádori apátság története stb.) *Az egri, székesfehérvári, pécsi, bajai gymnasium története, több szerzőtől; A rendtagok kiképzése; A magyarországi ciszterczi írók és műveik; Működésök a lelkeskedés terén; Gazdasági viszonyok.*

Nagyon sikerült és követésre méltó eszmének tartjuk, hogy a rend gymnasiumainak történetét egy műben összegyűjtve adta ki s nem azok értesítőiben szétszórva.

Minket a mű tartalmából különösen a ciszterczi írókról írott cikk érdekel közelebbről, melyben *Szabó Otmár* betűrendben közli azok életrajzát, kik a rend köréből az irodalom terén működtek. Ezek között találjuk a *Szvorényi József, Horváth Dániel, Boethius* fordítója, *Platz, Vas Bertalan* és *Horváth Cyrill*; a tankönyvírók közül *Lóskay Bekény, Maczki Valér* stb. neveit műveik, sőt hirlapi cikkeik teljes felsorolásával.

Mellesleg említve, e mű nem csak a szép multu rendnek, hanem a magyar nyomdászat és az illusztráció terén kifejlődött finom műizlésnek is méltó millennáris emléke.

D.

REPERTORIUM.

- A. G. A tárczanovella. Polit. Heti Szemle 23. sz.
Abonyi Árpád. Bosnyák novellái. Ism. Orsz.-Világ. 41. sz. D. Magy. Szemle 42. sz.
Ábrányi Emil. Sámuel király. Budap. Napló 52. sz.
Ambrus Zoltán. Szeptember. Ism. ő. Magy. Hirl. 260. sz. — S. E. P. Napló 274. sz. — Egyetértés 273. sz.
Apácai dr. Az irásművek formája. Polit. Heti Szemle 26. sz.
Apácai dr. Koreszmék az irodalomban. U. o. 29. sz.
 Arany János egy kiadatlan levele. (N.-Kőrös 1856. aug. 23.) Orsz. Világ 23. sz.
 B. L. E. Kovács Gyula. Orsz.-Világ 20. sz.
 Bajza-ünnep Szücsiben. Nemzet 232. sz. — Egyetértés 233. sz.
Bartalus István. Magyar Népdalok VII. köt. Ism. Sztankó Béla. Orsz.-Világ 32. sz.
Bartók Lajos. Szemfényvesztők. Regény. Ism. ő. Magy. Hirl. 260. sz.
Benedek Elek. Testamentum és Hat levél. Bir. Doktor Apácai. Polit. Hetiszemle 22. sz.
 Beniczkyné Bajza Lenke. Egri Ujs. 66. sz.
Beöthy László. Béni bácsi. Bohózat 3 felv. Első előadása a vígszínházban aug. 18. — Ism. Szomoró Emil. Nemzet 227. sz. — Silberstein A. P. Lloyd 202. sz. — S. E. Egyetértés 227. sz. — á. b. Magy. Újs. 227. sz. — Alfa. Bud. Hirl. 227. sz.
Beöthy Zsolt. A magyar irodalom kis tükre. Ism. ő. Magy. Hirl. 260. sz. — P. Hirl. 259. sz. — Egyetértés 273. sz. — Horváth Cyrill. Föv. Lap. 280. sz.
Beöthy Zs. Képes magyar irodalom történet. Ism. Orsz.-Világ 3. sz.
Bleyer Jakab. Kazinczy Ferencz polemiája az Aurora-körrel 1830-ban. Phil. közl. 655—669. l.
Bodnár Gáspár. Az Isten nem halt meg. Ism. Magy. Szemle 36. sz. — i. Kath. Szemle 696. l.
Bodrogi Lajos. Nem szabad szeretnie. Ism. Lázár Béla. Nemzet 220. sz.
Bogdanovics György. Álmatlan éjszakák. Ism. R. M. Ncmz. Ujs. 252. sz.
Császár Elemér. Az irodalom milléniuma. Pol. Heti Szemle 18. sz.
Császár Elemér. A vig elem szerepe az irodalomban. U. o. 28. sz.
Császár E. Jellemző és valószerű. U. o. 30. sz.
Csiky Gergely. Árnyképek. Ism. Császár Elemér. Polit. Heti Szemle 31. sz.
Dús László. Árpád. Ism. Vasár. Ujság. 41. sz.
Endrei Zalán. Becsmérelt szenvedély. Ism. Lázár Béla. Nemzet 220. sz. — Magy. Szemle 34. sz.
Endrődy Sándor. Petőfiné-Szendrey Julia. Magyar Szemle 40. sz.
Erdélyi Béla költeményei. Ism. Orsz.-Világ 35. sz. — D. Magy. Szemle 37. sz.
Faragó. Ezeréves irodalomtörténeti kiállításunk. Grafikai Szemle 9. sz.
Fehér Dezső. Hölgyek és Urak. Ism. Lázár Béla. Nemzet 220. sz.

Firtinger Károly. A kolozsvári nyomdászat története. Grafikai Szemle 6—8. sz.

Follinusz Aurél. Az öreg. Ered. vigj. 3 felv. Először adták a vígszínházban okt. 10-én. *Ism. Aba. Nemzet* 280. sz. — *K. t. Magy. Ujs.* 280. sz. — *T. Sz. Egyetértés* 280. sz. — *mm. Magy. Hirl.* 283. sz.

Gabányi Árpád. Sámuel király. Tört. színmű 5 felv. Első előadása a nemz. színházban okt. 9. — *Ism. Ambrus Z. Magy. Hirl.* 280. sz. — *P. Hirl.* 279. sz. — *Kappa. P. Napló* 279. sz. — *K. Magyarország* 280. sz. — *T. Sz. Egyetértés* 279. sz. — *Keszler Józse. Nemzet* 279. sz. — *K. t. Magy. Ujs.* 279. sz. — *Silberstein A. P. Lloyd* 248. sz. — *Alfa. Bud. Hirl.* 279. sz.

Gyalui Farkas. A szabadító. Regény. *Ism. Császár Elemér. Polit. Heti Szemle* 36. sz. — *Föv. Lap.* 273. sz.

Gyöngyösi László. Az Arany nemzetségről. *Orsz.-Világ* 23. sz.

Halász Margit. Emléket Dukai Takács Juditnak. *Zala* 82. sz.

Herczeg Ferencz. Szabolcs házassága. *Ism. Lázár Béla. Nemzet* 257. sz. — *Császár Elemér. Polit. Heti Szemle* 25. sz. — *Ifj. T. G. Orsz.-Világ* 25. sz.

Hevesi Sándor. Dráma és színpad. *Ism. It Orsz.-Világ* 8. sz.

Hortoványi József. A kath. szellemű irodalmi termékek elterjedésének esz-közei. *Magy. Állam* 190. sz.

Jakab Ödön. Falu. *Ism. Orsz.-Világ* 9. sz.

Juhász László. Gyurkovic menyecskek. *Ism. Magy. Ujs.* 234. sz.

Justh Béla. Költemények. *Ism. Vasár. Ujs.* 33. sz. — *Egyetértés* 228. sz. — *p. e. Polit. Heti Szemle* 27. sz. — *é. n. Orsz.-Világ* 30. sz.

K. Gy. Rákosi Jenő. (Képpel.) *Orsz.-Világ* 25. sz.

Kardos Albert. Csokonainak egy állítólagos munkája. *Phil. Közl.* 734. 1.

Köbor Tamás. Félstenek. *Ism. P. Hirl.* 280. sz.

Komáromy András. A becsempészett örökös. *Magy. Hirl.* 237. sz. (Listi László és gyermekéről.)

Kósa Rezső. Ólombetűk világa. *Ism. Magy. Szemle* 35. sz.

Kováts Antal. Párhuzam Katona és Kisfaludy Sándor Bánk-bánja között. *Kecskem. Katona J.-kör.* 1895. Évkönyve. 49—59. l.

Kováts Antal. A nő szépség tragikumja. *Kecskem. Katona J.-kör.* 1895. Évkönyve 100—107. l.

Kovács Károly. Történetek, rajzok, elbeszélések. *Ism. Fabius. Irod. Közl.* 8. sz. — *i. Kath. Szemle* 696. l.

Krúdy Gyula. Blaháné Debreczenben. *Orsz.-Világ* 11. sz.

Kupcsayné Molnár Julia. Egy asszonynek küzdelmei. Rövid *ism. Orsz.-Világ* 8. sz.

Láng József. Derül-borul. Költemények *Ism. D. Magy. Szemle* 39. sz.

Latinovics Stanzi. Vadvirágok. *Ism. Ifj. T. G. Orsz.-Világ* 10. sz.

Lázár Béla. A tegnap, a ma és a holnap. *Ism. Severus. Orsz.-Világ* 20. sz.

Lázár Béla. A halasi parasztelőadás. (Képpel.) *Orsz.-Világ* 5. sz.

Lévay József ünneplő beszéde. (A Tompa szobornál.) *Sárosp. Lap.* 41. sz.

M. J. Realizmus a lírában. *Polit. Heti Szemle* 34. sz.

Márki Sándor. Mátvás és a renaissance. *Erdélyi Muz.* 359—376. l.

Márkus József. »Béni bácsi« és a szerzője. *Mezőtúr és vid.* 44. sz. — *Zala* 70. sz. — *Délvidék* 35. sz. — *Braesói Lapok* 103. sz.

Martos Ferencz. Iza. *Ism. ABK. Orsz.-Világ* 17. sz.

Molnár D. Szulpicz. Zermegh János és emlékirata. *Ism. Szs. Századok* 741—744. l.

Nemes Antal. Tövises és rózsák. *Veszprém.* 1896. *Ism. Magy. Szemle* 37. sz. A nemzeti színház jövő szezonja. *Erd. Híradó* 215—218. sz.

P . . s. Kritika és kritikusok. *Polit. Heti Szemle* 24. sz.

Patyi István. Petőfi és Tompa beszélve Szécsi Máriáról. *Magy. Szemle* 37. sz.

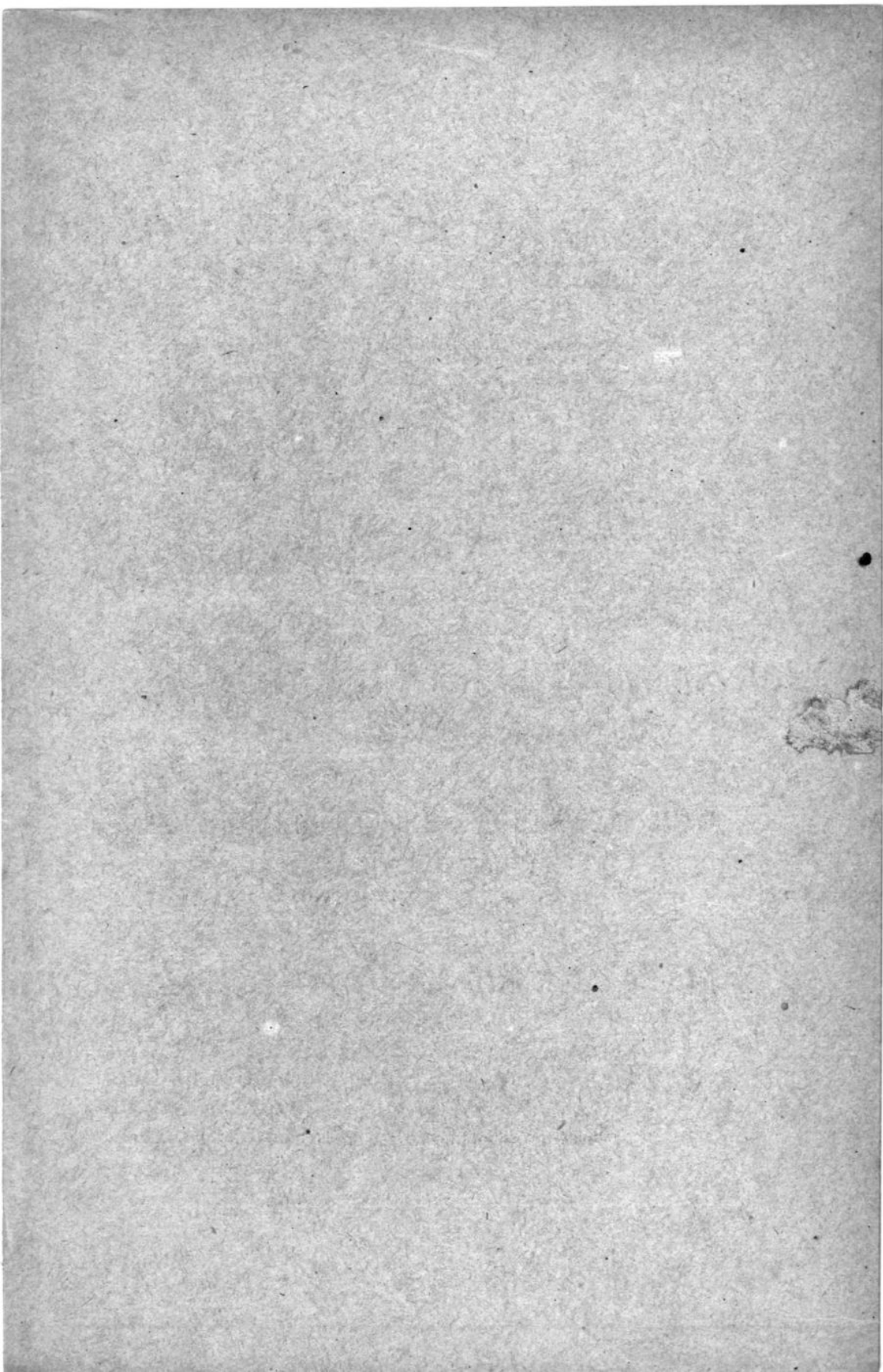
Rákosi Viktor. Barnabás rabsága. *Ism. S. E. P. Napló* 274. sz. — *Alexander Bern. B. Hirl.* 272. sz.

Róza Béla. Mara. Rövid *ism. Magy. Szemle* 35. sz. — *p. e. Polit. Heti Szemle* 27. sz. — Rövid *ism. Orsz.-Világ* 25. sz.

- Róna Béla.* A magyar tudományos irodalom 1895-ben. Polit. Heti szemle 16. 17. sz.
- Róna Béla.* Modern áramlatok. U. o. 32. sz.
- Ruprecht A.* A gyermeki szeretet Petőfi költésében. Ism. Zlinszky Aladár. Phil. Közl. 731—734. l.
- Salgó Ernő.* Vázlatok a modern irodalom lélektanához. Egyetértés 273. sz.
- Sándor Aladár.* Küzdelem mindhalálig. Ism. Lázár Béla. Nemzet 220. sz.
- Sas Ede.* Klárrika szerdái. Ism. Dr. Apácai. Polit. Heti Szemle 33. sz. —
- ABK. Orsz.-Világ 17. sz.
- Szabó K. és Helebrant Á.* Régi Magyar könyvtár III. Ism. Vasárnapi Ujság 42. sz.
- Szalánczi Gyula.* Pásztortüzek. Ism. Magy. Szemle 33. sz.
- Széchy Károly.* Zrínyi Miklós életrajza. Ism. Junius. Bud. Hírl. 264. sz.
- Szilágyi Géza.* Tristia. Ism. p. e. Polit. Heti Szemle 27. sz.
- Szomaházy István.* Nyári felhők. Ism. ő. Magy. Hírl. 260. sz. — T. R. Magy. Szalon 25. köt. 1091—98. hasáb. — ér. Polit. Heti Szemle 35. sz. — S. E. P. Napló 274. sz.
- Szulik J.* Költeményei. Ism. V. F. Irod. Közl. 8. sz.
- Tüdős István.* Tompa Mihály szobrának leleplezésekor. Sárosp. Lap. 41. sz.
- Vanicsek Béla.* Katholikus szépirodalmunk. Magy. Sion. 672—677. l.
- Z. A regény hajdan és most. Polit. Heti Szemle 38. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS
AZ
IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
HETEDIK ÉVFOLYAMÁRA.

E negyedévenként megjelenő folyóirat előfizetési ára egész évre 5 frt, egyes füzet ára 1 frt 50 kr. A pénztalványok, reclamatiók a Magy. Tud. Akadémia kiadóhivatalához (M. Tud. Akadémia palotája) küldendők.

„ATHENAEUM“

Szerkeszti: PAUER IMRE.

A Magy. Tud. Akadémia II. osztálya a fentebbi czimen philosophiai és államtudományi folyóiratot indított. Ára 5 frt. Egyes füzeté 1 frt 50 kr.

A pénztalványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának (Magy. tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények Pauer Imre osztálytitkárnak czimzendők.

Megjelent!!

Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből.

Szilády Áron tanulmányával Szegedi Gergelyről s énekeskönyvéről.

4-rét. 224 és XVI lap.

Ára 2 frt 50 kr.

Gróf Széchenyi István hirlapi cikkei.

I. kötet: 1828—1843-ig.

Összeállította: ZICHY ANTAL.

N. 8°-rét LXIV és 564 lap.

Ára 5 forint.

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET.

• Irta: CHERBULIEZ VIKTOR.

Fordította: GEÖCZE SAROLTA.

N. 8°-rét. 243 lap.

Ára füzve 1.50, egész vászonkötésben 1.90.

Megrendelések intézendők

Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához
Budapesten.